

368

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: VASS JÓZSEF: *Néhány szó Szent Ágostonról.* • SZENDI JÁNOS: *Nyári szerelem.* • NÉMETH LÁSZLÓ: *Byron.* • NAGY BERTA: *A tizfilléres ember.* • TÖRÖK PÁL: *Ferenc József gyermekkora.* • TÖRÖK SÁNDOR: *Az idegen város.* (Regény.) • GULYÁS PÁL, FEKETE LAJOS, NAGY EMMA, JUHÁSZ GÉZA, MAJTHÉNYI GYÖRGY, ERDÉLYI JÓZSEF, RÉZ GYULA: *Versek.* • **Elvek és művek:** *Egyedül. Bethlen Gábor lelki arca. Két kis regény. Panorama de la Littérature Hongroise contemporaine. A nyelvújítás. A szűz férfi. A tanulás mesterfogásai. A betű. Georg Raphael Donner. Bethlen Gábor és a magyar irodalom. Szárnyak bontogatása. A budavári királyi palota hajdan és most. Szemle: Tudományos élet. Képzőművészeti szemle. Zenei szemle. Magyar folyóirat szemle.*

1930. ÉV AUGUSZTUS 1. 8. SZÁM

VIII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Megjelenik minden hó 1-én, számonként 100—112 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:
Negyedévre 7 pengő. Tisztviselőknek 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A NAPKELET szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizománnyos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése

Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 5. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Gulyás Pál: A kicsi ház. (Vers)...	717	Juhász Géza: Tükör előtt. (Vers) ...	745
Fekete Lajos: Új Mohács szomorít. (Vers) ...	719	Majthényi György: Vihar a Balatonon. (Vers) ...	746
Vass József: Néhány szó Szent Ágostonról ...	720	Török Pál: Ferenc József gyermek-kora ...	747
Szendi János: Nyári szerelem ...	723	Erdélyi József: Versek ...	754
Nagy Emma: Csatamezőn. (Vers) ...	731	Török Sándor: Az idegen város. Regény ...	756
Németh László: Byron ...	732	Réz Gyula: Tavasz felé. (Vers) ...	788
Nagy Berta: A tizfilléres ember ...	739		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Török Pál: Makkai Sándor: Egyedül. Bethlen Gábor lelki arca ...	789	M. Gy.: Róvó Aladár: A betű ...	798
M—gy.: Két kis regény ...	790	N. N.: Andreas Pigler: Georg Raphael Donner ...	799
Rédey Tivadar: Panorama de la Littérature Hongroise contemporaine ...	791	B. Gy.: Kristóf György: Bethlen Gábor és a magyar irodalom ...	801
Fábián István: Tolnai Vilmos: A nyelvújítás ...	795	A. B.: H. Hajtay Etelka: Szárnyak bontogatása ...	802
Hencze Béla: Marcel Prévost: A szűz férfi ...	796	—lián: Mesterházy Jenő: A budavári királyi palota hajdan és most ...	802
R. Kozma I.: Karácsony Sándor: A tanulás mesterfogásai ...	797		

SZEMLE:

Eckhardt Sándor: Tudományos élet ...	804	Prahács Margit: Zenei szemle ...	808
Sárkány Loránt: Képzőművészeti szemle ...	807	K. B. O.: Magyar folyóirat szemle ...	810

Kérje az

«Atlas Iroda» (Agence Internationale de Tourisme)

Budapest, VIII. kerület, József-körút 46., II. 7. sz. — Telefon: 335—64.

prospektusát Európa világhírű nyaralóhelyeiről.

Penziódíjak: napi 5—6 pengő: Zell am See, Semmering, Kitzbühel, Würthi, Ossiachi, Traun- és Attertó fürdőhelyein, Abbazia, Velence-Lidó, Rimini, olasz és francia Riviera, Páris, Biarritz, Deauville, Trouville, Grenoble, London. Schweizban: Interlaken, Luzern, Montreux, St. Moritz stb. napi 6—8 pengő. Budapesten napi 4 pengő (havi 85—90 pengő egész évben). Tanulóknak 15—20% kedvezmény. Utazásoknál (egyeseknél is) 33—50% kedvezmény. Válaszbélyeg. Magyar, német, francia és angolnyelvű úrileányotthonok Budapesten (bennlakó idegennyelvű személyzettel). Havi penziódíj 90 P. Fiúk ellátási díja tanárcsaládoknál 80 P.

Jelen számunkhoz a III. negyedévi előfizetésre befizetőlapot mellékelünk.

A KICSI HÁZ.

Van egy piciny szőlőm nekem,
 mely ugyan szőlőt nem terem,
 mert ez a szőlő kifagyott
 és nem terem csak giz-gazot.
 Félhold az egész. De rajta van
 egy kicsi ház,
 kéménye vígan dudorász,
 jüstfelhőket pipál az égbe,
 mert ott lakik egy kis parasztleányke.
 Felesége is van neki
 és mondhatom, hogy szereti!
 Persze a maga egyszerű módján,
 mert az az asszony nem masamód-jány,
 hanem erős parasztmenyecske:
 van keble s benne friss tejecske,
 mit nem kell elcsorgatnia,
 mert van neki egy kisleány!

Hárman élnek a kicsi házban,
 hárman mulatnak ott vidáman,
 pedig az a kis ház enyém!
 De nem törődnek ők velem:
 élnek, mint él az ág hegyén
 a fák lehulló levele.

Az én lelkemet gond töri,
 szívemre hág és öröli:
 ezer véres darabra szed
 a kultúra, ez örült gépezet!
 Minden tűnő perc nyugtalan!
 Ujságok zúgnak untalan!
 — Mit csinál most Amerika?
 — És mit csinál most Afrika?
 — Ó mondd, Indiában mi van?
 Mily tervek forrnak Gandhiban?
 Majd turkállok, mint őszeres:
 — Mit gondolt Arisztóteles?
 Ujra élem a Száz Napot,
 midőn a Brittre rácsapott
 a Császár . . . Lázban ég szemem:
 — Teremtőm! — Blücher megjelent!

Ilyenkor elfelejtem én:
 van egy kis ház a földtekén!
 Hárman élnek a kicsi házban,
 hárman mulatnak ott vidáman,
 pedig az a kis ház enyém!
 De nem törődnek ők vele:
 élnek, mint él az ág hegyén
 a fák lehulló levele.

Mi volna, mi gondom elűzze?
 Talán a művészet derűje?
 Elmegyek a tárlatra és
 ott áll középen a művész.
 A művész kezét dörzsöli
 s bizony Isten, jól áll neki!
 Szakálla kis művész-szakáll
 s szeme hiúzként lesben áll.
 A falon függnek álmai
 s ő szeretné felváltani
 négyszáz—ötszáz pengőre és
 szabad a részletfizetés.
 A terem lassan tele lesz,
 mindenki fontol, gukkerez,
 hamis szívvel, egymást remegve,
 áll mind, hamis színek betegje,
 aztán nagyot lélezkik: «Ó,
 mily fölséges impresszió!»

Ilyenkor felsóhajtok én:
 van egy kis ház a földtekén!
 Hárman élnek a kicsi házban,
 hárman mulatnak ott vidáman,
 pedig az a kis ház enyém!
 De nem törődnek ők vele:
 élnek, mint él az ág hegyén
 a fák lehulló levele.

Mint a színész, ki száz ruhát
 ölt testire, száz maskarát,
 állok előttük nyugtalan.
 Őrajtuk csak egy ruha van.
 Én nem tudom megmondani,
 hogy melyik ruhám igazi,
 csak azt tudom, hogy fáj nagyon,
 a régi ruhát fájlalom.
 Száz maszk alatt jajgatva, fázva
 várunk az érkező halálra.
 Aztán reánkterül a por:
 az egy-pásztor és egy-akol.

Ó, boldog a puszták szabadja,
egy inge van és odaadja:
anyja a föld, apja a lég,
s eloszlik, mint a buborék!

Ilyenkor úgy reszket felém
egy házikó, mint messze fény!
Hárman élnek a kicsi házban,
hárman mulatnak ott vidáman,
pedig az a kis ház enyém!
De nem törődnek ők velem:
élnek, mint él az ág hegyén
a fák lehulló levele.

(Debrecen.)

Gulyás Pál.

ÚJ MOHÁCS SZOMORÍT.

A gyepre hágok és alóla vér bugyog,
az égre vágyom és belőle könny zuhog,
a határban járok és gazzal van tele,
éneklenek, de jaj, — felsír a lant bele:
új Mohács szomorít, kinyílt a jaj nagyon,
üszkös a búza és más magyar vagyon.
Az országutakat új vándorok lepik,
szomorúságukat csak elrejtegetik;
temetőben hálnak dölt koplyafák alatt,
míg az országút más vidék felé szalad.
Ezer baj, ezer jaj rájuk ront, ugal,
nyomor és szegénység, — ki tudja gondjukat, —
idegen laktanyák, pofon meg ütlegek,
mert sorsos fajukhoz nem elég hűtlenek.
Almukat megrontják víziós éjtszakák;
köben, fűben, fában az Úristen szavát
hallgatják, lesik és úgy várják a napot,
mikor lengessenek bokrétás kalapot
jó Lajos királynak, kit a Csele-patak
örömmel visszaad, és feltámasztanak
minden szál magyart, ki arcrabukott Bácsnál,
a régi Mohácsnál és az új Mohácsnál...

(Újvidék.)

Fekete Lajos.

NÉHÁNY SZÓ SZENT ÁGOSTONRÓL.¹

ATIZENÖTÖDIK évszázad választ el immár minket Szent Ágoston halála napjától s ennyi idő pora mégsem tudta emlékezetét elszürkíteni. Pedig a halálát követő idők valóban minden másra alkalmasabbak voltak, mint kegyeletes emlékezésre. Recsegett-ropogott a nagy római birodalom minden eresztéke. Idegen népek országútja lett Itália s a kultúrában elpuhult polgárság sem keleten, sem nyugaton nem tudott fölibe kerekedni a rázúduló barbár erő és elszántság hullámainak. Egymás után suhantak a századok Szent Ágoston sírja fölött, véresen és fegyverzajtól terhesen, s hogy a nagy afrikai emlékezete el nem homályosult, az erős bizonyítéka egyrészt az ő történelmi mértékkel is kiváltságos nagyságának, másrészt az Egyház elpusztíthatatlan belső erejének, amely a legviharosabb időkben is a maga stílusa szerint tud élni s az emlékezés mécsével kezében évről-évre leszáll a sírboltokba megvilágítani az igazi nagyság emlékezetét.

Nem lehet a hippói püspök dús egyéniségének és munkájának hatásait rövid cikk keretében kimerítően ismertetni. Csak néhány vonást igyekszünk rajzolni.

Az őskereszténység első századai bőségesen termeltek nagy szellemeket. Voltak köztük kiváló organizátorok, voltak a theológia mélységeibe elmerülő írók, vitázók és fejtegetők, természetesen mindig az idők viszonyai szerint. Mert nagy különbség volt abban, volt-e szólási szabadsága a kereszténységnek, vagy az üldözők kemény ökle elől rejtekben kellett az ígét hirdetnie, bele tudott-e kapcsolódni a nemzet és állam életébe, vagy ellenkezőleg minden életnyilvánulása tilalom alatt állott. A negyedik és ötödik század találkozása idején három igazán nagy vezérlő egyéniség ékesítette az Egyházat: Szent Ambrus, Szent Ágoston és Szent Jeromos. Az első az állami szolgálat és a politikai érettség komoly értékeit vitte magával az egyházi működés terére; Szent Jeromos harcias temperamentum volt, türelmetlen, izgulékony és elszánt ember, aki óráról-órára, napról-napra hősiességgel regulázta bele magát az evangélium szellemébe és Krisztus fölséges igájába s szinte élete feladatául tűzte maga elé a Szentírás pontos lefordítását. Elszántságát jellemzi, hogy kiszakaszkodott római környezetéből s átköltözött keletre, mert megértette, hogy a keleti nyelvek ismerete nélkül alapos szentírásfordítást nem végezhet.

E két óriás közé illeszkedett Szent Ágoston csodálatos egyénisége. Kora kultúrájának magaslatán állott, sőt föléje szárnyalt már elgtérése előtt is. E kultúra alkotórészei és egésze azonban nem elégtették ki. Vallomásai könyvében nem egyszer a maró gúny és lenézés hangján emlékezik meg kora nevelési rendszeréről, költészetének üres formáiról, a retorika szógyakorlatairól, a böl-

¹ Szent Ágoston 430. augusztus 28-án bekövetkezett halála 1500 éves fordulója alkalmából örömmel nyújtjuk olvasóinknak a «Vallomások» kiváló magyar fordítójának, dr. Vass József népjóléti miniszternek e szárnyaló elmélkedését. A szerkesztő.

cselők nagyképüsködéséről s az egész művelt társadalmi élet tartalmatlan léhaságáról. Az élet tarka képei mögött magasabbrendű valóságot keresett s nyugtalanul vergődő lelke sok tévedésen, sok botlásan keresztülyötrődve érkezett el az evangélium szilárd világnézetéhez.

Ez a beérkezés Ágoston lelkében először mint mindent betöltő szenzáció jelentkezett, később elcsitultak a hullámok s kezdődött és haláláig folytatódott az a bámulatatos munka, amellyel a nagy szellem a kinyilatkoztatást világszemléletté szélesítette s szárnyaló logikájának dús fegyverzetével minden támadás ellen megvédelmezte. Nem szabad elfelejteni, hogy a hippói püspök alapjában költő is volt, sőt nyelvész és esztéta, következőleg gondolatai nem rideg és rendszerező tételekben, hanem szinesvízű, éneklő patak formájában törtek elő. Logikáját nem a forma abroncsai jellemzik, hanem az óriási gondolati ívekben való szárnyalás, át titokzatos mélységeken, amelyeknek rejtelmes némaságát megszólaltatta s föl a végtelen felé, ahova a gondolat villámával igyekezett elérkezni. Vallomásainak felejthetetlenül szép kilencedik könyvében leljük erre talán a legékesebb példát. Édesanyjáról s a vele szótt beszélgetésekről emlékezik. Rohanva ömlő s mindent legázoló stílusát a nyugodtabb s tagoltabb magyar fordítás nem érzékelteti, csodálatos gondolatmenete azonban világosan kibontakozik. Így ír :

«1. Nem messze volt már e világból távozásának ideje. Csak te tudtad, Uram, azt a napot előre, mi nem.

Történt, hogy ő meg én magányosan ott álltunk az egyik ablaknál. Tudom, Uram, hogy ez is a te kezéd titkos igazítása volt. Az ablak annak a háznak belső kertjére nézett, amelyben laktunk, közel az Ostia Tiberina kikötőhöz. Távol a tömegtől ott pihentük ki hosszú szárazföldi utazásunk fáradalmait s ott készülődtünk a tengerre.

Magánosan, édes-kedvesen beszélgettünk.

Megfelelkezve a multakról, csak a jövő felé szálltunk s a te jelenlétben, Uram, Örök Igazság, arról tárgyalgattunk, milyen lesz majd valamikor a szentek örök boldogsága, amelyet «szem nem látott, fül nem hallott, sem emberi szívbe föl nem hatott.» Lelkünk ajka szomjasan kívánczolt a te forrásodnak, a benned levő élet forrásának mennyei hulláma után, hogy hulló cseppjeiből amennyit csak lehet, felfogva, azok erejében e fölséges kérdéstről elmélkedhessünk.

Beszélgetésünk első szakaszán láttuk, hogy az érzéki örömöket, akármilyen nagyok és akármilyen magas földi szempontból értékeljük is őket, az örök élet örömeivel nemcsak összehasonlítani, hanem egy napon még említeni sem lehet. Mikor ideértünk, még tüzeesebb vágyakozás szárnyán az Örök Létező felé szálltunk.

2. Áthaladtunk fokozatosan az egész földi világon, át az égboltozaton, ahonnan a nap, hold és csillagok küldik földünk felé fényességüket. Aztán még följebb szálltunk. Végig elemeztük, beszélgettünk, csodáltuk magunkban alkotásaidat s elértünk lelkünkhöz. Ezt is meghaladtuk, hogy elérjük a fogyatkozhatatlan bőség birodalmát, ahol Izraelt örökké tápláló az igazság kenyerével s ahol maga az Ige az Élet ; ő általa lett minden, ami volt, van és lesz ; csak ő maga nem változik soha, ő most is ugyanaz, aki volt és lesz örökön-örökké. Sőt inkább az igaz, hogy multja, jövője nincs is, ő egyszerűen van, mert örökkévaló ; aminek multja, jövője van, az nem lehet örökkévaló.

Amikor így elmékedtünk róla, vágyakozó szívünk roppant erőfeszítése ime, mintha egy szempillantásra megérintette volna. Mély sóhaj szakadt ki belőlünk. Otthagytuk, odakötöttük «*lelkünk e zsengeit*» s visszatértünk a hangos beszédhez, amelyben kél és vész az ige. Ó Uram, semmi sem hasonlatos a te Igédhez. Örök az önmagában, nem vénhedik s tőle van minden megújodás!

3. Azt mondtuk: Tegyük fel, hogy valakiben elcsendesedik a test nyugtalansága, el a képzelet minden nyoma a földről, tengerről, levegőről. Tegyük fel, hogy nem gondol az égboltozatra, sőt maga a lélek is hallgat önmagáról s a maga gondolata nélkül maga fölé emelkedik. Tegyük fel, hogy üres csend vált fel minden álmot, minden képzelődést, minden beszédet s jelet, egyszóval mindent, aminek el kell tűnnie, hogy a csendesség tökéletes legyen. Ha most ez az ember belehallgat a csendbe, megérti a mindenség szavát:

«Nem mi alkottuk magunkat, hanem ő alkotott minket, aki megmarad örökké.»

Tegyük fel, hogy e kijelentés után elnémul a mindenség, mert ő maga is várja a Teremtő hangját.

Tegyük fel, hogy a Teremtő beszélni kezdene. Egyedül. Nem a mindenség hangjával, hanem önmaga, úgy, hogy szavát megértenők. Nem földi szóval, nem angyal hangjával, nem mennydörgéssel, nem figyelmeztető jelekkel, hanem önmaga, akit mindezekben szeretünk. Ha mindezek nélkül hallhatnók őt, amint most feléje szárnyalunk és a gondolat villámával felhatolni iparkodunk a mindeneket meghaladó örök Bölcseséghez; s ha ezen helyzetben megöröködnénk s minden más, sokkal tökéletlenebb látásunk megszűnnék, ez az egy pedig elragadná, fölemészténé s az örömök mélységébe rejtené a látót, nem ilyen valami volna-e az örök élet, hasonló a legfőbb megismerés ama pillanatához, amely után előbb az a mély sóhaj szakadt ki belőlünk? Nem ezt jelenti-e a mondás: «Menj be Urad örömébe?» S mikor lesz ez? Akkor, amikor majd «mindnyájan föltámadunk ugyan, de nem mindnyájan változunk el!»

4. Ilyen gondolatokat fejtegettem, ha nem is éppen ebben a formában és ezen szavakkal.

Szent Ágoston a gondolatnak, szónak és írásnak óriása, fejedelme, akit senki e téren másfélezer év alatt el nem ért, megközelíteni is csak kevés kivételes szellem tudta. Érthető, hogy az ilyen bőségesen termő szellemet különböző irányok igyekeztek a magukénak tekinteni, belekapaszzkodva hol egyik, hol másik gondolatába. Tévesek és erőltettek mindama magyarázatok, amelyek Őt az Egyházzal, vagy a katolikus tan valamely részével igyekeznek szembeállítani. Szent Ágoston egész munkásságát az Egyház és a kinyilatkoztatott tanítás egységének védelmére szentelte; kiméletlenül támadta, gyomlálta a téves irányzatokat s magyarázta, mélyítette az Egyház tanítását. Külön kellene foglalkozni misztikájával, amelyet korának a Szentírás szavainak magasabb értelmét kutató törekvése és költő lelkének mélységes hangszerelése jellemez. Sokat foglalkozott a szerzetesi élet gondolatával is. Erre vonatkozó felfogása és célkitűzései később több hatalmas szerzetesrend szabályzatának lettek alap-elemei. A nyugati szerzetesség, patriarkája azonban Szent Benedek lett, aki körülbelül száz évvel élt Szent Ágoston kora után.

Vass József.

NYÁRI SZERELEM.

FÉNYES nyári reggel. Ragyog, nevet minden, az ég, a tenger, a sziklák, a házak, a távoli hegytetők. Egyszerre távolról halk moraj hallatszik s nemsokára hangos berregéssé lesz. Ezüstös gépmadár csillog az öböl felett. Magasan jött, de remek siklással alacsonyra szállt s körözni kezdett. Lärmájára ébredtek a fürdőtelep lakói.

Az egyik erkélyen fehérruhás szőke asszony tűnik fel s tenyerével ernyőt csinálva néz fölfelé. A bűgő gépmadár, mintha élő lenne, pajzán örömében a magasba lendül s bukfcenet hány. Aztán jönnek a többi légi bravurok. Mint a vidám gyerek, aki a kedves rokon látogatásakor mindent megmutat, amit csak tud. Oly bohó ez a gépmadár, mintha nem tudná, hogy a mosolygó hullám szörnyű mélységet takar vészesen kiálló sziklafogakkal és mohón várja áldozatait; s a simogató reggeli szellő, mint a rossz dajka, csak az óvatlan pillanatot várja, hogy lecsapja a gondjaira bízott csecsemőt.

Mikor a gépmadár betelt a játékkal, egész alacsonyra jött le megint és az erkély felé szállott, hol a fehérruhás szőke asszony állott. Rózsák hullottak alá. Hullott az erkélyre is, de hullott máshova is, az irígy szél a szomszédoknak is vitt belőle.

Aztán a gépmadár újra magasra szállt, búcsúzóul még egy vidám bukfcenc, mint aki túlesordult örömében virágos kalapját a magasba dobja — és tovaszállt nyugodt, egyenletes repüléssel. A szőke asszony nézett utána, amíg csak el nem tűnt. Szeme káprázott a fényességtől s amint lenézett a tengerre, sötétnek, fenyegetőnek látta a hullámokat. Megdörzsölte szemét, néhányszor behúnyta, majd kinyitotta; összekereste a szanaszét hullott rózsákat, kis bokrétát csinált és bement az erkélyről.

A szálló társalgójában szétszórtan kisebb társaságok helyezkedtek el. Halk beszéd, néha csengő kacagások. A zongoránál ott ül a szőke asszony. Aranyló haja csillog a rávetődő lámpafényben. Ujjai alatt ábrándos dalokat sóhajtanak a billentyűk. Fejét egyenesen tartja és kifejezéstelen tekintettel néz előre. Képeslapokon lehet látni ilyen alakokat. Amint nézi az ember, régi, eltemetett lágy szentimentalizmus támad fel. Romantika, mámorok, szerelmek, álmok. Pedig az ábránd, az érzéges ebben a hideg, tiszta, józan fejben, csak szórakozás, csak

időtöltés, mint a tánc, a film, a jazz. Így van manapság! Minél ridegebbek, minél cinikusabbak az emberek, annál nagyobb keletje van a szentimentális színdaraboknak, daloknak, romantikus filmeknek. Dina se volt jobb, de rosszabb se, mint annyi más. Hűvös, kiábrándult, kissé cinikus, de szerette az érzelmes angol dalokat, az imbolygó lejtésű, forró tangókat.

Időnként abbahagyta a zongorázást, háta kissé meggörbült, feje kissé oldalra hajlott. Egészen elhagyta magát. Nem gondolt semmire. Szándékosan kikapcsolta magát mindenből. Elhomályosodott öntudattal hullámozott lelke a tétlen est nyugodt, érzelmes hangulatain. Mozdulatlanságában, fehér vállával, hibátlan fejével olyan volt, mint egy márványszobor; de forró asszonyszobor — gyűjtőpontja, gyújtópontja minden férfipillantásnak, minden férfivágyanak. A férfiak, ki nyíltan, ki csak néha-néha titokban, mind feléje néznek; a velük levő nők idegesen feszengenek helyükön.

De ő nem vesz tudomást senkiről. Három hete van már itt, de még most se tudtak róla többet, mint ami a portásnál minden vendégről megtudható.

Az egyik félhomályos sarokban fiatal pilótahadnagy állt és mozdulatlanul nézte a zongoránál ülő szőke asszonyt. A feje előrehajolt a nagy nézésbe. Teltek a percek, a negyedórák, de nem vette észre az idő múlását. Fiatal arcára kiült a rajongás, a csodálat és a vágy. Nem törődött semmivel maga körül. Ez a nézés lefoglalta minden gondolatát, minden érzését.

Lassankint oszladozni kezdtek a társaságok. Alig maradtak néhányan, azok is csendben lapozgatták a magazinjukat. A szőke asszony ezalatt még csak hátra sem fordult. Nem vett tudomást semmiről. Egyedül érezte magát.

A hadnagy csendesen megindult, először az ablak felé ment s egy darabig kibámult a sötétségbe. Aztán lassan, mintha csak véletlenül menne arra, a zongora felé tartott. Nesztelen léptekkel az asszony mögé került. Riadt óvatossággal körülnézett, majd tétova, ügyetlen mozdulattal megsimogatta az asszony fénylő szőke haját.

Dina hirtelen hátrafordult, egyszerre magához tért tompa merengéséből. Szemét szigorúan összehúzta s keményen rendre akarta utasítani a tolakodó idegent, de amint látta azt a gyámoltalan szomorú arcot, az ijedt szemeket, amelyekből áradt az őszinte rajongás, a szinte gyermeki szerelem, mulni kezdett a haragja. Látta a pilótaegyenruhát; egyszerre felvillantak lelkében azok a rózsák, amelyek reggelenként az erkélyére hullottak a magasból s a hajmeresztő mutatványok, amiket annyira megcsodált. Ez lenne hát a vakmerő reggeli ébresztő, ez az omlóshajú, ábrándos arcú fiú! Kíváncsi lett rá. Magában megbocsátotta már az iménti mozdulatot és pillanatnyi habozás után, melyet idővel mérni sem lehet, amely csak mint árnyék átsuhant az arcán, helyet mutatott neki maga mellett.

Paolo pedig forró, akadozó hangon beszélt a szerelemről, amellyel tele van a lelke s az álmokról, amelyek ebből a szerelemből fakadnak. Az asszony csendes jóakarattal hallgatta. Csak néha bocsátott ki a száján enyhe, szelíd gúnnyal rövid, hitetlenkedő megjegyzéseket, inkább csak szokásból és hogy további beszédre sarkallja ezt a kedves, fiatal fiút. Jól esett neki ez a naiv rajongás és igen kedvesnek találta a reggeli ébresztéseket. Csak meg ne tudják a szomszédok, hogy kinek szólnak, mert akkor nem lesz tőlük maradása.

Sokáig elbeszélgettek. Paolo áradozva, önfeledten, az asszony öntudatos szemlélődő nyugalommal. Apróra kikérdezte Paolót multjáról, jelenéről, családjáról, terveiről, szokásairól. Mindent megtudott róla, de önmagáról nem mondott semmit. Különben is zárkózott természetű volt, de most a fiú teljes nyíltsága különös ellentétképpen, anélkül, hogy számot adott volna magának róla, pózzá fokozta ezt a zárkózottságot. Paolo lassankint érezni kezdte ezt az egyenlőtleniséget, de hiába fürkésztet, az asszony végtelen ügyességgel síklott ki minden kérdése, minden célzása elől. Vissza akart húzódni ő is, de az asszony, mint a zongorán a billentyűkkel, úgy játszott a fiú gondolataival és érzéseivel. Az áradó szerelem elmosott a fiúból minden önérzeteskedést. Kitérta lelkét védtelenül.

Az asszonymak tetszett ez így. Erősnek, hódítónak, szépnek és hidegnek, megközelíthetetlennek érezte magát. Ez volt az ő ábrándja, amelyet a saját egyéniségéről alkotott magának, a megjelenési forma, amelyet egész életére elképzelt, amely kielégítette hiúságát s segítségével felülemelkedett az átlagos középseren. Látott mozdulatlan keleti szobrokat, melyeken nem látszott semmi arckifejezés s pusztán létük öntudatával, változatlan egyformasággal bámultak bele a világba, de körülöttük szent elragadtatásban vonaglottak a hívők. Ilyesféle szimbolum élt a lekében és ezt a felsőbbes nyugalmat akarta elérni az étellel és az emberekkel szemben.

Hosszan, némán, mozdulatlanul nézett a fiúra. A fiú állta a tekintetét, de kissé megborzongott, mint mikor a vihar első lehellete érinti a hallgató faleveleket. Az a hűvös sugár, mely a szemébe fúródott, felgyújtotta az agyát és innen áradt szét egész testébe a forróság. A vére lüktetett, tagjai meg-megrándultak, majd elbágyadtak, elnehezdedtek. Az asszony csak nézte tovább összehúzott szemekkel azt az égőszemű, ábrándos nagy fiút, aki tele volt boldog odaadással, melankólikus szelíd fájdalommal, mint egy régi álombeli trubadur, aki legszebb dalait zokogja el az áldott úrnő erkélye alatt, mint a mesebeli jongleur, aki a legszebb bukfcenet hányja el imádatának kifejezésére a Madonna virágos oltára előtt.

A hosszú csend után a fiú mámoros, simogató szavakat suttogott. Az értelem nem is volt fontos, csak szállt, szállt a lágy dallamos szó az ajkairól. Az asszony fesszsége engedett a feléje hullámozó végtelen gyengédségben. A szép mondatok, mint virágfüzerek ölelték körül.

Langyos köd ereszkedett az agyára. Tovább, tovább, Paoló! Jól esett neki, mint az első tavaszi szellő, az első napsugár.

A fiú szívét megremegtette a diadalmas öröm, az a leírhatatlan büszkeség, amelyet akkor érez a férfi, mikor tudja, hogy tetszik a nőnek, akit szeret és maga fölé emel. Az öröm lefogta ereiben a vért, egy pillanatra lehúnyta szemét, nem mozdult, a hangja elakadt. Azt akarta, hogy ne szálljon el ez a pillanat, a nagy pillanat, amikor két szív először leli meg egymást s két lélek először ölelkezik. Arra se vágyott, hogy megcsókolja, testi érintés nélkül is tökéletesnek hitte a boldogságát.

Az asszony pupillái kitágultak s melegség csillant meg a hosszú, árnyas szempillák között. De beidegződött nyugalma és hideg öntudata nem engedték, hogy elfeledje önmagát és átadja magát a márnak. Ha megszedült is egy pillanatra, megmaradt józannak, aki kerüli az ismeretlen végű kalandokat. Kerülte mindig, talán azért is, mert félt, hogyha egyszer megindul, nem lesz elég erős önmagával szemben se és nem tudja megállítani az eseményeket. Összeszedte minden erejét, hogy józan ésszel rendezze magában ennek az estének eseményeit és előre megszabja magának további viselkedését.

Nem volt gonoszság benne, sem színlelés, mert valóban igen vonzónak érezte a fiú társaságát, dehát a tavaszi szellő melegénél többet nyújt a drága divatos bunda s a napfénynél is többet ér a gyémánt csillogása. Örült, hogy újra biztos magában és nem kell félnie, hogy esztelenséget fog elkövetni.

Szegény Paolo, te lelket adtál, egész magadat adtad és nem kaptál érte semmit. A nagy pillanat csak neked volt igazán nagy, a másíknak csak hangulat. Ha elszáll, nem marad utána más, csak futó emlék.

Paolo nem látott semmit abból, ami az asszony lelkében végbe ment. Annyira el volt foglalva a saját boldogságával. Fölkelt a székből, ahol magába roskadva ült. A teremben ekkor már senki se volt. Letérdelt az asszony elé és kezeit elborította éhes csókjaival. Az asszony egy darabig engedte. Lehajolt kissé és simogatta a fiú homlokát. Aztán hirtelen magához tért. Akárki beléphet, milyen kellemetlen lenne, aztán meg késő van, aludni kell már menni.

A nyugodt, közömbös szavak egyszerre kirángatták a fiút a márnorból, amelybe beleringatta magát. Talán érezte már előbb is a valóságot, de nem akart tudomást venni róla. Sokszor jelentéktelen apróságok tárnak fel olyan gondolatmeneteket, amelyek ott lappangtak a lelkünk fenekén. Kezdte látni a valóságot. Úgy érezte, mintha ruhátlan lenne hideg őszi szélben. Szenvedett. Az asszony búcsúzni kezdett szokásos jelentőség nélküli kifejezésekkel. A fiú értelmetlenül mormolt valamit, mintha önmagával beszélne. Az asszony mosolyogva nyújtott kezét és kacéran fölvetve fejét, távozott. Paolo szomorúan, elboruló szemmel nézett utána.

* * *

Másnap és a következő napokon tovább folytak a reggeli üdvözlések. Paolo gyakran találkozott az asszonnal. A tengerparton sétáltak, vagy a társalgóban beszélgettek. Szerelemről ritkán esett szó köztük. Ha Paolo néha előhozta, az asszony oly únott arccal nézett a levegőbe, hogy mindjárt elhallgatott. Sokszor gondolta, hogy tulajdonképpen miért is gyötri magát ezzel a kilátástalan szerelemmel. Jobb lenne elmenni, felejteni. És mégis maradt. Talán, mert valami furcsa daccal sajátmagával szemben csak azért is kereste a szenvedést és el akart merülni benne. Talán, mert titokban mégis csak remélte, hogy egyszer majd diadalmaskodni fog. Talán, mert nem engedte az önérzet, hogy megalázva üres kézzel, menjen el a nőtől, akinek ő egész lelkét adta. Ekkor már uralkodott benne a vágy. Mindgyakrabban gondolt az asszony testére és azokra a mérhetetlen örömökre, amelyeket nyújtani tudna. Azt remélte, hogy a testi birtoklás megszünteti szenvedéseit és aztán lelkében megerősödvé, büszkeségében kielégítve, nagyobb meg-rázkódás nélkül válhatna el tőle. Az ördög mindig ott jár a sarkunkban és a legnagyobb, legtisztább szenvedélyünket is apró bűnökre szeretné szétforgácsolni.

Kis ravasz terveket szőtt, amelyek segítségével kedvező alkalmakat teremthetne. Találgatta, próbálgatta, hogy milyen magatartással, egyéniségének melyik vonásával hathatna leginkább az asszonyra. És figyelte, feszülten várta azt a bizonyos gyenge pillanatot, amely barátai és olvasmányai szerint minden asszony életében el szokott egyszer érkezni.

De hiába volt minden számító csábítás, hiába szerelmének időnkénti naiv kitörése, mindig távolibbnak, elérhetlenebbnek tűnt fel előtte. Annál jobban szerette. Nem mult el perc, hogy ne gondolt volna rá. Pedig hánykolódott, küzdött ellene és nem akart gondolni rá. Minden más nő eltűnt előle; csak őt látta és hallotta.

Az asszony látta Paoló kinlódását, meg is sajnálta, mert őszinte rokonszenvet érzett iránta. Gyakran vádolta magát ridegséggel, üresszívűséggel, de ennél az enyhe szájalomnál többet nem tudott kisajtolni magából. Nem tehet róla, neki más természete van. Neki a nagy, kemény, kiméletlen férfiak tetszettek, akik semmibe vették, nem törődtek a lelkével, önzők voltak, akiket nem kellett sajnálni, akik iránt nem érezte ezt a langyos rokonszenvet s mégis megmozgatták minden érzékét. Az a fajta volt, amelyiket, ha a nép leányának születik, veréssel szoktak szelidíteni. Sokszor tetszelgett magának ebben a szerepben, mikor barát-nőivel, intim beszélgetésben egymás lelkialkatát tárgyalták.

Paoló nemsokára a másik végletbe esett. Vádolta magát, hogy lealacsonyította szerelmét azzal, hogy múltó örömökkel akarta kielégíteni. Romantikus ábrándokat szőtt egy megközelíthetetlen, hideg fenségű, magasztos nőről, akit csak távolról lehet imádni, akivel szemben a térdelés az egyetlen méltó gesztus. A legnagyobb boldogság az lenne, ha ez a Madonna megsimogatná a fejét, amint előtte térdel. Az érzéki

kívánságok helyett most az asszonyt csupa lelkiségnek látta, aki egy szavával örömvilágot nyit meg előtte és egy mosolyával egész napját bearanyozza. Egész nap csak arra gondolt, hogy hogyan fejezze ki minél méltóbb formában hódolatát.

Aztán ebbe is belefáradt. Tisztább pillanatai jöttek, amikor látta, hogy Dina nem királyné, nem Madonna, hanem csak az átlagnál szebb, erős, józanfejű köznapi asszony s arra született, hogy lehetőleg könnyen és nyugodt számítással szerezzen meg magának az élettől mindent, ami örömet, elismerést, kényelmet, nyugalmat, jómódot ad. Ekkor érezte csak igazán, hogy mennyire szereti. Most már nem csupán az érzékeivel, nem is az illúzióval, nem is egyes jó vagy rossz tulajdosságait, hanem az egész nőt úgy, ahogy van, ahogy él, ahogy cselekszik, minden életnyilvánulásával. Úgy érezte, hogy eddig hiányzott valami az életéből és most teljessé lett. Erősebbnek, nyugodtabbnak, férfiasabbnak érezte magát. Tudta, hogy erre a nőre szüksége van az életének és ezért nem akarta elengedni, magához akarta kötni minden akadályon keresztül.

Komolyan számot vetett életével és egy este elszánta magát, hogy mindent dülőre visz. Azt akarta, hogy az asszony maradjon ott vele Itáliában és legyen a felesége. Régi tekintélyes családból származik, a szülei gazdagok és így mindenképen méltó anyagi és társadalmi keretet tudna az asszonynak biztosítani. Egész életét, mindenét följánlja. Éljenek egymásnak, boldogok lesznek.

Lihegve, nehezen mondta el ezeket s aztán kimerülten összecuklott és némán várta a választ. Az asszony nem tudott mit szólni, oly váratlanul érte ez a fordulat. Elvesztette fölényes könnyedségét. Az agyában egymást kergették a gondolatok. Komolyan kellett vennie Paolo ajánlatát. Ha nem tudott is sokat családi és anyagi körülményeiről, oly őszintén és meggyőzően beszélt, hogy nem kételkedhetett. Egy pillanatra megtorpant józanságában. Oly jó lenne megszűnni gondolkodni, számíthatni és hagyni sodortatni magát az eseményekkel, egy fiatal férfi naiv, szenvedélyes lelkével. Mit hagy el amott: jómódot, figyelmet, de unalmat, jóllakottságot, jelentéktelenségeket.

— Jöjjön velem, siessen, ne habozzon, tegyen boldoggá engem is, önmagát is — sürgette Paolo hangja. S kitárta karjait, hogy magához ölelje és csókkal fejezze ki azt, amit szavakkal csak halványan lehet kifejezni.

E mozdulat kizökkentette az asszonyt ernyedő ábrándozásából. Végigszaladt az agyán egész élete, a sok bilincs, ami köti, a szokások, a társaság és minden, ami megakadályozza, hogy letérjen a vágányról, amelyen eddig haladt. Az ő élete nem frissen kezdett élet, hanem már kialakult, megállapodott, azon már nem lehet változtatni. Neki nincs ereje hozzá. Talán, ha nagyon szeretne, de így — nem, nem lehet. Kicsúszott hirtelen hajlással az ölelés alól. Két lépést hátrált és halvány, megértő, de kicsit sajnáló mosoly játszott az arcán. Ő maga nem is tudta, hogy mosolyog, csak idegeinek feszültsége oldódott meg ebben a szándéktalan mosolyban.

Paolo karjai ott maradtak kinyújtva a levegőben, mozdulatlanul. Szó nélkül is megértett mindent. Tanácstalanul nézett előre, de nem látott semmit. A lélegzete elakadt. A szeme mögött furcsa hasítás nyilallott. Hiába akarta visszatartani magát, kibuggyantak a könnyei és sirt. Tenyerével eltakarta arcát, hogy leplezze gyengeségét.

Az asszony meghiúsult. Gyengéd, könyörületes akart lenni. Arra gondolt, hogy kellemes, forró emlékeket hagy maga' után, hogy a vágyak kielégülése csitítani fogja ezt a zaklatott lelket . . . De mégsem lesz jó. Akkor, azután még nehezebb lesz szakítani mindkettőjüknek. Jobb lesz most mindent elintézni. S lassan, tagoltan beszélni kezdett.

— Paolo, maga szeret, elhiszem, látom. De maga nem engem szeret, hanem egy elképzelt alakot, akit feldíszített a maga gyönyörű illúzióival. Lásza be, én nem vagyok ilyen, én nem tudom a maga érzelmeit követni. Űres lélek vagyok, aki csak a szórakozást keresi. — Kissé habozva folytatta. — Maga is csak az volt nekem. Ha elmegyek innen, két hét múlva magára is csak oly közömbösen gondolok, mint mindenre, ami itt jó volt és kellemes. Ha használtam néha olyan hangot, amit félreérthetett, az csak játék volt. Most vége. Menjünk tovább mindketten. A válást ne vegyük szívünkre. Néhány hét múlva maga is el fog felejteni. Vagy tán hamarabb, maga oly fiatal.

Az asszony teljesen belelovalta magát ebbe a fölényes, józan hangnembe. Jobban, mint ahogy a valóságos lelkiállapotának megfelelt volna.

Paolo összetörve hallgatta a kegyetlen szavakat. De az ellágyulás lassanként megszűnt benne és keserű daccá változott. Szégyelte is magát előbbi gyengesége miatt. Aztán hirtelen harag fogta el. Szerette volna összetörni ezt a kegyetlen, érzéketlen nőt. Tekintete megkeményedett, kezét ökölbeszorította és egész testét megfeszítette. Nem ütni akarta, csak mint egy rohanó gép érzéketlenül összetiporni. Az asszony riadtan nézett rá, aztán lehúnyta szemét. Nem csodálkozott volna, ha Paolo átkapta volna és összecsókolta volna. Nem is gondolt ellenkezésre. Paolo hozzálépett. A testük egész hosszában szorosán egymás mellett volt. Az asszony várakozó kíváncsisággal nyitotta ki szemét. Paolo keményen szembenézett vele, majd hirtelen hátralépett, meghajtotta magát és szó nélkül eltávozott.

Az asszony hosszan utánanézett. Vissza akarta hívni, de erőt vett magán. Sokáig állott egyhelyben gondolataival küzködve. Aztán összeszedte magát, leült a parton és üres szemekkel bámulta a vizet. Lassanként lecsendesedett a lelke. De mégis érzett valami befejezetlenséget, hiányosságot. Kicsit sajnálta, hogy oly nehézkes volt és úgy kiélezte az egész dolgot. Gyávasággal, érzéketlenséggel vádolta magát. Bűntudat nem volt benne, elvégre nem cselekedett semmi rosszat, de hiányzott belőle az erény öntudata is. Ismert bizonyos polgári erkölcsöt, de se igazán megtartani, se megsérteni nem tudta. Így aztán mindig kielégítetlenül hánykolódott. Ezeken rágódva ment visszafelé a szállóba. Paolót is hibáztatta, miért nem volt erősebb, kitartóbb, miért hagyta

el akkor, mikor kezdett felgyulni a lelke. Aztán csendes lemondással belenyugodott abba, ami történt. Rövidesen elutazik s akkor úgyis mindegy.

Erősen sötétedett már, mire a szálló kapuja elé érkezett. A velencei hajó most hagyta el a kikötőt. Tarajos, mély barázda huzódott utána, de nemsokára elsimult. Az életben is így tűnik el az apró kalandok, szerelmek emléke és végül minden össze-vissza hullámszik, mint a szélborzolta, mélységes tenger.

* * *

Másnap reggel Dina kíváncsian kémlelte az eget. Jön-e most is Paolo? Ragyogott megint az ezüstös gépmadár. Ragyogott az ég, ragyogott a tenger. A természet csupa virág, csupa öröm. A messzeségben hajó úszik, füstje mintha szép leány kibontott haja lenne.

Az ezüstmadár büszkén, diadalmasan siklott a levegőben. Néha, mintha zuhanna, csavarodva lejtett lefelé, aztán nagyot szökkent és bukfencezett örömeiben. Néha egész alacsonyan szállt és hullatta a rózsákat özönével.

Dina szívét ünnepi öröm szállotta meg. Mégis van szépség, van szerelem, van gyöngédség, mely a legfásultabb, legcinikusabb lelket is megejt. Örült az életnek, örült új, nemesebb önmagának, akit ezen a fényes reggelen talált meg. Fölkapott néhány rózsát és mohón, szenvedélyesen kezdte csókolni.

Az ezüstmadár közben magasra szállt. Oly kicsinek látszott, mint egy galamb s a berregése úgy hallatszott, mint a méh dongása. A pajzán ezüstmadár! Nini orra bukik, nini, hogy rohan lefelé eszeveszett sebességgel! Micsoda fenséges játék, hogy fog majd megint egyetlen lendülettel újra magasba szökni! Csak megremegetti a gyöngébb szíveket, hogy aztán annál jobban ujjonghassanak. De lám az ezüstmadár imbolyogni kezd, többször tehetetlenül megfordul maga körül. Ez már nem a játékos bukfenc, hanem halálos vonaglás. A gépmadár zuhan, zuhan a szörnyű mélységbe menthetetlenül.

Egy pillanat remény: talán mégis csak játék. De hiába. Az egyik szárny meglazul. Megszűnt a berregés. Némán zuhan a halálba. Iszonyú reccsenés: a parti sziklára zuhan. Robbanás. A lángnyelvek dühös gyorsasággal szaladnak össze-vissza, hogy minél hamarabb felfalják áldozatukat. Aztán kúsza rakás, melyben együtt van motorvas, csavar, tört szárny, fej, borda, tüdő, csont, szív: ami megmarad egy törött gépből és egy egy összezúzott férfiből...

Az asszony dermedten állt az erkélyen. Könnytelen; csak a rózsákat harapdálta öntudatlan fájdalomában. Aztán hirtelen feloldódott ez a tébolyító feszültség. Kínos, fuldokló zokogás rázta egész testét. Összeroskadt, elterült a földön, vacogó fogakkal hánykolódott és homlokával verdeste a padlót.

Egész nap így maradt magában összetörve, sírva, borzadva. Várta,

hogy kap majd egy utolsó üzenetet, búcsúszt, valami emléket. De nem jött semmi. Paolo nem akarta sirattatni magát. Elment némán, összeszorított fogakkal.

Az asszony ott maradt még néhány napig. Egész nap csak ült és nézte a tengert. Azt hitte, egész életében gyászolni fogja szegény Paolót. Ennyivel tartozik az emlékének. Kicsinek, üresnek, jelentéktelennek érezte magát vele szemben. Paolo nagy lélek volt. Fölülállt minden kicsinyességen, tudott szeretni és meghalni. Ő? — se szeretni, se gyűlölni, se élni, se meghalni, se jó lenni, se rossz lenni nem tud. Csak nagyon közönséges . . .

Aztán ebbe is belefáradt. Lejárt az étterembe, a társalgóba, a tengerpartra, hogy embereket lásson és gondolatai másfelé terelődjenek. Ha megjelent valahol, suttogás támadt. A halott Paolo árnya járt mögötte. A férfiak leplezetlen kíváncsisággal, a nők irígységgel néztek rá. Kissé hiú is volt erre az érdeklődésre. Eleinte ugyan méltatlannak tartotta magát erre az utolsó ajándéokra, de aztán megszokta.

Maga is csodálkozott, hogy milyen gyorsan elmosódott benne Paolo alakja s milyen hamar lett belőle emlék. Néha végiggondolta magában együttlétük és a szörnyű tragédia minden részletét és várta, szinte erőltette, hogy meginduljanak könnyei. De száraz maradt a szeme és meg sem rezzent a szíve. Paolo végleg eltávozott.

A nyár utolját járta és egy hűvös, esős napon, mikor a bóra haragosan korbácsolta a rakoncátlan vizeket, az asszony is elutazott. Amint a vonat kanyarodott a hegyen, mégegyszer ránézett arra a sziklára és aztán — Paolo másodszor tűnt el a semmiségben.

Szendi János.

CSATAMEZŐN.

*Csatamezőn kétfélék ütköznek —
de bennem ütközik százfajta vággy.
Csupa ellenakaratok dübögnek —
az egyik a másik erébe vág
és a harmadikon vágta tovább.*

*S mint csatatér — Isten virágos földje —
amelyet áztatnak vérpatakok:
úgy piroslik lelkeim halottas völgye:
Az álmok lovukról lebuktak ott,
szörnyű háborúban elhulltak ott . . .*

*S halott álmok nagy fennakadt szemében
eszmélek a rettenetes romokra —
lerogyok . . .
majd elindulok setéten
s temetek, mint Kanizsay Dorottya . . .*

Nagy Emma.

BYRON.

I.

NEM szeretem a kritikusokat, akiknek az író : ember, aki ír is. Nekem az író : írásmód, amelyet egy ember teremtett meg. A közönség örül, ha író helyett embert mutatsz neki. Gógös, vagy félszeg, nagylelkű vagy kaján : ilyen figura az ismerősei közt is akad s ő hálás neked, hogy a művészt a szalonjába vagy ép a pultja mellé állítottad. Csakhogy embert adni a művész helyett : olcsó megkerülése a feladatnak. Illatokról kellene beszélned és virágokról beszélsz. A gyökere göcsörtös, a pártája részarányos, a színe kék. Csakhogy az illatáról van szó, barátom. Vannak hasonló gyökerű és hasonló pártájú virágok, de az egyiknek nincsen illata. Mit érsz vele, ha a költő ember-színéről írsz? Jellemzésed másokra is ráhúzhatod, hol egy pékre, hol egy ripacs-színészre. A költő nem virág, hanem illat; szent különös többlet, melyet egy virág kapott. Aki sokat járt művészek közt, tudja, hány utálatos virágnak van nemes illata.

Maurois két kötetes Byron életrajzát¹ nemcsak azért olvastam el nagyon figyelmesen, mert a maga nemében kitűnő munka, hanem mert ez az a nem, amelyet nem szívelhetek. Maurois igen ötletes felület-pszichologus. A felület szó itt nem kicsinyel, inkább dicsér. Izlést és óvatosságot jelent, az életrajzi részletek külön latolgatását. Nem regényíró-pszichológia az övé : nem egy pszichológiai csírt bont ki Byronjában, hanem a kapott életrajzi adatok gondos értelmezésén át hatol az egyéniség középpontja felé ; egy bizonyos határon azonban megáll : érzi, hogy nem szabad hősét túlságosan megoldania. Nem pszichológia immaginaria ez, ahogy egy kiváló gondolkozó nevezte a regényírók lélek-csináló művészetét, de nem is pszichológia demonstrativa, mint azoknak a jámbor kontároknak a mesterkedése, akik maguk kiokoskodta pszichológiai tételek kaptafájára húzzák rá egy élt élet szent összevisszaságát. Maurois Byronja elő-előbukkan, majd el-elrejtőzik az életrajz gondosan összeállított tényecskéi mögött. Inkább az egyes tetteket figyeljük, mint az egész embert. Úgy láttatja Byront, ahogy mi látunk valakit, akivel nagyon sokat foglalkozunk : cselekedetei indokolt, de egy elvre vissza nem vezethető színváltásában. Embert ad és nem költőt, de ez az ember legalább valaha-élt ember akar lenni ; nem regényhős s nem idegorvosok naiv matricája.

Amíg ezt az izlésesen tartózkodó és józanul egyensúlyozott életrajzot olvastam, amely az én szememben egy hamis műfaj legelfogadhatóbb megoldása, mind nagyobb kedvem kerekedett, néhány hétre Byron műveibe temetkezni. Nem az érdekes élet kívántatta meg velem a költőt. Inkább a módszer-kísérlet izgatott : milyen képet állíthat az esztétikus a pszichológus képe ellen. Itt van egy költő gondos, izléses emberi portréja. Sem türelmem, sem hitem nincs hozzá, hogy valakiről hasonlót csináljak. Használjuk ki Maurois Byron-

¹ Maurois : Byron élete, 2 kötet, Dante-kiadás.

arcképét s tegyük mellé a magunkét. Ő életadatok pszichológiai árnyalásával ábrázol, mi mutassuk fel Byront művei esztétikai jegyeiben. Hadd lássuk, mi a különbség a kétféle technika közt. Tisztázzuk magunk előtt is, miért nem szeretjük a kritikuskokat, akiknek az író ember, aki ír is.

A kritikának is vannak lombikjai és kísérletei. Különös öröm egy-egy pillanatra felfüggeszteni eleve-ítéletünket s adni, hogy egy mesterséges tapasztalattól akarjuk kiolvasni az igazságot.

II.

Maurois Byronja is, mint a modern lélekrajz csaknem minden hőse ellentmondások ritmusára léleklizik. Az ellentmondás a modern lélekábrázolás legkamatozóbb fogása : a leghatásosabban érezteti a lélekábrázolás lehetetlenségét. Dosztojevszkij, Proust, Ady belső antagonizmusok kiélézésével sejtetik meg a lélek sűrű, követhetetlen szövését. Többmagvú lelkeket vagy helyesebben többlelkű embereket ábrázolnak. Maurois a biografus nem ilyen merész. Ő nem hamisíthat ekkorát, csakhogy az igazság benyomását keltse. Nála az ellenmondás inkább csak kitérés a kézenfekvő megoldás elől. Az ő Byronjának az ellenmondó vonásai logikailag jobban tapadnak : megvan köztük a belátható összefüggés. Ez a Byron a régi, logikus francia lélekelemzés s az új kaotikus «lelkek a lélekben» módszer óvatos ötvözete.

Sűrű, tragikus vér az ő hőséé. Beszámíthatatlan, élvhajhász apák s anyai ágon is heves, törvény-típró ősök fia. Gyilkosok, öngyilkosok póruljártak véres sora jár előtte. Az ő családjában a természetellenes halál a természetes. Apja a gyönyörű Byron kapitány vagyonokat ver el s minden szoknya lépjén ott ragad. Családjától távol, Franciaországban pusztul el, miután a valenciennesi asszonyok egyharmada az övé volt, de inge és ruhája lemálott róla. Byront az anyja neveli, ez a kofaforma asszony, aki a legelőkelőbb skót főnemesektől örökölte a hevességét, de amellet józan, praktikus asszony, igazi kofa is. Férjét, az imádott jómadarat ismételten kiségitette pénzzavarából s a nyomorban sem vesztette el a fejét ; — vagy ha igen, csak azért, hogy kidühönghesse magát. Az a váratlan józanság, amely Byron egy-egy éleslátó ismerősét később annyira meglepte, anyai hagyaték. Byron féktelen, terhelt lelke fölött állandóan ott virrasztott az a bizonyos világos pillanat, amelyről a régi elmegyógyászok annyit beszéltek. Képes Byron és Gordon ősei minden esztelenségére, de az esztelenségeit is belátással csinálja. «Okos mint Voltaire és bolond mint a szél».

A természet úgy intézte, hogy ez a különös vérkeverék megkapja méltó erjesztőjét. Byron állandóan lelki szekvestert hord magában, amelyet nem bír kigennyedni. A prometheuszi keselyű egy pillanatra sem fog leszakadni róla ; azok közé a zsenik közé tartozik, akik a betegség örök «szeméremövét» hordják. Nyomorék. Elferdült lábfejét hiába szorították kegyetlen kuruzslók rettenetes faszervezetekbe, csak a szenvedés elbírására taníthatták meg. Érzékeny természete megsokszorozza a természeti hibát. Állandó gyanakvás könnyű sértődés, gyors bosszúvágy gyilkos gőzköre lengi körül már gyermeklelkét is. Sosem léphet ki csonkasága tudatából. Érzései e gőzkörben, vad természete ellenes fénnel villóznak. Képtelen indulatai fékentartására. Ha szeret, rajong, ha megsértik, az egész világot gyűlöli. Ragyogó szelleme s apja rászállt szépsége csak fokozza érzés-szélsőségeit. Szelleme az aránytalan reakcióhoz is talál igazoló érveket ; szépsége pedig teret csinál a kóros érzelmek szabad viharzásához. Ha nem ilyen szép, féktelensége beledohosodhatna a nyomorék-sors

szűk cellájába. De ő, noha nyomorék, meg tudja hódítani a szíveket; — a szíveket, akiknek a megvetésétől örökké rettegni fog. Kórosan hiú s hiúsága odavasolja az emberekhez, akiket gyűlöl. Uralkodni akar rajtuk, hogy megvetesse őket. De miközben kacérkodik velük, menekül is tőlük. Rosszul behegedt szentimentalizmusa egy másik, Byronhoz méltóbb, párolt világról álmodik, amely egy-egy gyermekkori ideál szeme sugarában mintha föl is csillant volna. Sajnos az angol lányok nem azonosak Byron világának a hősnőivel s a csalódott érzelmesség vad megvetéssel áll bosszút az egész női nemen.

Világképe nem fegyelmezi zaklatott érzelmeit. Byron nem azért tartja az esztét, hogy az ösztönök ellenmondásait kiküszöbölje, hanem hogy tetszetős fogalmazásában hallja, amit pillanatnyi indulata sugal. Tíz éves koráig csaknem nyomorban él. Anyja egyszerű, skót iskolába járattja. Nemcsak tanítói, de életkörülményei is beléoltják a protestantizmust. Az eredendő bűn gondolata, az eleve elrendelés mint komor, vigasztalan égbolt feszül egész élete fölé. A szerencsétlenség kívülről szakad ránk, a rossz elkerülhetetlen: Byron már a gyerekszobában lázadozik e pesszimista tan ellen, amely holtig elkíséri. Mikor nagybátyja váratlan halála Lord Byronná s a newsteadi apátság urává teszi, előkelő angol intézetbe adják. A felsőbb angol körök vidám szkepticizmusa itt minden zavar nélkül rakódik rá gyermekkori komor protestantizmusára. Protestantizmus és szkepticizmus tűz és víz. Csakhogy Byron lelke is tűz és víz. Legfelül, amikor egyedül marad ősei vérével, csonkaságával s az elkerülhetetlen sorssal: protestáns. A külső Byron, aki megveti a világot s a gúny vitriolesőjét hullatja rá: szkeptikus. Itt nincs idő logikára. A szív örvénye visz. S Byronnak épolyan szüksége van a démoni fatalizmusig fokozott protestantizmusra, mint a világ kicsinylő, fintorgó iróniára. A világot Isten azért teremtette, hogy az embereket sanyargassa. Byron azonban nem járult hozzá önmaga születéséhez s ha már nem tehet ellenük, legalább nyelvet ölt börtönre s börtönörré.

A sánta láb tengelyén forgó jellem élete során hol erre, hol arra billen, de a szünetlen színváltásból vérnek, érzelemnek és világfelfogásnak mindig ugyanazok az alapszínei villannak elő. A fiatal Byron, aki beutazta a Keletet, élt a társadalmon kívül s Childe Harold borus mezében kényszerítette térdre a társaságot, nemes, ásitózó vad. A magányban tett-düh gyöttri s a dicsőség viharában unatkozni kezd. Mint kényszerképzettől megszállt a küszöbhez, amelyen meg kell törölni a lábát, vagy a palánkhöz, amelyet meg kell kopogtatnia, úgy viszi őt hiúsága főuri körökbe s főuri karokba, ahonnét undorodva menekül vissza magányába, hogy végkép ne tudja többé, mit kezdjen magával. Dandy és mizantrop. Minden ránéző ember rabja s minden hozzátapadó tárgy tehetetlen fetisztája. De ugyanakkor a Kalóz is; ismeretlen bűnök hőse, aki ember koponyából iszik fiatal lánytestek orgiáin.

A neve egyre magasabban ragyog. Napoleon és Byron a kor dicsőségének két ikercsillaga. Ennyit költő költészetével nem érhet el. Az ő költészete eszköze csak annak a démoni reputációnak, melyet jórészt társadalmi szereplésével vívott ki. Byron az angol társaság szemében a szalonjainkban is fogadható Bűn. Lord és kalóz. Aki meghajol előtte, ugyanakkor hódol titkolt ösztönei vér-csatáros Istenének, amikor a divaténak is. Byront ez a démoni reputáció s az unalom ellenállhatatlanul sodorja valami képtelen-híres bűn felé. Ekkor kerül a közelébe mostohanővére, akit idáig alig ismert. Ez a gyermekes, csacska Augusztus, aki a pokol kínjait is dajkamesék nyelvére fordítaná, a nagy szenvedélyektől megcsömörlött Byron egyszerű, pajzán pajtása lesz. Byron azonban

a féltestvéri macskajáték melegében megérzi a kalózhoz méltó bűnt. Elcsábítja Augusztát s úgy érzi, Byron a vérfertőző, eleget tett démoni hírnevének. Vérfertőzésről alig lehet beszélni. Augusztá féltestvére csak, távol nőttek fel egymástól, megannyi mentőkörülmény. Byron azonban nem engedi el szörnyű bűnét. Ez az ő lázadása az Isten világa ellen. Ez a bűn bélyegzi el őt örök Kainná. Augusztát ő maga adja a világ nyelvére. Amikor megnősül, bevezeti családjába s hideg, matematikus feleségét ő kényszeríti, hogy a házasságbontó titkot felfödözze. Byron hiúsága a gonoszkodás orgiáit üli. Miután elkápráztatta a társaságot, mindent elkövet, hogy megbotránkoztassa. A mizantróp dandy, akinek már mindenhez meglesz a publikuma, a bukott angyal szerepét is el akarja játszani. Az angolok kénytelenek felháborodni s Byron örökre elvonul Angliából. A démonnak sikerült felingerelnie a nyárspolgárt s Childe Harold mázsás bűnnel a szíve helyén mindörökre elbúcsúzik Dower fehér sziklától.

Eléri Itáliát és a harminc évet. Egy gyönyörű s igen egyszerű olasz grófné a kedvese s a Byron-ötvényben az anyai polgárjózansága egyre nagyobb aránnyal vesz részt. A házasságot nem bírta elviselni, de nem bánja, ha szerelmi viszonyai házasságszerűekké válnak. Hiúsága is jól lakott. Anglia helyett az egész világ csodálja. Még grófnéja ölében a polgár és a démon is kiegyezett. A byroni ködök tisztulhatnak kissé. Az olasz ég a lassan elhízó lord győztes cinizmusában tükröződik. Viszkető unalma továbbra is megmarad s új tettekhez és új különbségekhez dörzsölőzik, de tettei már nem olyan céltalanok. Ez a költővel megfertőzött politikus, aki nem ismeri a szellem embereinek a nemes tétlenségét, hanem mint valami diktátort, állandó tettvágy kinozza (bár a világfeltűnés közepette is magányos, mint a legelhagyottabb költő), az olasz forradalmi mozgalmak szervezője és pénzelője lesz. Amikor egyik napról a másikra a görög szabadságharcba is beugrik, barátai csak bámulnak, hogy mennyi praktikus ész szorult Anglia enfant terriblejébe. Az a szabadsághős, akit Missolonghi egészségtelen levegője s az orvosok érvágásai megölnek, érdekes keveréke a világbakacsintó primadonnának, a nagyszerű szervezőnek és az unatkozó óriásnak.

III.

Ime Maurois Byronja. Mielőtt az esztétikusnak adjuk a szót, leplezzünk le egy kis szemfényvesztést. A pszichológus, aki Byron élete zilált vonalait ilyen arcvonásokká rendezte, suttymban maga is esztétikuskodott. Ő persze a nagyközönségnek ír s a közönség az életre kíváncsi. Csakhogy az élet nem állja a pszichológiát. Életünk minden tényének százféle pszichológiai megoldása van (ebben különbözik a regénytől, amely pszichológiailag rendezett élet) s Maurois, a pszichológus, sokszor eltévedhetett volna e megoldások közt, ha ott nincs az Oxford Poets Byronja, ez a többezer verssoros életrajz, amelyet a költő maga írt. Mauroisnak adnia kell, hogy ő Byron életét Byron életéből magyarázza meg, de mint ravasz diák ott tartja a pad alatt az India paper Byronját, időnként bele-beleakacsint s vitás esetekben azt a megoldást fogadja el, amelyet Byron költői természeté valószínűvé tesz. Ennek a puskázásnak köszönhető, hogy az életrajz nem vágódik el a pszichológiai ráfogások centrifugális ívein, hanem engedelmesen és finoman forog egy láthatatlan esztétikai tengely körül.

Mit mondhat az esztétikus Byronról? Ő semmit sem kezdhet egy sánta lábbal, hacsak nem verslábról van szó. Ő Byron Mindenwertigkeitsgefühl-jét épügy nem érzi, mint Augusztá bűnös csókjait. Az esztétikus nem kíváncsi rá,

hogy Childe Harold ugyanazon az útvonalon utazott-e, mint Byron s arra sem, hogy Byron bűne azonos-e a Manfrédéval. Az esztétika nem oknyomozó mesterség. Neki nem az a fontos, hogy a művészi alkotás mért olyan, amilyen, hanem hogy milyen. Nem kutat, csak észrevesz. Azt a pillanatot lesi meg, amikor a lélek tartalma művészi formát ölt; azt a szűrőt leplezi le, amelyen át a lélek műalkotássá ömlik. Miféle freudi bonyodalmak vannak e szűrőn túl s mi kothorható ki a szűrőn átsajtolt anyagból: őt nem érdekli. Nem pszichológus és nem philológus. Nem a tartalom bűvára, de nem is a formáé. Azé, ami a kettő közt van: a kifejezése. Minden költő egy kifejezés-szisztéma, ahogy, a mineralógusnak minden ásvány egy rács-rendszer. Hogy írja le Byront a költészet mineralógusa?

Byron munkatárának aránylag igen kis hányada a lírai vers, de nincs egyetlen írása, amely ne lírikus műve volna. Byron a márványra cseppentett vitriol. Ő az a lírai sav, aki az eposz és dráma szilárd tömbjeit feloldja s közben új pezsgésre készíti. Hírnévhozó műve: a Childe Harold, mint később a Don Juan is, utazások története. A történet azonban csak azért van, hogy a líra szétrombolhassa. A történet az a vékony út, amely csak azért van, hogy legyen miről letérni. Célzások, elkalandozások, «erről jut eszembe» ötletek, egy-egy véletlen elejtett szó mentén oldalas kisiklások: Byron minden alkalmat megragad, hogy a műfaj hagyományos rendjébe belerugjon. Drámai költeményei: Manfréd, Kain, The deformed transformed egy-egy lírai gesztust dramatizálnak. Goethe Faustja jár előttük, de míg Faust előadható, hatásos dráma is, Byron darabjai tüntetően drámaiatlanok: egy lírikus nagyszerű visszaélései a drámai formával. Epikai művei, drámái, de még szatirái is, mint az English bards and scotch rewewers akár komorak, akár bolondosak, egyetlen byroni műfajba futnak össze: a fittyethányás műfajába. Minden, ami következetes, bizonyos fokig rend is. Byron rendje a következetes rendetlenség. Egy nihilista nem gúnyolja következetesebben a társadalmat, amelybe beleszületett, mint Byron a műfajt, amelyet ő választott. Azért írt szívesebben verses regényeket, mint lírai költeményeket, mert lírikus létére a lírai formából nem tudott csúfot üzni.

Bizonyára azok közé az alkotók közé tartozik, akik alaposan kifeszengik, testükhöz idomítják az öröklött ruhát. Ahol lehetett, kitérdelte, kikönyökölte; ahol kellett, nyújtóztott egyet s elrepszettette. De végül is fesztelenül mozoghatott. Nem ismert csak szokásjogot s az a szokás is az ő szokása volt. Kamasz király, aki azt teszi a birodalmában, ami jól esik. Ha tetszik fölmegey a Jungfrau tetejére s ott akar öngyilkos lenni, Manfréd s ha tetszik, egy háremleírás ürügye alatt Dante sírjához is elkalandozik. Teszem, mert hatalmam van hozzá: ezt hirdeti a költői próza s mi rábolintunk, teheti, mert következetesen teszi. Boldog cinkossággal nézzük ezt a költő-Robin Hoodot, aki tiszteletreméltó esztétikai kerítéseken olyan vitorán ugrik át s Boileau-nak olyan ügyesen tud a kalapjára köpni. A líra maga a költészet. Minden más műfajköltészet plusz fegyelem és szorgalom. Byron, a lírikus, meghív minket: jertek, csúfoljuk ki a jámbor artizánokat. S mi úgy megyünk vele, mint áruhás fejedelemmel, aki goromba éji tréfát készül elkövetni a derék, vekkerre ébredő polgárok rovására.

Ez az idegen műfajokban kivívott lírai «mindent szabad» Shakespeare-t idézi fel. S csakugyan Byron legérettebb alkotása, a Don Juan, époly korlátlan teret nyit az égből a földre s a földről az égbe villanó költőszemnek, mint Shakespeare színpada. A felidézett hasonlóság azonban csak arra jó, hogy a különbséget éreztesse. Shakespeare valódi fejedelme színpadának. Ő csakugyan

azt teszi, amit egy ragyogó, szabad szellem poétai sugallata diktál. Shakespeare, a költő, önmagának is ura. Az ember csak táplálja a költőt, de nem ráncigálja. Shakespearenek szabad a poétai akarata, míg Byron csak a műfájának az ura, de rabja önmagának. Kényszerhangulatok : ezt a szót Byron gyártatta velem. Ahogy vannak a tudatban szívósan megkapaszkodó kényszerképzetek, Byron költészetét úgy hányják ide-oda a kényszerhangulatok. Byron dikcióját minduntalan elrántják lelke alacsonyabb áramai. A kiejtett szót elkapja egy sorod s a következő szó már nem mehet másfelé, mint amerre ez a sodrás viszi. Shakespearenél (s véleményem szerint a Byronhoz egyben-másban hasonló Adynál is) a legszélsőségesebb érzés is eszköz. A szerző úgy adagolja, mint a patikus az orvosságot? Maga az indulat is költői fikció, míg Byronnál az indulat a költői műbe betörő emberi vihar. Shakespeare úgy készíti a hangulatokat, ahogy a mű követeli. Ahogy van analógia, vagy szójáték-találékonyosság, van hangulatcsináló lelemény is. Shakespeare hangulatainak nincs száma, annyi az átmeneti árnyalat. Byronnak alig néhány hangulata van s ezek szinte brutálisan elkülönülők. Byron, a borus utas, aki Hellas romjain vagy más valamilyen mult fölött borong ; Byron, Isten bukott angyala, aki számon kéri, hogy miért teremtették ; Byron, a rousseaui Éden száműzöttje, aki a természet üde gyermekeiről ábrándozik ; Byron, a társaság ismerője, aki Anglia és a nők rovására viccelődik : talán gyarapíthatjuk néhányal a byroni hangulatok számát, de azokban is fel kell ismernünk az elkerülhetetlen, reflexszerűt. Kiejtette az inger szót s mi összehúzzuk a vállunkat, jön a kényszerhangulat. Byronnál nincs csapongóbb költő, de ő az, akinek mindig kitalálok a következő sorát. A Don Juan közepe felé szinte félelmissé válik már : jaj most ezt mondta, no most mindjárt rácsöndít a kényszervicc csörgőjével. A szabad műfaj csak azért ilyen szabad, hogy megmutassa a költő mennyire nem ura önmagának.

Byron tarka, de szinszegény költő. Színezése intenzív, de nem gazdag. A szellem életének is van egy olyasféle törvénye, mint az elektrotechnikában a Joule-törvény. Ugyanazon szellemi feszültség mellett az árnyalatok (az ellenállás) csökkenésével nő a színezés intenzitása. Byron kevés színe bántóan éles. Ő az a költő, aki minden hangulatot túlhajt. Szélsőséges. Nem igaz, hogy a nagy költők szélsőségesek. Hevesek, szabadszájúak, gyors képzeletűek ; de csaknem mindre jellemző bizonyos hangulat-ökonomia. Ellendül egy irányba, az iram nagy, de nem ő, hanem a mi képzeletünk futja be a jelzett pályát. Olyan mint az úrkocsis, aki a szakadék szélén állítja meg a négyesfogatát. Byron viszont ép azt mutatja be, hogy lehet négyesfogattal a szakadékba esni.

Ezek a szakadékbavívó, túlintenzív hangulatok bizonyára jobban meg-
 ráznak, mint az artista trükkje, akinél a szakadék csak mutatványkellék.
 Byront nem lehet élvezni ; Byronnal vele kell érezni. Ha ő Hajdjáról, az üdeség
 tenyerének kagylóban született istennőjéről ír, akkor vagy visszakapod puber-
 tás-korod nappali álmait, vagy tiltakozol : én nem vagyok hajlandó áradozni.
 Ha ő belemar a társadalomba, akkor vagy magad is harapni akarsz, vagy azt
 gondold : ez a harag egy műalkotásban aránytalan. Byron azontúl, hogy
 költő, hangulat-agitátor is. Vagy behódolsz neki, vagy védekezel ellene, mint
 valami ragály ellen. Kortársai, maguk is hasonló indulatok betegei, a líra
 császárává koronázták. Mi, száz évvel később, szinte túlkönnyen védekezhe-
 tünk érzelmi demagógiája ellen.

Byron költészetében a szuggesztív elemek elnyomják a művészieket.
 Hatásosabban beszél, mint amilyen szépen. Dialektikája erőszakosabb, mint
 amilyen meggyőző. Képzete nyugtalanabb, mint amilyen merész. Gondo-

latai örömet szöknek aforizmába, de ki jegyez meg egy Byron-aforizmat? Pengenek s nem vágnak. Amennyit újított a műfajban, olyan keveset változtatott a versen. Szabad szemmel romboló, mikroszkópon nézve akadémikus. Alakteremtő ereje nincs. Alakjai vagy egy hangulatának a megszálltjai vagy gúnya céltáblái. A beléjük vagy rájuk fűtt indulatból élnek. Vedd el belőlük a hangulatot s porrá esnek. Nem tiszta költő. Egy rábeszélő, befolyásoló, mindenáron hódító temperamentum akadályozza a művészi elmélyedésben. Ő az a költő (s nem Ady!), akinek a vers csakugyan csak cifra szolga volt. Ez a költő nem azonos a művével. Itt a mű közeg a költő és olvasói közt. Az olvasó belekalkuláltatott a műbe. Ép ezért a hajdani olvasóval együtt fakul a Byron-oeuvre. Azért nem hat ma, amért valamikor csodálták. Heteken át olvastam s néhány szép sornál alig kaptam többet tőle. Nagy költő, nagy költő, de Keats tíz oldalát többre becslöm Byron minden művénél.

IV.

Itt a két kép; hasonlíthatjuk a technikát. A pszichológus emlékiratokat böngész, leveleket olvas, pletykák súlyát méricskéli; mi levesszük a polcra Byron műveit s leolvassuk, ami előttünk van. Az esztétikusnak csak néhány határozott, éles benyomásáról kell számot adnia. Míg a pszichológus kombinál, a dolgok mögé kerül, furfangoskodik, neki csak olvasnia és éreznie kell. De ha az ő módszere az egyszerűbb, a «képe» mégis kevesebb szemnek mond valamit. A pszichológus embert mutat s az emberit mindenki megérti. Mi egy kifejező rendszert adunk s ez csak annak jelent valamit, aki sokat és jól olvasott vagy maga is alkotó. A bonyolultabb technika a közvetlenebb s az egyszerűbbik a képzettséget követelő.

A két Byron-kép így is nagyon hasonlít, csak a kétféle tolvajnyelv szótárát kell elkészítened. Ami a mizantrop-dandynek a társadalom, a lírikusnak az az idegen műfaj. Ha az ember hiú, a költő szuggesztív. Byron, az ember, költővel fertőzött politikus; Byron, a művész, politikussal fertőzött költő. S vajjon a sánta láb és a kényszerhangulatok nem ugyanazt jelentik-e?

A két kép közt legfeltűnőbb különbség az értékelésben van. A pszichológusnak Byron izgató talány. Akár még nyolcszáz oldalt is elszőszmötölne s a problémák még mindig tovább sarjadznának. Byron feneketlen pszichológiai lelőhely. Átlapozom a magam Teljes Byron-ját; az aláhúzott versek jórésze is inkább lélektani kuriózum, mint szívenütő szép sor. Nincs az a stréber ideg-orvos, aki Byronból a maga kis furfangos fölfedezését ki ne horgászná. Az esztétikus szemében Byron nem ilyen érdekes. Mondjuk úgy: inkább csak érdekes. Vergilius, Dante, Shakespeare körül holtomig sem unom el a köröket huzogatni, Byronnal most foglalkoztam utoljára. A pszichológus és az esztétikus Byron-képe ugyanazt mondják, de míg az egyiket érdekli a tárgy, a másikat nem. Az a kép csillog, rajta a felfedezés öröme; ez kedvetlen, mint egy pontos tény-álladék.

Ha azért raktuk a két képet egymás mellé, hogy megmutassuk, mennyivel izgatóbb az esztétikus portré-ja, mint a pszichológusé, a kísérlet nem sikerült. Vannak költők, akiket oda kell ajándékoznunk Mauroisnak, mint ahogy vannak költők, akiket oda kell ajándékoznunk a történészeknek. Az idő degradálja a költőket, az egyikből emberi furcsaság lesz, a másikkól történelmi adat. Kevesen vannak, akik közül az esztétikai inger friss és csillogó marad. Ezek előtt azonban nem sok keresni valójuk van a Mauroisoknak.

Németh László.

A TIZFILLÉRES EMBER.

MAGÁNYOS ember vagyok (bocsánat : nő !) s ilyenformán sokat ténfergek az utcákon egyedül, olyan időkben is, amikor a jólnevelt, társaséletbe rendezett ember otthon ül, vagy munkahelyén vergődik, vagy a családját sétáltatja ; viszont sokszor tévedek olyan helyekre — pihenni, amelyek másoknak nem pihenést, hanem mozgalmas életváltozást jelentenének. Így naponta háromtól hatig egy tágas, szép, világos budai kávéházban szoktam üldögélni s áldozok egyetlen káros szenvedélyemnek : az ujságolvasásnak.

Gyorsan száguldok keresztül a lapokat, egyik a másik után kerül a külön erre a célra mellém állított székre . . . S újra és újra elémkerült egyidőben lelki tornám hű segítségese, részvétteljes buzgalommal hordozva betűfaló kedvem alá az újabb és újabb nyomtatott ív-paripákat : az ujságos, a félszemű Dani bácsi.

Ő az, akiről most beszélni akarok.

Dani bácsival való ismeretségemet hosszas, néma veszteglés előzte meg. Amilyen fontos támaszom volt mindennapos szórakozásomban, époly kevéssé vettem tudomást létezéséről. Bevallom, nem éreztem, hogy köze volna életemhez ; ilyen vak az ember néha sorsával szemben. Hogy pedig kötelességeim is lehetnének iránta, bizony eszembe sem jutott. Egyes jelek azonban arra mutattak, hogy tévedek. Mert igenis, törődnöm kellett volna vele s figyelmetlenségemmel súlyos tartozás lerovását mulasztottam el . . .

A dolog így kezdődött. Egy napon kelleetlen észrevevés ébresztett : nini, nem kapom az ujságot.

— Kérem azt a Reggelit — szóltam oda szórakozottan a közelemben ácsorgó pincérnek.

— Igenis — felelte ő s már ordított :

— Dani, ujságot a vendégnek !

Elégedetten tettem félre a kezemben tartott lapot ; no, majd mindjárt kapom a másikat, gondoltam s nagy nyugalommal és édes várakozással telve bámultam magam elé. Nem is kellett sokáig várnom : Dani felém közeledett. Kezében épen az a lap fehérlett, amely után én kíváncsoztam.

— Nagyszerű — gondoltam s már nyujtottam is érte a kezemet. De nini, micsoda meglepetés ! Elhaladt mellettem, mintha sohasem látott volna s a mögöttem ülő úrhoz tartott :

— Tetszik az Ujság? Igen? Méltóztassék . . .

Hátrafordultam s bizonyos ellenséges kíváncsisággal néztem meg az illetőt. Időses úriember volt s úgy látszik, nem is kérte azt a lapot. Én pedig kértem! Milyen fatális tévedés. Kis bosszúsággal, de azért nyugodtan fordultam vissza előbbi helyzetembe s emlékeztető képpel integettem Dani után:

— Kérem... kérem...

Nem hallotta meg. Igazán, semmi jel sem mutatott arra, hogy tudomást vett volna türelmetlenségemről; vagy hogy tévedését helyre akarná igazítani; merev arccal lejtett odább s most már aztán törhettem a fejemet, hogy mi lesz: hozza-e azt az ujságot, vagy nem hozza?

Hát nem hozta.

Kezdtém ideges lenni. Méltatlan bántalom ért; ha akartam, ha nem, észre kellett vennem, hogy mellőzése szándékos. Mintha valami rejtett ellenségeskedés lappangott volna közöttünk... Két-három félbenmaradt közeledési kísérlet után már látnom kellett ezt. A méltatlanság pedig mindig elkészerít. Szememben azt a különös, forró homályosságot éreztem, ami olyankor felhői látásomat, mikor mélyremenő inzultus ér, sértődöttséget azonban nem akarok mutatni.

— Talán valami különöset kértem magától, Dani bácsi? — töprengtem. — Hiszen csak azt kértem, amit minden vendég kér, sőt követel magától s milyen kedves, baráti hangon tettem! Nem mordultam oda olyan féldölyffel, félharaggal, mint például az a kérdéses úr szokta, aki itt gunnyaszt a hátam mögött; én csak úgy nógattam, gyjelmeztettem — és mégis...

Nos, még egyszer megpróbálkozom, határoztam el.

— Legyen szíves — fuvoláztam feléje megbocsátó, szíves hangon. Hiába. Dani magasra tartotta orrát, valahogy mindig úgy, hogy az én arcom szögével épen derékszöveget képezett s úgy lépkedett el mellettem, mintha még soha életében meg nem állt volna hívásra senki előtt... Most már lángbaborult a képem; hiszen ha ezt így folytatjuk, az összes vendégek rajtam fognak mulatni. Összeszedve hát minden velem nem született méltóságomat, egyenesen a főpincérhez fordultam:

— Már félórája várok a reggeli lapra...

— Igenis! Dani!

Pár perc mulva Dani az asztalomnál állt s letette orrom elé az ujságot. Nem tudom ezt az odaállást és ezt a letevést szavakkal megjeleníteni. Elég az, hogy valami olyan kifejezés festette alá, amelytől a bosszúság és szégyenérzés valóságos zuhanya öntött el. A lapot kinyitottam, de hiába futkostak szemeim a betűk után, nem tudták utólélni egyetlen szó értelmét sem. Erőszakkal nyitogattam agyam bejáratát a vezércikk harsány szólamai előtt, de azok félúton megtorpantak s nem is közeledtek hozzám. Ott vesztegeltünk, olvasmány és én, farkasszemet nézve egymással s közöttünk meredt a Dani bácsi képe, azé a rejtélyes férfiúé, aki érthetetlen módon, úgy látszik nemcsak gyűlölt — ez nem lett volna olyan nagy baj —, de meg is vetett engem...

És akkor . . .

A mögöttem ülő úr lármásan fizetett, pénz csörrent a tálcán, a főpincér hadarta: köszönöm — s ugyanakkor kegyes és számomra kinyilatkoztató hang csendült:

— Ujságos!

— Parancs! — (Lám, milyen gyorsan ott tud teremni ez a Dani, ha hívják — csodálkoztam.)

— Ez a magáé — mondta az úr s utána Dani bácsi mosolygós hangja koppant:

— Köszönöm alássan. Volt szerencsém, alásszolgája!

Mire magamhoz tértem, már eltűnt a vendég, pedig szerettem volna még egyszer jól megnézni . . .

Hát itt volt a titok nyitja.

Álmélkodva ébredtem s a másik percben már nagy nevetés dagadozott a szájam csukott szegletében. Na, igazán könnyű kis kulcsa van a nagy találynak: egészen kicsi kulcsa, aprócska tízfilléres . . .

A saját ostobaságom nem lepett meg, de fantáziátlanságomat ellenállhatatlan komikummal állította előlem ez az eset. Micsoda kis köznapi magátólértetődéseken csetlik-botlik az ember esze, melyet néha — igazán ok nélkül — nagyra tart . . . Elég rég begyakorolt bolyongó, utcára hajszolt «független lény» vagyok, ismerem a szokásokat, mindenkinek megadom, ami neki jár — de Dani bácsi jogaira legszélsőségesebb álmaimban sem gondoltam. Hogy neki rajtam keresnivalója lehet, bizonnyal eszembe sem jutott.

— Most mi tegyek? — töprengtem. Egy biztos: hogy borraivalót kell adnom. Kikötöttem tehát tárcám homályából egy tízfillérest s oda csúsztattam az asztal szélére. Kényelmetlenül éreztem magamat, mi tagadás. Olyanforma érzés volt, mint mikor az ember szándéktalan bántásért, valami buta tévedésért bocsánatkérésre kénytelenedik. Pillanatra az is eszembe villant, jól emlékszem: hogy nem adok; inkább kávéházat cserélek s soha többet ide nem jövök. Nagyon kellemtelen ügyvéddá dagadt ez bennem, de végül is:

— Ostobaság, hát ki vagyok én és ki ez a Dani? — pöffeszkedett nyakamban a gyógyíthatatlan gög és döntöttem. A tízfillérest egyenesen a Dani kezébe csúsztattam:

— Ez a magáé — értesítettem leereszkedően s kissé dúlt arccal, de sértetlenül kibillegtem az utcára.

Pár nap alatt beleszoktunk az új rendbe. Dani látta, hogy pontosan fizető kuntsafttá tértem meg s ettől kezdve kegyeibe fogadott: engedelmesen s udvariasan ellátott mindennap az összes hazai és külföldi folyóiratokkal.

Eddig minden rendben lett volna. Vendég voltam, nem több, sem kevesebb, mint a többi. Nem is vágytam több lenni. Ám a sors, mely már oly sok szenvedélyes vágyamat megcsúfolta, most akaratom ellenére kivételes helyzetbe léptetett elő. Egy napon véletlen ballépést

követtem el, amely egyúttal végzetessé is vált Dani bácsihoz való viszonyomra . . .

Szórakozottságom, vagy rövidlátásom volt-e az oka, most már egészen mindegy. Míg egy napon tárcámban az újságokért járó tízfilléres után kutattam, különös ötletem támadt. Az jutott eszembe, hogy ennek az embernek, ennek a Daninak mennyi rengeteg tízfillérese gyűlhetett már össze ; egész élete ezekre a csöppnyi tallérocskákra épült és nini, ha most így magam elé képzelem, dagadt orrával, hegyes bajuszával, bozontos fekete szemöldökével, hogy ezek az életteljes részletek mind csupa egymáshoz ragasztott tízfilléres kolosszusok, igazán mulatságos, no — a borraivalócskák csillognak, rezegnek, az a sok ripacs is a képén ott balfelől s agyában a sejtek helyén atomnyi tízfilléresek őrzik a tízfilléres élet emlékképeit . . . A sok egyforma nikkelpézn fényessége végül annyira elkápráztatta képzeletemet, hogy megzavarodva — húzfillérest tettem az asztal márványlapjára.

Dani gyorsan felvette s egyszerre szokatlanul magas orrhangon mondta :

— Köszönöm alássan, kezét csókolom.

— Tévedtem — ötlött belém, de már nem cserélhettem ki. Eh, sohasem voltam krajcáros, adtam máskor is, másnak is dupla borraivalót — az ember olyan kis pénzen lehet néhanapján úr ! — s a baj nem is abból származott, hogy talán túlfizettem Danit. Mélyebbenjáró, lelki bonyodalmak szülője lett . . .

Másnap, amint a kávéházba beléptem, Dani már a távolból mély meghajlással köszöntött. Alig telepedtem az asztalhoz, már ott termett s hóna alatt az egész világirodalmat elém szállította :

— Graphic, Illustrazione, Bühne, London News . . . Itt vannak a reggeli lapok, hozom mindjárt a délieket is, tessék . . .

Utánabámultam. Ejha . . . Aztán feketémet elfogyasztva, olvasásba merültem s megfelejtkeztem róla. Öt óra felé már a szemem is fáradt volt, a kedvem is kifelé hajtott : fizettem. A Dani bácsinak járó tízfillérest is előkotortam s megszokott pontosságommal már majdnem letettem az asztal szélére, mikor hirtelen összereztem. Úgy éreztem, hogy valaki néz. Hát nézett is ! Ott állt ő, Dani bácsi, velem szemközt a vörös függöny szegletében és nézett.

Egyetlen szeméből — mondtam már, hogy csak félszeme volt? — szuggesztív várapozás cikkázott felém. Hegyes bajusza szinte szúrt. Összereztem. Gyáván visszacsúsztottam a tízfillérest s helyette huszast, szép, üde huszast tóltam az asztalra.

— Kezeit csókolom — mondta Dani bácsi fölényes alázattal s kinyitotta előttem az ajtót. Megbólintottam fejemet és kiléptem. A járda szélén megálltam. Bosszúság és nevetés egyszerre környékezték meg a gondolatomat.

— Micsoda tehetetlen firma vagy — mondtam magamnak. — Az újságos ember most jót nevet rajtad. Egyébként : tízfillér többkiadás-

ért ne fájjon a fejed ; ha már így beadtad a derekadat, ezen nem mulik a délutáni kávé íz.

Ez volt az okosabbik eszem, aki így csillapítgatott.

— Nem is arról van szó — feleltem bosszúsán neki a konokabbik eszemmel — hanem az önézetemről. A függetlenségemről . . . Hogy engem egy ilyen személyzeti férfiúnak a követelése kössön, ilyen hülyeséget nem tételeztem volna fel magamról . . .

Összekapcsoltam boámat s dühösen megindultam a Lánchíd felé. Kínos korszak következett ezután.

Dani bácsi utálatos alázatossága, mellyel a húszfilléres eset után állandóan környékezett, valósággal hipnotizált. Lehetetlen volt, hogy ellenkezsem vele. Tudtam, hogy ha egyszer kevesebbet találok adni, ez a mereven mosolygó arc meg fog változni. Nem mertem kikezdeni azt az arcot. Félttem tőle.

Viszont utálattal töltött el. Gyűlöltem magamat, azért a kicsinyes, bamba hiúságért, amelynek a filléreken megvásárolható szolgáltatást — szükséglet. Sőt : jóleső szükséglet ; mert hiába utáltam Danit mosolyával, újságaival és kezécsókolomaival és mindenével együtt : mégis ragaszkodtam az újságaihoz, a kezécsókolomaihoz és a hajlongásához. A gyors és pontos kiszolgáláshoz. Ahhoz az udvarias elsőségadáshoz, amelynek az árát megkövetelte tőlem.

Sunyi alázatossága mögött mindig valami bujkáló hideg figyelmet éreztem. Dani bácsi belémlátott, most már tudom. Ismerte kételyeimet, vívódásaimat, tudott mindent. És nem tágított ő sem. Akarta : akarta, hogy engedelmeskedjem neki ! Titkos harc folyt közöttünk s nap-nap után ő győzött.

Zavaros lelkiállapotba kerültem, már az olvasás is csak kényszer volt a figyelmemen, csak lapozgattam, forgattam az újságokat s folyton arra a nyomasztó pillanatra gondoltam, mikor majd fizetnem kell. Ha kiegyezhettem volna vele valami olyan módon, hogy kinn az utcán perselybe dobjam azt a pénzt, vagy koldusnak adjam . . . Nem lehetett ; éreznem kellett állandóan akaratom függését s saját nyomorult, gyáva tehetetlenségemet.

Sokszor szántam el magam, hogy na, most . . . De Dani öt óra felé már egyre körülöttem ólálkodott, félszemmél belémlesett s mikor pénztárcámra került a sor, mindig ott éreztem magamon alattomos, követelő tekintetét.

— Sohasem szabadulok ebből — dühöngtem. — Ez az ember azt képzei, hogy tudja, amit gondolok. Nos, hát majd megmutatom, hogy nem tudja.

Másnap merev arccal telepedtem helyemre. Kemény hangon kértem feketémet. Daninak kurtán köszöntem s rögtön félrekapva fejemet, vágatva olvasni kezdtem.

— Ma elintézem a dolgot, akármilyen lesz is — fogadkoztam. Többször láttam, hogy Dani elsétál előttem, reámnéz, félszemmél meg-meg-

érintettem fehércabátos, keszeg alakját, de tovaeresztettem megint. Úgy tettem, mintha észre se venném . . . Az idő telt, öt óra lett. Letettem a lapot s intettem a főpincérnek :

— Fizetek.

— Hetven fillér . . . Igenis, minden benne, köszönöm . . . — A főpincér továbbselelt s én ottmaradtam helyemen, a döntő pillanat izgalmától pirosuló arccal. Kabátomat már magamra öltöttem, a kalap is fejemen volt, néhányszor órára pillantottam, mintha várnék valakit, vagy engem várnának, pedig nem várt senki . . .

A tízfilléres, a döntő pénzdarab, melyet arra a célra szemeltem ki, hogy ennek a segítségével «végzek» Dani bácsival, már ott lapult a markomban, mikor . . .

Váratlan dolog történt.

— Már el méltóztatik menni? — csendült meg mellettem egy félig-meddig ismerős hang. Megrettenve néztem reá : hát persze, hogy ő volt, Dani bácsi, akinek a szájából még ilyen baráti szólást sohasem hallottam. Mit akar tőlem?

— Igen, dolgom van — feleltem elvörösödve. Markomban hirtelen úgy összeszorítottam a tízfillérest, hogy szinte elolvadt.

Dani komolyan és tiszteletteljesen nézett reám, de mégis, mintha a szeme mélyén kegyetlen káröröm sandított volna. Sohasem diskurálok pincérekkel s amúgy is türelmetlen voltam. Mit akar? A borra valóért jött? Adom már . . .

— Őnagysága itt lakik Budán? — érdeklődött alázatosan.

— Igen — válaszoltam. Igazán csak annyit akartam felelni s ez elég is lett volna. Már fel is akartam kelni, hogy menjek ; ám habozva üldögéltem még s miközben lábam idegesen rakta a távozás tempóját, gépiesen válaszolgattam kérdéseire.

Nem tudom, igazán nem tudom, hogyan melegeedett úgy bele a beszédbe, én nem is bíztattam s arra sem emlékszem, hogy egyáltalán kérdezősködtem volna. De úgylátszik, közlékeny kedvében volt, mert néhány perc alatt bámulatos dolgokat leplezett le előttem, melyekről eddig sejtelmem sem volt. Kérdezetlenül megismertette velem családi viszonyait, elmondta, hogy felnőtt gyerekei vannak és egy kis pénzt már sikerült megtakarítania, nem szándékszik míg a világ fennáll, pincér maradni, fárasztó foglalkozás s alig várja, hogy megpihenhesen tőle . . .

— Mihez kezd majd? — kérdeztem gyámoltalanul. Valamit már szólnom kellett, ha idáig jutottunk.

— Korcsmát nyitok — felelte. Az engedély persze nem megy olyan könnyen, az urak odafenn a minisztériumban nem sietnek a szegény ember dolgával, de majd csak meglesz az is . . .

— Igazán jó gondolat — bólongattam. Aztán felemelkedtem, hogy most már csakugyan távozom s kezemet, melyben a kis tízfilléres szorongott, feléje nyújtottam. Szemem az ő tekintetével találkozott

s mintha valaki kezemre ütött volna, ijedten visszarántottam. Most, épen most . . . ? Amíg idegenül jöttünk-mentünk egymás mellett, még inkább tehettem volna ; de most . . . Mikor ilyen jóleső barátságos közlésekre méltatott s olyan megható dolgokat mesélt el nekem? Még azt hihetné, hogy félreértettem . . . Nem ! Kirántottam pénztárcámat s a tízfillérest visszajuttattam a többi aprópénz közé.

— Lám — mondtam előkelően — hogy elnéztem a rossz szememmel ! Itt van, tessék, ami magának jár — s átnyújtottam a huszast . . .

Mélyen meghajolt :

— Kezét csókolom, köszönöm alássan.

Mire kifordultam az ajtón, már mindennel tisztában voltam. Ha visszanezék, bizonyára elfoghattam volna még egyszer kaján tekintetét az ablakon keresztül ; még egyszer rámvillant volna az a csufondáros köszöntés, amely talán nem is volt csufondáros, de változatlan értelmű az én szememben mindig csak egy : hogy hiába készülődtem úgy, hiába lázadoztam ellene, Dani bácsi megint és mindenkorra fölémkeredett . . .

Megszégyenülten, dühösen cammogtam le a part felé. Soha olyan közel nem voltam ahhoz, hogy sírjak . . .

És azóta nem mentem abba a budai kávéházba.

Nagy Berta.

TÜKÖR ELŐTT.

*A tükör előtt ámulok,
tavába hasztalan nyúlok:
ujjamra, ha felé repes,
tapasztalat nem permetez.*

*Ki e varázsló, apuci?
— Csalóka fénytörés, picim.*

*Apu, ne hidd, ne hidd el, ó
aki ott kettőz, nem csaló.
Ami ott tágul és ragyog,
mit csaknem megtapinthatok,
lehet az léha fénytörés?
Több dolgok vannak földön és
egen, hogysem bölcselmeitek
följogni képes, öregek.*

*Majd ha nagy, izmos leszek én
s futos a lábam szabadon:
ezt a rejtélyt kikutatom.*

*Behatolok az üvegén,
fölcसारom a villanyát,
ágaskodom a pamlagon,
falait megsimogatom*

s behívom apát, anyát.

Juhász Géza.

VIHAR A BALATONON.

Még semmit se látni.

*A gyűrűző víz szelíden remeg
s a Nap nyitlai elolvadnak rajta.
A fecskék merész íveléssel szállnak,
íjedten nyilalnak, zuhanva csapódnak,
mint a paritlya köve.
Nyugtalanok.*

*De távoli zúgás kél; azt hinnéd: vonat.
A Balaton mordul s a fák mély dala bong;
lúdbőrös lesz a víz sima háta,
fölszáll a sirály, károg, rikoll,
a nád sziszegve hajlik és remeg
s fölkapják fejüket a komoly, vén fák:
fülükbe súgott a vihar futára.*

*A túlparti hegyekre vad felhő robog,
fekete karját előre nyújtja,
széttérül, mint a Rökk-madár szárnya
s befogja lassan az eget.*

*Megzöldül most a tó fodros háta,
smaragd szín hullámok rontanak a nádnak,
elhallgat a kakuk, el a nádíveréb,
izgatottan susog a bokrok sok lombja,
a fák íjedten tiltakoznak.
A hullámokat vadul veri a szél,
dühödten gurulnak előre, a partnak
s fehér tarajuk messzire kiloccsan.*

*Már porzik az eső a tó tükörén,
a fekete felhő gomolyogva száguld,
villám szakad ki, cikkázva bevág,
felhördül a Balaton, megreccsen az ég
és zeng, zúg a fekete mindenség.
Tűz és víz hullik, szakad, ropog,
jajgat az erdő, tört ágait dobálja,
csak te állasz némán, ember, az elemek közt,
kél kezed ujjai toronyként mutatnak föl,
föl a végtelenbe,
ahonnan reményt és irgalmat vársz,
s ahol a bakacsin felhők mögött
aranymosollyal vár reád a Nap.*

Majthényi György.

FERENC JÓZSEF GYERMEKKORA.

1. Első életnyilvánulások.

VÁLTOZOTT-E a hosszú élet folyamán Ferenc József jelleme? Ez a kérdés nem az ő jellemzése szempontjából jogosult, hanem a mi szempontunkból érdekes. Hiszen az természetes, hogy senki sem lehet ugyanolyan fiatal korában, mint 50—60 év múlva! De előttünk az öreg uralkodó képe áll, akit egyformának, szinte változhatatlannak ismertünk, aki körül megváltozott minden, ő maga azonban még saját szemében is megmaradt a monarchikus elv régimódi képviselőjének. Ha életrajzírója ott kezdi az elbeszélést, ahol Ferenc József a történelem színpadára lép: a trónrajutásnál, akkor olvasás közben látásunk természetes optikai csalódás folytán már nem a 18 éves ifjút látja benne, hanem az író minden erőfeszítése ellenére azt az uralkodót, akit később ismertünk meg. Ez az oka annak, hogy Ferenc József gyermekkorával az átlagosnál részletesebben foglalkozunk.

Ez a gyermekkor egyébként is megérdemli érdeklődésünket. Ritk pontosságú és megfigyelésekben gazdag leveleket írt erről naponta az «Anci»-nak kényeztetett Sturmfelder Lujza bárónő, aki mint «ájá» volt alkalmazva Ferenc Károly főherceg családjánál, Ferenc József születésétől kezdve.

A bárónő 41 éves korában jutott ehhez az álláshoz. Délnémet családból származott, vőlegényét a napoleoni háborúk utolsó éve ragadta el s ő, hogy családjának terhére ne legyen, 1822-től egyik testvérének újszülöttjét nevelte, majd később állást keresett. Álláshoz jutva Ferenc Károly főhercegnél, szeretett rokonainak mulattatására megírta napról-napra a gondjaira bízott gyermekek kicsinyes életét.

Ez a kicsinyes élet több tekintetben figyelemreméltó. A kisdedek nevelésével foglalkozókat érdekelheti ez az ájá, aki a reá bízott kicsinyeket a betegségtől épűgy félti, mint az orvostól, — a korai edzéstől épen úgy, mint a túlságos kímélettől. De nemcsak a kisdedek nevelésével foglalkozókat érdekelheti a gondjaira bízott gyermek; ennek környezetét, nevelését évszázadok tradíciójának levegője űli meg, és első életnyilvánulásai fölismerhetően magukon viselik egy hosszú életű uralkodó több jellemző vonását.

A levelek Ferenc József születése előtt kezdődnek, kiérzik belőlük a várakozás izgalma. A későbbi uralkodó, akit fogadások alkalmával a meghívottak összegyűlekezése után szokott bejelenteni a főszertartásmester, most is az utolsó pillanatban, tudniillik az orvos által kijelölt napok közül az utolsón, 1830 augusztus 18-án jelenik meg a világon.

A kis gyermek erős, de hetekig tart fejszébenek gyógyulása. 1830 szeptember 11-én gyönyörű napos időben az ájá félórai sétát enged meg *magának* — hosszú idő óta először. A szép idő láttára a kicsit is levegőre küldené az anya, a bajor Zsófia. Az ájá föllép: «Ha császári Fenséged parancsolja, akkor engedelmeskedem, de semmi felelősséget nem vállalok». Aztán cselhez folyamodik:

ír az orvosnak, ez eltiltja a kimenést az újszülött négyhetes koráig. Pontosan négy hét és három nap telik el a születéstől az első kimenőig, szeptember 21-éig. Két hónap és két nap telik el október 20-áig, amikor a gyermek «már kezd nevetni és kezdi forgatni a fejét az emberek felé, akiket beszélni hall».

Küzdeni kell vele is, nemcsak a környezettel, már az egyhónapos «kis despota kezd mérges lenni, mert nem engedem, hogy az ujját szopja» (szeptember 21). Az első templomba menetelkor szintén egyetlen volt s úgy ordított, hogy ki kellett vinni az udvar díszes gyülekezetéből (október 3.).

Három és félhónapos korában (december 8.) kapja a himlő elleni oltást. Pompás hangulatban nevet, anyja szembeül vele, apja kimenekül a szobából a doktor és a kirurgus elől. Az első szúrásra keservesen sírni kezd a princ. Három-három szúrást kap mindkét karjába. Gyorsan megy végbe az operáció, utána megint fölvidul. Erre eláll az anya könnyezése, rohan is jelenteni az eseményt a császárnak, a kis gyerek azonban annyira megnyugodott, hogy mire a császárhoz kellett volna vinni a rendes látogatásra, már édesen aludt.

Minden kisdednek főkötelessége aludni, erősödni és szépülni. Ferenc József tőle telhető lelkiismeretességgel teljesíti ezeket a kötelességeket. Szobáján át egész búcsújárás van néha, 1831 február 27-én, V. Ferdinánd ifjabb király esküvője napján nagy a lárma, dörög a vivátozás, az ágyúsortűz a kis főherceg ablaka alatt, — ő pedig két óra hosszat alszik szakadatlanul.

Március 2-án (hat és félhónapos a gyermek) újra nevezetes napra virrad : egészen egyedül fölült már és az ájá nagy örömeire kiütközött az első foga. Ezt kora reggel jelentik a főhercegnőnek, aki azonnal kiugrik ágyából, jön férjével együtt, megjön a császárné is és valamennyien leírhatatlan örömben üsznek.

Május 21-én, kilenchónapos és háromnapos korában választják el. A dajka búcsúzik, az ájá nagyon sajnálja, mert mindig megmondta az igazat a gyermek állapotáról. «Böggött» (geheult) is vele együtt.

Alvás és erősödés mellett a harmadik kötelesség a szépülés. Ferenc József ezt is híven teljesíti, az ájá látja, hogy a gyermek olyan, «mint egy amorett».

Egyéves és háromhetes Ferenc József (1831 szeptember 10.), mikor nagyatyja először látja őt járni. «Nagyon megörvendeztette ez őt, pedig a kicsi még csak néhány lépést tud tenni. Túlságosan hirtelenkedő (ungestüm), rohan előre, mint a villám, elveszti az egyensúlyt, meginog és hosszában elvágódik». Az ájá szükségesnek tartotta, hogy botorkáljon a gyermek, még arra sem volt hajlandó, hogy a szobából eltávolítsa a szögletes bútordarabokat : ha nem szokik hozzá a gyermek, hogy vigyázzon magára, gyámoltalanná válik. Emiatt az édesanyjával, Zsófia főhercegnével van vitája, míg télen a ruha egyszerűsége miatt az udvarhölgyekkel száll szembe. «Úgy hiszem, az emberek véleménye szerint kevésbé szépen öltöztetem a gyermeket. A hölgyek ezt valamennyien értésemre adják. Nekem ez mindegy. Melegen és kényelmesen öltöztetem, amint az korához talál és nem viselhetem el, hogy a gyermekekből díszmajmokat csináljanak.» (1831 december 11-hez).

Cseppet sem volt veszélyes az esés. Másnap jókedvűen sétálnak a Práter rendezetlen részében, ibolyaleveleket látnak, fűvet tép a kicsi és annyira örvend a fűnek, hogy hazáig viszi, s a tisztelgő őrségeknek ezzel integet.

Március 2-án a császárné új játékot talál ki : leülteti az áját, a 18 és félhónapos főherceg ibolyát kap a kezébe, ezt el kell vinnie az ájához, onnan vissza nagymamához. Május 7-én (három hónap hijján kétéves) törnek elő

a szemfogak. Malfatti, a rendes orvos beteg, az ájá ezt arra használja föl, hogy orvos nélkül ússza meg a fogzással járó nyugtalanság és hőemelkedés idejét. Május 26-ára — két hét alatt — kibújt két szemfog és két zápfog. «Ezerszer legyen hála Istennek érte.»

Ha jól föl van öltöztetve, akkor ki is mehet a szabadba. Hiába követeli az orvos, hogy kikocsizás alkalmával maradjanak a kocsiban, az ájá az orvosi tiltakozás ellenére aggodalommal, de mégis saját feje szerint sétáltatja a jövőendő császár-királyt. 1832 február 19-én a bástyasétányon jár vele, ugyanazon a helyen, ahol 22 év mulva Libényi merénylete történik. «Nagyon illedelmesen mozgott a főhercegné mellett, amíg a sétány egész részvevő közönsége előtt történt elesés és reakövetkező sírás véget vetett a sétának.»

2. Egy nap Ferenc József életéből.

1831 március 12-én az ájá leírja a napirendet. Reggel nyolckor bemegy a gyermekhez, aztán jönnek a szülők. Hosszú idő után újra megfűrösztik a kicsit, mert holnap — december 4-ike óta először — megint friss levegőre akarják vinni. Az ájá nem helyesli a tervet: meg kell várni, amíg a négy első fog kibújik s valóban csak márc. 21-én viszik ki. Fürdés után alvás 10 óra utánig. A szobán átmege a császárné, majd visszajön Zsófiával, megtörténik a szoptatás, aztán az ájá a gyermeket Zsófiához viszi délig. Délután Ferenc József szobájába egyik Herberstein gróf és két udvari tanácsosné látogat, ezután megint rövid alvás következik. Fél 2-kor mege a szülőkkel együtt a császárnéhoz, aki az ájának az első fog emlékére átadja a császár ajándékát. «Egészen odavoltam ettől a kegyelemtől» (ich war ganz kaput von dieser Gnade) írja rokonainak az ájá. Visszatértek az ájá szobájába, ott levest kapott a kicsi, ekkorára érkezett oda a két kurlandi hercegnő és egy tábornok, aki táncolt-ugrált, hogy megnevettesse, ami tökéletesen sikerült is. Ezek a vendégek 3-kor mentek el, az ájá végre ebédelhet, a gyermek ezalatt alszik. Mikor újra fölébred, az ájá a szőnyegre teszi játszani, de nehéz kedvében van, ölbe kell venni. Újra megjön Zsófia, a gyermekkel van $\frac{1}{2}$ 6-ig. Ekkor levetkőztetik a kicsinyt és újra szopik. Megint visszatér Zsófia, most madame Gaes is vele jön, hogy megnézze a gyermeket. Megjön Ferenc Károly is, 7-ig maradnak, amikoróra a gyermek elalszik.

Ez a napirend elárulja, hogy Ferenc József gyermekora az átlagnál zaklatottabb és korán adott neki alkalmat arra, hogy megismerje azokat, akik által birodalmát kormányozni fogja: a tábornokokat és nagy urakat. De elárulja azt is, hogy édesanyjában megvolt az energia, hogy nagymérvű társadalmi elfoglaltsága közben is gondosan figyelje gyermekének gyarapodását.

3. Nagyapánál.

Az ájá képzeletét legerősebben az ragadja meg, hogy az agg császár, Ferenc, milyen örömmel foglalkozik kis unokájával. Határtalan tisztelettel jegyzi föl a császár látogatását, szavait. A levelekben gyakran megnyilvánuló vallásos érzés dacára méltán merül föl a kérdés, vajjon kívül szemben nagyobb az ájá áhitata, Istennel vagy a «szentnek beillő» császárral szemben? Még azt sem érzi komikusnak, mikor Ferenc arról beszél, hogy a lemondáshoz őt is hozzászoktatták már gyermekkorában és azért birta olyan jól a nélkülözéseket a háborúban is.

Ferencsel szemben is volt eltérő nézete az ájának, de ellene tenni nem mer semmit, előtte föltétlen hódolattal hajol meg. Ferenc tudtára adatta a bárónőnek, hogy az ő három hónapos unokáját nem szabad «princ»-nek mondani, mert az főherceg. Kilencven év múlva Margutti tábornok föl fogja jegyezni, hogy Ferenc József a legkisebb főherceg részére is megköveteli a teljes tiszteletadást. Margutti nem találja helyesnek, hogy ölbeli gyermekek előtt katonák, sőt csapatok is tisztelegjenek, visszatetszőnek találja, hogy a tisztelgést dadák és nevelők fogadják, de Ferenc József ebben nagyatyja példája mellett tartott ki. A magas méltóság megőrzése végett tilos Bécsben a főherceget mágnás gyerekekkel együtt sétáltatni, ami egyébként a nyaralóban megengedhető. Rémegek az ájá akkor is, mikor az utcán egy ismerőse állítja meg, aki a pipát nem veszi ki szájából a «főherceg» jelenlétében.

Az öreg Ferencnek több megjegyzését őrizte meg az ájá levelezése. Nagy nőtársaság jön össze a császárné születésnapjára 1831 febr. 12-én. A féléves gyermek is ott van, komolyan nézeget, «a hölgyek bámulatába merült el», mondja a császár.

A nőket csakugyan korán megnézte Ferenc József. Amikor édesanyja elég tapintatlanul megkérdezte tőle, hogy szép-e a jelenlévő 52 éves kurlandi hercegnő, a másféléves Franci bizony őszintén felelt: na, na (nem, nem 1832 jan. 30.).

Alig egy éves a kis főherceg (1831 július 25.), mikor a császár fölülteti az íróasztalra és jó félóráig keres valami tárgyat, hogy szórakoztassa a kicsit, aki végül kézcsokkal búcsúzik. Egy hónap múlva (1831 aug. 22.) megint a császár szobájában vannak. A császárné letérdel, hogy játszék vele, ugyanazt teszi a császár is, fölkapja a gyermeket, a császárné meghatva nézi a jelenetet és imát mond férjeért és a kis unokáért. Az ájá elragadtatva írja, hogy ezt le kellett volna festeni. Vágya teljesül, Peter Fendi aquarellben örökíti meg a jelenetet.

A császár szeretetét a maga módja szerint viszonzta az unoka is. Megismeri nagyapó arcképét, amely a császárt díszegyenruhában lóháton ábrázolja. Első pillantásra csak a katonát látja meg benne, aztán bájos nevetéssel rákiált: nagyapó, nagyapó — leül a földre a kép előtt és nyilatkozik: «Fánci (az r betűt minden szóból kihagyja) nagyapót nézni (anschauen, az sch hangot sz-nek ejtve), másik nagyapó nincs itt, Fánci öt nagyon szereti» (1832 május 26.).

Bájosan nyilatkozik meg az unoka szeretete, mikor beviszik a betegeskedő császárhoz. «Nagyon komoly volt és meg volt hatva (ergriffen), mikor a császárt meglátta az ágyban és állandóan mondogatta: auvé, auvé, a megütközésnek legszeretreméltóbb arckifejezésével.» Erre a szeretetre féltékeny is volt a császár. 1832 febr. 18-án azt újságolja az ájá, hogy Lajos főherceg, a császár öccse szappanbuborékokat csinált a kicsinek és ez tiszta szívből nevetett. A császár rögtön azt mondta: Ó, ha jobban leszek, majd én is csinállok, de én spirituszt is teszek beléjük s meggyujtom őket, az majd még jobban fog tetszeni neki.

Előfordulnak természetesen aggodalmasabb jelenetek is. Búcsúzni kell nagyapótól, akinek címe: «ópapa», le kell tenni a játékkatonát. A gyerek sírni kezd. Nagyapó gyertyát vesz elő, meggyujtja, eléje tartja és így szól: mégis csak meg kell néztelek, milyen vagy, mikor sírsz. Erre elcsöndesül a gyermek, kézcsokkal és sok meghajlással búcsúzik. (1832 febr. 20.) Egy másik esetről csak az ájá döbbsent meg, senki más. A rövidlátó bárónő valamivel el volt foglalva a császár szobájában, mikor hatalmas kacagás közben rászólt a császár: «Ide nézzen, mit csinál» — hát a gyermek játékközben megkapta a csá-

szár orrát, úgy fordította maga felé nagyapó arcát és adott neki tiszta szívből egy csókot. «Vakmerőségét csak akkor vettem észre, mikor a császár szolt, hogy odanézzek.»

Csinált a kis gyermek különbet is. A kertben találkozva nagyapóval, kezébe adta az öntözőt : nagyapó, vizet hozni, — kezébe adta az ásót : nagyapa, dolgozni. (1832 ápr. 15., húsz hónapos.) Egy vacsora végén megunva a levest, rosszalkodni kezdett. A császár reászolt : pfuj — és megfenyegette az ujjával. A kicsi pedig ugyanazt cselekedte és féktelenül kacagott hozzá. Szegény bárónó, aggodalmában izzadni kezdett, de hiába erőlködött a gyermekkel (1832 márc. 22., Ferenc József egy éves és hét hónapos).

Ferenc császár életéről egyik utolsó bejegyzés 1834 októberéből van: Ferenc alakokat farag a kicsinek. «Ha látom, amint a kicsivel foglalkozik (sich abgibt), ő, aki annyi ezer embernek öröméről-bújáról dönt és olyannak mutatkozik, mintha csak ezért a kicsinyért volna a világon, gyakran igazán nagyinak találok és jelentőssé válik előttem minden szó, amelyet ő kiejt.»

Ezután néhány hónap kiesik a levelekből. A következő levél Ferenc utolsó napjairól szól: 1835 március 5-én, mikor Ferenc József először mehetett ki a szabadba, nagyatyja halálos ágyához járult és őt is megáldotta a haldokló.

Fránci nem feledkezett el egyhamar a jó nagyapóról. 1835 októberében, jó félévvel a halál után egy éjszaka nyugtalanul alszik és többször megkérdezi: Mégis szeretném tudni, hogy megy dolga most a jó nagyapónak. «Egyáltalában gyakran és mindig egyforma szeretettel beszél nagyapjáról, akinek képe mindenütt előtte lebeg és akinek emlékét ápolom szívében.»

Későbbi időből nem írhat ilyenekről az ajá, mert Fráncit 1835 novemberétől férfiakra bizzák. «Az én Fráncimat nemsokára elveszik tőlem! Ah, a szívemből szakítanak ki egy darabot. Vigasztalan és örömtelen lesz körülöttem minden.»

4. A kényeztetés veszélye.

A nagy szeretet dacára nem kényeztette a gyermeket sem fizikailag, sem lelkileg. Féltékenyen hallgatja a mások dicséreteit: a végén dicsérni fogják a kicsinyt akkor is, mikor már érteni fogja és elhitetik vele és szüleivel, hogy csodagyermek. Az édesanyának kínos meglepetés is volt az, amikor bajor rokonainál látogatóban azt kellett hallania, hogy a kis Lajos szebb, mint az ő fia. Az ajá följegyzí az anya elkeseredését, amit ő előre megjövendölt, de aztán ő is csak a saját neveltje mellé áll: azért nem nézték ezt szebbnek, mert az út fáradalma látszott rajta; másnapra, mikor kipihente magát és szépen felöltöztették, megtetszett a bajor rokonságnak is. A sok látogatónak nem örvend. Kifárasztják a gyermeket, fölébresztik, elterelik figyelmét a levestől. Az apja egyenest rontja az ijesztgetéssel: rá is szól a főhercegre, mikor ez vau-vau kiáltással ijeszti a kicsinyt: most már tudom, miért ijed föl a gyermek néha reszketve. A sok hízelgő látogató, aki «egy napig sem bír megenni a kis főherceg látása nélkül», mind elpárolog, elmarad, mikor megkezdődik a farsang! Nem szívesen fogadja azt sem, hogy schönbrunni parkban olyan helyen áll a kis főherceg járóiskolája, ahol az utcáról is láthatják. Meg is kérdezi a főhercegnétől, hogy nem volna-e jobb más helyet választania. De a főhercegné helyesnek tartja, hogy lássák, sőt maga mutogatja az összecsdült népnek. Az ajá szót fogad, de nem nagy lelkesedéssel jegyzi föl, hogy sokszor kellett a vasrácshoz vinnie a gyermeket s a végén ez maga is egészen beléfáradt. (1831 aug. 15.)

A kényeztetést néha kicsikarta a gyermek okossága. Katonásdit játszik, lehuzza a cipőjét, aztán kéri az áját, hogy segítsen fölhozni. «A katonák mindent maguk csinálnak, mert nekik nincs Amijuk.» Fránci elgondolkozik: Édesanyjuk sincsen? — Az van. — Erre Fránci kinevezi az áját édesanyjának és úgy kéri: «Édesanya segítsen nekem». (1833 febr. 12., két és fél éves.)

Más alkalommal nem akar neki piskótát adni az ája. «De Ami, hát nem tudod, hogy másoknak örömet kell szereznünk?» Szinte leszerelte ezzel az ája «pedanteriáját.» (1833 okt. 28., három éves és két hónapos.)

5. A jövő csirái.

Néhány tulajdonság feltűnő a kis gyermekben, mert erősen jellemző a későbbi uralkodóra. Ilyen a katonák szeretete. Az ája csodálkozik, hogy testvérenek gyermeke távolról sem rajongott annyira a katonákért, mint Ferenc József. Képen vagy valóságban lát katonát, megáll, örömmel szól: dada (ez jelenti az ő nyelvén a Soldat szót) hamarosan megkülönbözteti a tisztet: acici (Officier) a közkatonától. Katonásdit játszik, önmagát altisztnek nevezi ki, majd az ája megfigyelése szerint gyakori gondolatugrálással tüzérré válik. Az ájának nem tetszik ez a következetlenség és kimondja, hogy most már vagy altiszt lesz Fránci, vagy tüzér. Fránci azonban kivágja magát: van altiszt a tüzérek közt is, ő tüzéraltiszt lesz.

A katonák kedvéért még a dámákat is feledi. A császárné kihallgatási termének előszobájában csak a magyar gárdistákat nézi, végighajladozik előttük és ismételteti: Ópapa, dada, ami az ő nyelvén azt jelentette: Nagyapó katonája. A kihallgatásra váró dámák pedig hiába tolongtak köréje. Mikor kifelé menet eltűntek előle a gárdisták és csak egy hosszú uszályú dáma maradt előtte, arról csak úgy nyilatkozott: Fau abput, ami az ő nyelvén azt jelentette, hogy az úrnő seprí (abputzen) a szobát. (1832 jan. 9.)

A katonasággal szemben nem elégedett meg a szemlélődéssel, vezényelgetett otthon és ha alkalmas médiumokra talált, csapatot is szervezett. Kínos helyzetbe hozta gr. Kinsky József lovassági századost, aki az ő követelésére kénytelen volt a császárné jelenlétében föltenni sapkáját és gyakorlatozni a kis főherceg szavára. (1832 márc. 21, másfél éves mult egy hónappal.) Neki magának persze volt kardja, puskája és gyakorlatozott mihelyt katonát látott.

A katonákon kívül meglepő érdeklődést mutat az állatok iránt. Az első ischli nyaralás után Schönbrunnba térve, sehogy sincs megelégedve azzal, hogy a kastélyból nem lát lovat, kutyát, disznót. A következő nyáron kergeti a baromfiakat, ellátogat a lovak közé az istállóba. Az állatkertben nagyon jól érzi magát, kenyeret ad a kecskének. Mikor télen a szarvasok etetését mutatja az ája, Fránci fölkiált: Papa puff, ezzel jelzi, hogy tud édesapja vadászatairól. (1831 dec. 7.)

A majmok annyira megnyerik a tetszését (1831 febr. 23.), hogy nem akar tovább menni a ketrecük elől. Az ája erővel tovább akarja vinni, erre őfensége elszántan leül. Mikor a nagyapának elmesélik az esetet, az inti az áját: «csak úgy ne tegyen, mint én szoktam. Én lefeküdtem a földre és azt mondtam, na lássuk, hogy visztek el most».

A katonaság kedvelésén és a vadász-szenvedélyre valló állatkedvelésén kívül mutatkozik a későbbi császár nyelvtehetsége is. Gyorsan megtanul csehül, de bécsies kiejtéssel tanulja a német nyelvet, ami azért érdekes,

mert közvetlen környezetében senki sem beszél úgy, legkevésbé az ájá, aki württembergi.¹

Másfélèves korától állandóan csacsog, meg-megzavarja az ájá levélírást is. Szorgalmasan kérdi a tárgyak cseh nevét, nagyapó kikérdezi ebbeli tudását. (1832 szept. 8.) *Egyszer* hallja az angol köszönést : how do You do és nyomban kifogástalanul utánozza. Később, mikor elszakítják az ájától, ez följegyzi egyik látogatásról, hogy a gyermek az egyszer elolvasott verset meglepő gyorsasággal tanulta meg.

Feltűnő tulajdonsága a kis gyermeknek a nagy rendszeretet. 1831 szeptember 8-án még azt jelenti az ájá, hogy az emberek őt impertinensnek nézhetik, amiért Ferenc József őfenségével a földről mindazt fölszedeti, amit elszórt, de már négy és fél hó mulva bámulattal beszél róla, a másfélèves főhercegről : «milyen rendszeretet van benne ! Anélkül, hogy mondaná valaki, elrendezi játékait, nincs nyugalma, amíg minden egyes darab helyére nem kerül». (1832 jan. 27.)

Ha nevelni is lehet a gyermekekbe jellemtulajdonságokat, akkor az ájá is ludas abban, hogy a későbbi császár nem lelkesedett túlságosan a festőkért. Ahányszor képet akarnak készíttetni a gyerekekről, az ájá mindig el van keseredve. «Megint festik, ez kétségbeejt engem a festővel együtt. Ráadásul rettenetesen kínozzák a fogai.» (1831 jún. 10.) «Mennyei Atyám, itt van a festő, minden tagját leméri, lecirkalmazza a gyermekeknek, közben Seibold (az udvari borbély) próbálja hullámossá tenni kemény hajszálait és két asszony próbálja jókedvben tartani. De a gyermek már nem akar kitartani és még 10 órától 12-ig kell a festéshez jönnie ! Kétségbe vagyok esve és nem tudom, hol áll a fejem.» (1831 márc. 20.) «A kicsi lehetne jobban is. Emiatt nagyon kellemetlenek a Stieler ülései. Az arckép, amint nézem kitűnő lesz, de végtelen kínokat okoz. A kép minden ecsetvonással nyer hasonlóságban és szépségben, én pedig azzal foglalatostkodom, hogy a rendkívül türelmetlen kis fenség figyelmét katonákkal, Noé bárkájával, állatokkal és Isten tudja micsoda semmirevalóságokkal lekössem. Aztán a mindkét oldalról növekvő türelmetlenség és megerőltetés után a pokolba kívánom a festőt minden ecsetjével és festékjével s csak akkor vagyok boldog, ha megint egyedül ülhetek ezek közt a birkák, tehenek és emberbabák között.»

Ferenc József első életéveiről természetesen többféle följegyzés is maradt. Testvérének, Károly Lajos főhercegnek (Ferenc Ferdinánd atyjának) életírója is megemlékszik róla, kedvesek és igen érdekesek Metternichné, Zichy Melánia grófnő naplójának adatai. Zichy Melánia megemlíti a nagyapó és unoka egymás iránt érzett nagy szeretetét, ő jegyzi föl, hogy az uralkodó család több tagjával együtt a kis Ferenc József is fölült a vasútra, mikor az első mozdony megindult Bécsben. De sem ezek a szétszórt adatok, sem Helfertnek Ferenc József neveléséről szóló műve nem adja azt a szülőknek, sőt orvosoknak is tanulságos gyermekéletrajzot, amelyet Sturmfeder Lujza bárónő leveleiből olvashatunk ki.

Török Pál.

¹ Sajnálatos, hogy a feljegyzések a király magyar nyelvi tanulásának időpontjáról nem emlékeznek meg.

ERDÉLYI JÓZSEF: VERSEK.

A DIÓFA MEG A MOGYORÓFA.

A diófa a kert közepében
áll kevélyen, sudarát növeszti
fel a napra, ága-boga százát
maga körül messzire terjeszti.
Tetejében sárgarigó jéskel,
sárgarigó büszke a tollára,
ritkán rikkant, azt hiszi, hogy szebben
egy madár sem énekel őnála.

Kiszoritva a kert legszélére,
mogyorófa guggol a sövényben,
rozsdásszürke fülemile száll rá,
sír, zokog a holdvilágos éjben. —
Panaszkodik a sárgarigóra:
mért csúfolja dísztelen tolláért,
mért veszi el a napfényt előle,
mért irigyli gyönyörű daláért . . .

Sárgarigó a diófa lelke,
fülemile a mogyorófáé;
de a hasznuk azé, aki őket
elültette az ember fiáé.
A diófa meg a mogyoró közt
őneki van döntő igazsága,
amikor az irigy mogyorófa
legmagasabb hajtását levágja.

Abból csinál dióverő póznát,
jól megveri a diófát velle,
hull a dió mint megannyi nagy könny,
ezrével a kert aszú fűvére.

A mogyorófát pedig megrázza,
hogy annak is minden szeme hulljon.
Sárgarigó, fülemile elszáll,
nem várja meg, hogy a nyár elmúljon.

De tavasszal újra visszatérnek.
Sárgarigó tollát ragyogtatja,
dicsekedve rikkant a diófán,
«kőből dió» — mind azt mondogatja.
Fülemile bujkál a sövényben,
rejtegeti dísztelen ruháját,
s egy kihajló mogyorófaágon,
holdrasírja panaszos nótáját.

BOGARAK.

Szeretem az állatokat,
még jobban a madarakat;
de legjobban szeretem én
mégis a szép bogarakat.

Szép ami szép s én nem bánom,
amit okoz: haszon vagy kár;
ha kárt tesz is a tölgyfában,
mégis szép a szarvasbogár.

Ha kárt tesz is a tölgyfában,
szép teremtés a hőscincér;
mindakettő csupa jegyver,
csupa vért és pajzs és páncél.

Hasznos bogár a bábrabló, —
csupa acél, réz és arany;
s az aranyos nagy pattanó, —
szép, akármily haszontalan.

Az a legszebb! ... Erdő szélén,
százados tölgy mohos törzsén,
mintha nem is volna, csak egy
odacseppent arany napfény.

Zöld bársonyán a mohának,
pihen, mint egy szinarany tok;
nem tud annál ötvös szebbet,
nem árulnak kincses boltok.

Szinarany tok, — úgy felpattan,
mielőtt megérintheznék
s úgy elröppen, mint valamely
kényes titok, fényes emlék ...

... Ó elpattant aranybogár!
ó elröppent ifjúságom!
Haszontalan, káros évek, —
emléküket mégis áldom.

Meghalok és férgek rágják
testemet a hantok alatt;
de siromon csillagokként
ragyognak a fénybogarak ...

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

XVII.

Nem Böhmingerné nyitott ajtót. Magas, szikár, hajlotthátú nő, az ujján gyűszű volt, az egyik kezében tű, cérna s megkérdezte:

— Mi tetszik?

— Bándy úrékhoz jövök.

— Tessék — csak most engedte be s utána nézett, míg végigment a keskeny előszobán s a fiúk szobájából felharsanó ordítás igazolta, hogy tényleg hozzájuk tartozik.

Gúnyos parádéval fogadták, mint mindig mostanában, ha erre vetődött. Füle Tóni ott volt, a cipőjén javított valamit, de ahogy belépett, nekiesett s elkezdte a zsebeit motozni.

— Nem hoztál semmit?

— Hogy-hogy?

— Na hallod, hát zsúrról jössz, remélem. Vagy löncsről, dinéről, dezsóné, teatre de paré, hotfolé és egyebek, nem vagyunk mi sem olyan parasztok, mintahogy gondolod. Tudjuk, hogy szoktak az urak. — Elfordult, duzzogva kicsit. — Nem gondol ez már reánk, gyerekek! Egyébként elegáns vagy, öregem, tetszel nekem — s a félcipőjét kezében tartva, visszasántikált az ablakhoz, kalapáccsal, két fával meg egy fogóval működni kezdett a cipőn.

Koncz Elek megforgatta, megnézegette előlről, hátulról.

— Ha nem tudnám, hogy földim vagy, elfogadnálak a welszi hercegnek. Barátom! ez dendi. Egy eljövendő Krúdy Gyula tárcát fog rólad írni, barátom. — Egy leopoldstadti dendi a mult század elején — nagyszerű.

Füle Tóni a cipőjét fúrta, faragta, kalapálta. Most épen felemelte s belenezett.

— Innen még szebb vagy, Áron, így a cipőn keresztül.

Füle Tóni valami csodaszert fedezett fel egy királyutcai bazarban. Egy csodagummit, amivel az ember maga talpalhatja, foldozhatja a cipőjét. Most ezt csinálta éjjel-nappal minden szabad idejében. Ahova megérkezett, ott rögtön letelepedett, elővette a tubust a gummival és nekifogott a foltozásnak. A gummit vékonyan kellett eresztetni a tubusból és meleg késsel keneketni. Ennélfogva állandó égett gummi-bűz jelezte útját, a cipője mindig rongyos volt és Bándy Bandi kiszámí-

totta, hogy amit eddig gummira költött, abból már régen megtalpalathatta volna a cipőjét.

A sovány asszony beszólt az ajtón:

— Készen vagyok, Füle úr.

— Igen, megyek... jaj Istenem... nincs megszáradva... látod, ez a baj, mindig fel kell hogy húzzam és nem foghatja jól meg a gummi — s óvatosan húzni kezdte a cipőjét.

— Hova mész?

— Ebédet viszek Böhmingernének. Ja még nem tudod. Beteg szegény. Hirtelen rosszul lett és bevitték a kórházba. Két hete. Azóta nem méltóztattál idedugni az orrodát. Most már jobban van és lehet neki enni. Kicsit gyenge kosztjuk van. Már megyek. Informáljátok öfenségét, úgy látom, érdeklődik a nép egyszerű dolgai iránt, szervusztok — s újonnan ragasztott félcipőjét óvatosan emelgetve, elment.

— Szegény Böhmingerné — mondta Bándy Géza —, majdnem elpatkolt. Kicsit meglegyintette a guta, a mentők vitték be. Ez valami rokona, ez takarít, főz, vigyáz a lakásra, de nem igen van ideje, mert varr is. Most már negyedik napja lehet bevinni neki ételt, ma Tóni a soros. Házsártos, de azért egész jó asszony. Megérdemli.

Füle Tóni még benézett, kicsit megkopott, kézománcos ételhor-dót zörgetett az egyik kezében.

— A holmimat otthagytam az ablakon, ne nyúljatok hozzá. Ha visszajövök, befejezem.

— Jól van, eredj már, mindig a vacakjait félti.

— Vacak a tiéd, szervusztok — s elzörömbölt a kék kis tálakkal.

— Hát öregem — s Bándy Bandi a vállára eresztette a kezét — mi hír a pénzvilágban?

— Ne bomoljatok már na!

A két Bándy Felekivel éjjeli őr volt mostanában, a többiek egy cipőgyárban csomagoltak. A London-park az első két év zajos üzleti sikerei után megbukott és Anzeiger úr egyelőre visszavedlett iőpincérré. A fiúk elvégeztek egy-két félévet, Bándy Géza doktorátus előtt állott. Feleki nem volt ott — a kinevezését várta a postához. Áron hetenként egyszer-kétszer — mostanában ritkábban — elvetődött hozzájuk s ilyenkor barátságosan megbosszantották.

Koncz Elek kiszólt a jegyzetei közül, a kályha mellett ült egy kis széken, a térdén írt valamit.

— Hagyjátok a fiút, gyerekek. Nem jó az ilyennel kikezdeni. A pénzarisztokrácia kezei messze elérnek.

Áron komolyan kezdett méregbe jönni.

— Ne ízetlenkedjete már na, miféle marhaság ez!

Koncz Elek letette a füzetet, felállott és lassan odalépett Áronhoz, körüljárta, gyilkos nyugalommal vizsgálta meg minden oldalról, még meg is fogta a fejét s a világosság felé tartotta.

— Tudniillik — magyarázta s a fülét vizsgálta egészen közélről —

egyszer, ha ráérek, majd ha megöregszem s bejutok valami aggmenházba, remélem, Feleki — akkor még agilis lesz és kicsinálja valahogy —, majd akkor nekiülök és megírom az utódállamokból emigráltak nagy képes természetrajzát.

— Vigyázz — kiáltott oda Bándy Géza vidáman —, vigyázz, most osztályoz!

A fiú dühösen elkapta magát — hagyjatok már békében — s leült. Koncz Elek hümmögetett, bólogatott.

— Na, Bandi — kérdezte — na? Eredmény?

Koncz Elek még egyszer végigmérte Áront.

— Diszgaj — mondta ki mint egy diagnoszt —, nem okos, nem is egyéni. Önkénytelen diszgaj — nézegette —, nem stréber, az biztos... nem, nem stréber... az alkalmakat kiaknázatlanul hagyja... nem is keresi... kicsit korlátolt. Ha a sültgalamb nem repül pontosan, ha egy félcentivel elhúz az orra alatt, akkor már ő nem kapja be.

— Na, elég legyen már!

— Na. Öreg, csak nem haragszol? Majd beteszlek a munkámba, hátul valahova, csendes helyre. Az első oldalak foglaltak. Gyönyörű példányaim vannak. A mártír például, az van az első oldalon. A szájából úgy lóg ki az elvesztett haza, mint a vad fogai közül a zsákmány. Nem tudsz neki olyant mondani, hogy ne a zágoni hegyek jutnának eszébe róla. Egyszer volt Erdélyben, nyolcadik gimnazista korában, tanulmányi kiránduláson, akkor is csak Nagyváradig jutott, de az neki elég. Apját bockorral agyonverték a büdös oláhok, anyját puliszkavágókéssel a falhoz szegezték, gyermekeiből szilvapálinkát főztek, ő maga kapott huszonötöt... ötvenet... hetvenötöt, lófarkához kötötték, kerékbe-törték, négyfelé vágták, a városkapujára kiszegezték, de megmenekült. Hál Istennek. — Az asztal sarkán ült Koncz Elek és a lábát lógázta. — Ez ott van mindenütt, ahol egy pár bakancsot vagy egy pár krajcárt adnak. Soronkívül megy be, kétszer is bemegy, háromszor is bemegy, a sógoráét is felveszi, mert az is mártír, meg az öccse, meg a bátyja egy mártírcsalád. Ez rendesen hivatalt kap a végén. — Keserúségek ültek a szájsarkában a fiúnak, ahogy ott ült s a lábát lógázta. — A második oldalra teszem, édes öregem, a rettenthetetlen hazafit. A borzasztóságos húnszittyaszékelyt... a rabonbánt, a gyulát, a Csaba édes unokáját. Hú, barátom! — ez oda lyukad ki mindig, mindig így kezdi — hú, barátom! láttad volna, milyen pofont adtam a disznó oláhnak, hetet bucskázott, barátom, húha! Ha én egyszer oda visszamegyek, húha! Kő kövön nem marad. Vér fog folyni az Oltban, barátom, tiszta merő vér. Ez roppant véres ember. Szórványosan előfordul egy hitványabb válfaja: a rettenthetetlen a hazafi, aki otthon besúgó volt. Kis krajcáros szigurancspicli, aszanprovokatőrnövendék. Ez aztán természetyszerűleg egy fokkal hangosabb. Végeredményben hivatalt kap mind a kettő, szerény, rendes kis hivatalt. Van aztán még például a magas hivatalbéli, a nagyfene jólértesült. Ha megnyomod, akárhol tósztot mond,

szép, terjengős tósztot, óvatosat, mert nyáron hazamegy, birtoka van otthon a sógora nevéen, jól megnézi, kivel mit szűr össze, ezt kép nélkül hozom, mert ennek a képe nem fér el semmiféle atlaszba... eh! — s leugrott az asztról — szép menaszéria ez, barátom. Ebbe te csak pudlikutya vagy velem együtt.

Visszament a sarokba, elővette az írásait megint, többet nem szólt.

Áronban, mint mindig, ha idejött, felszakadt az a nagy, sötét semmi, amelyben vaktában tapogatódzva, egymásrahágva támolygott más jövőtlennel. Ilyenkor úgy érezte, mintha fejbe ütötték volna. Még keveset maradt, a Bándyakkal beszélt Bükk Andrisról, aki néha felkeresi őket, értelmes kölyök, mozgékony, mint a csik, kis pénzt is összeverekedett magának a borralalókból s tervei vannak. Ma elhatározta, hogy bemegy hozzá, azért elbúcsúzott tőlük. A kapun túl szembe találta Füle Tónit, nagyon vidáman jött s harangozott az üres kosztoscsészéivel.

— Fogadja tisztelem, fenség! Az öregasszony jobban van, javul. Beszéltem egy orvossal, azt mondja, lehet, hogy láburaáll. Már mégy? Szervusz. Legyen szerencsénk máskor is. Örömmel jegyezzük fel a napokat, melyekben körünkben tisztelhetjük. Üdvözetem Rocsildnak és bé nejének... ja, képzeld, a folt lejött — felemelte s mutatta a cipőjét — soha sincs idő, hogy jól megszáradjon. Hogy nem érdekel? Sajnálom, szervusz.

Lélektelenül jött-ment egész délután, estefelé Pirkauer Tibinek, az Elza öccsének adta az utolsó órát. A gyermek — amúgyis szemtelen volt — figyelmetlenkedett, az esti piknikről beszélt, amelyen ő már nem lehet ott, mert lefektetik és Áron bosszankodott, alig várta, hogy leteljen az óra.

Úgy beszéltek meg, hogy Áron ott marad s a Króhnék batyújából szintén résztvesz a pikniken. Már ilyen jóba voltak s ezt is restelte most, azok után, amiket Koncz Elek ma mondott.

Hétkor vége volt az órának és még jó ideje maradt, háromnegyed nyolc után kezdtek jönni a vendégek. Most már szívesebben ült volna a gyerekekkel s félt, hogy Elzával kell beszélgetnie. De egyedül hagyták. Elza öltözködött.

Áron ott maradt a zongora mellett s mozdulatlanul ült szemben a nyitott zongorával. Oda-odanyúlt a billentyűkhöz s halkán végigjártatta rajta az ujjait... egyszer... kétszer... s megint... egyre erősebben, határozottabban... melódiák olvadtak egymásba, összefüggő sorok bontakoztak ki és haltak el, hogy megint előbukkanjanak valamilyen más változatban... itt-ott sántikálva... majd erőre kapva, egyre tisztábban, biztosabban vágódtak ki a szerszámból... egy nagy darab motoszkált benne — egy háromfelvonásos opera —, amelyben benne legyen... benne legyen a Koncz Elek albuma... a sötétség, mely mögötte van... a világosság, mely kell hogy legyen valahol... de hol? hol? hol?!? Benne legyen az Olt csacsogása... a Maros mor-

gása... a Szamos osonása, a Hargita lejtőinek zöldje... a villám, ahogy elhasít a csíki hegyek felett... a mennydörgés, ahogy végigrobog... egyszer állott Sinka felett a havason szikrázó, pompázatos napsütésben... a Neco felől jött a vihar, hűvös jószagokat hajtva maga előtt... jött a fergeteg... szurokfekete felhőkben villámokkal bélelve jött, jött... már ott volt... elfogta a napot, zuhogott az eső, sűrű, nagy, kövér cseppekben a setétben s már rohant is a felhő, gomolygott alá — volt egy perc, hogy a feje felett már kék volt az ég, olyan derült, mosolygó kék, mint a Marika szeme s derékig még felhőben állott fekete, vastag felhőben... de elrohantak a fellegek... most övig, most térdig, bokáig s hopp, már nincs sehol! Hahó! vágattak a fellegek... már a patak is idecsillog... alant messze mennydörög... előtte a levágott tőkén egy pillangó szárogatja magát, fakó, kis pille... paraszt pille, amilyen erre megterem... a cifrábbak, azok lent élnek a völgyben, kövérek, százsínűek, ez csak amolyan kis sárga jószág, szárogatja magát s megy tovább... — hogy ez mind benne legyen, mind, mind az utolsó hangig, hogy bőgve verjék a mellüket, a bölcsködők, a cinikusok s a pimaszok, a kétpofára harácsolók, a temetőbogarak.

— Ábrándozik, kedves Mester? — Salgó Bella, a kövér lány a vállára tette a kezét bizalmasan. Áron megfordult.

— Á... izé... vagyis kezit csókolom — felállott —, itt üldögélek, pötyögtetek.

— Áhá — s roppant közvetlenséggel mondta, mintha csak most folytatná a multkori beszélgetést —, na most nézze meg, hogy csúszik a Ghyssa Spiegleréről. Itt lesznek a Landauerék — s jelentősen felhúzta a szemöldökét.

... Landauerék... Spiegler... Ghyssa csúszik... kicsit össze kellett hogy szedje magát a fiú, de a lány nem várt választ.

— Egyikkel húzza a másikat ez a Spiegler. Valahonnan csak kinéz neki egy rendelő. Vagy Króhnéktól vagy Landaueréktől. Jelzem a Ghyssa, ahogy én nézem, átlát az egészen és segít neki srófolni Landauerékat. Maga itt is házitanító?

— Igen, zongorát tanítok.

— Maga kezd divatba jönni. Mit fizetnek? — Nagy nyugalommal kérdezett mindent s szedte magába az adatokat. Áron megmondta.

— Na elég smucig banda, mondhatom. Hiába, az öreg Pirkauer világléletében handlé marad. Hát magának mi a véleménye?

— Hát Istenem, alig ismerem Pirkauer urat.

— Szerencséje. Jó zongora ez, mondja?

— Elég jó.

— Vehetnének már egy újat, nem lenne semmi bajuk — a ház már mozgolódott, cselédek osontak át a szobán, Salgó Bella vizsgálgatta őket — tudja — azt mondta —, megnéztem az imént az ezüstjüket. Egy új garnitúrájuk van, negyvennyolcszemélyes. Vadonatúj. Először is nem vagyok hülye, a kezembe veszem azt a holmit, meg-

mondom, hogy új-e, vagy nem. Új! Tudja mi a monogramjuk? En, er! Neumann Riza! Az asszony a leánynevét gravíroztatja bele, érti? Elhiszem én neki, hogy ez a negyvennyolcszemélyes ezüst a staffirungjában volt? Egy frászt hiszem el neki.

Kicsit várt s hogy a fiú nem felelt, folytatta :

— Tud ez a gyerek valamit? — s a zongorára intett.

— Halad meglehetősen.

— Nana. Mert az anyja azt hirdeti, hogy zseni. Hogy egy új Mozart nevelkedik itt a maga keze alatt. Pont Mozart. Ezt fogta ki magának valahol. Épúgy mondhatna Wágnert, sőt Rodint, esetleg Michel Angelót is. Az átlagintelligenciával kicsit gyengén állanak a Pirkauer-házban. Magának mi a véleménye?

— Hát, úgyebár, jóformán alig érintkezem velük, inkább a gyerekekkel, meg Elzával.

— Elza. Az is megéri a pénzét. Tudja, hogy az intézetből eltávolították, mert kikezdet a pedellus fiával? Az Elza egy liba. Magának mi a véleménye?

— Én... igazán nagyon keveset érintkezem velük, inkább Tibivel vagyok, úgy-e, őt tanítom.

— Tibiből nemzetközi szélhámos lesz! — állapította meg ellentmondást nem tűrő hangon a kövér lány. — Ez a gyerek terhelt. Tudja maga, hogy lopja az apja pénzét? Igen, állandóan lop, sőt holmit is lop és más csirkefogókkal eladatja a Teleki-téren. Mit gondol, mi lehet ebből a gyerekből?

Szerencsére Uhlenderék jöttek, majd még két-három család és Salgó Bellát elsodorták.

Króhnek félkilenc után érkeztek. Ghyssa jókedvű volt és kedvesen kötekedő. Mint régi jópajtás, úgy csatlakozott rögtön Áronhoz. A lány beszélt, beszélt, nem kérdezve, inkább úgy konferálva vezette végig a lakáson. Áronból tünedeztek a délután felszedett morcos rosszkedvek.

— Hopp — mondta Áron egy csukott szárnyas ajtó előtt s megállott. Az öreg Pirkauer dolgozószobájába vezetett az ajtó.

A lány nevetett.

— Csak jöjjön egész bátran. Ne féljen, én itt itthon vagyok. Ha akarok, kimegyek a konyhába, benézek a spejzukba. Bennem még az öreg Pirkauer is tiszteli a bolondot, akivel nem jó kikezdeni — benyitotta az ajtót és maga után behúzta a fiút —, hát most nézzen körül, aztán majd beszélék.

Pirkauer dolgozószobája lenyűgözően imponáló volt. Nehéz diófaburkolat fedte a szinte komoran sötét szőnyegektől, a mennyezetig itt-ott enyhítve egy bronz villanykarral. Az egyik falat teljesen fedte a beépített könyvszekrény. A fürdőkádméretű börszékekből szinte érzékelhetően áradt a hatalom szaga. A roppant íróasztalon a márványtintatartó mellett három toll állott csillogón és vadonatújan, a kézi-

munkával, dúsan hintett bőrmappa itatója egyetlen tintapecsét nélkül világitott, mellette aranyos markolatú, cizelált, gyöngyházberakásos penge.

A lány szeme nevetve síklott végig a holmin. Odaszaladt, levágta magát az íróasztal előtti bőrszékbe s felpöckölte a tintatartó fedelét.

— Ebből a tintából még soha senki nem írt ki egy annyit se, mint a körmöm feketéje, legkevésbé az öreg Pirkauer — s diadalmasan nézett Áronra. — Ez nem Pirkauer bácsi! Ez a néni! Vakparádé! Ebbe a székbe soha nem ült senki, ezt a pengét csak a szobalány használja arra, hogy néha egy ronggyal letöröli! Egyébként szép kis holmi. A könyvszekrényt soha senki nem nyitja ki, itt minden úgy van, ahogy a lakberendező beállította. Ezek a dupla wertheimzáras fiókok, itt ni — s belerúgott az íróasztal oldalába —, ezek üresek, kacagjon már maga is. Jaj, ne gondolja, hogy Pirkauer bácsi egy értéktelen trotty... á! Pirkauer bácsi a félténivaló feljegyzéseit a mellényzsebében hordja. Vagy egyszerűen nem jegyzi fel, ami még egyszerűbb és biztosabb. A gyárában van neki egy akkora asztala, mint ennek a negyedrésze, egy koszos, kis vacak asztal. Egyszer voltam kint Elza után — az egyik lába rövidebb, az alá minden reggel sajátkezűleg beteszi azt a szivarvéget, amit a reggeli után elszívott. Tapéta, szőnyeg, burkolat, semmi! Ingujiban ül az öreg és még csengője sincs. Ha kell valami valakitől, kiordít: Schwarc úr, Kardos úr, így meg amúgy. Ha fontos megbeszélőnivalója van, akkor beteszi az ajtót, megfogja a felet a gallérjánál, behúzza a vaskályha mellé a sarokba és ott susog vele. Itthon meg áll egy akkora dolgozószobája, hogy lovardának elég lenne. Egyvalaki veszi hasznát: Tibi. Az bejár ide, lopkodja ezeket a ménkű nagy szivarokat és a kerítésnél kidobálja a barátainak. Sőt, a multkor rajtacsíptem, cérnát köt rá, úgy dobja ki s ha valaki utánakap, visszarántja. Jelzem, az ötlet nem rossz, de ehhez nem kell egy ekkora dolgozószoba. Most jöjjön, nézze meg a Pirkauer néni vitrinjét.

Mert vitrin nélkül nincs boldogság — magyarázta, míg a szobán végigmentek —, a vitrinbevalót Pirkauer mama személyesen gyűjtötte, abban semmi része nincsen semmiféle lakberendezőnek. Nézze — eléje guggolt —, kis csésze, nagy csésze, még nagyobb csésze, zöld üveg, piros üveg, lila üveg, tudja: a rettentő naivitásában van az érték. Egyébként öt krajcárt nem ér az egész... porcellánballerina csipkeszoknyával, Arlequin gitárral... velencei üvegreklám, ezt úgy adják ott, mintahogy itt a markába nyomnak az embernek egy tükröt, egy papírlegyezőt, hogy ikszipszilón és társa Teréz-körút ennyi, telefon ennyi meg ennyi. De az aranyos Pirkauer mama nagyon nagyra van a vitrinjével, amint már tapasztalta talán.

Áron egy kis asztalról könyvet vett fel, csinos kis fehér kötetet. Balzac Cadignan hercegnő... a lány odaugrott... — tegye le, tegye le az Istenért, jöjjön, jöjjön csak. Nem itt kell azt nézni, hogy mit olvasnak, ojjé! Praksziszom van nekem ebben, nem hagyom magát félrevezetni... jöjjön csak.

S vezette újra végig a szobákon, itt-ott találtak vendégekkel, egy sarokban Landauer Bea és Elza álltak. Elza utánuk is szólt, de a lány csak a kezével intett, hogy hagyja. Egyenesen a hálószobába vitte Áront. Az éjjeli szekrényhez szaladt és diadalmasan megállott.

— Na?! Ez az! Ezek vannak tényleges használatban. A többi csalétek.

Belemarkolt a kupacba, sárga és piros füzetek rebbentek szét: Híradó regénytára. Az orvos titka... Ártatlanul a börtönben... Lisette szerencséje... Hús Fillérért A Legjobbát-sorozat... New-York mélyéből... A Kilencujjú bandita szerelme... A lilatrikós hölgy... valahol a nevét kiáltották... Ghysza, Ghysza! — lecsapta a holmit, Áront kézenfogta s kiszaladt a szobából — gyerünk, gyerünk, kezdődik a kosztolás.

A vacsora kicsit nehezen indult. Valahogy a társaság volt rosszul összeválogatva. Üzleti jóbarátok jöttek össze, idősebb urak és feleségeik, fiatalság alig — Ghysza, Elza, a Landauer-lány, Salgó Bella, Áron, Spiegler doktor nem jött, telefonált valamit, hogy később jön — egymást kínálták a sokféle összevissza holmiból, a háziak meg a magukét s egy nagy és kínos szünet után Pirkauer néni teleszájjal mondta:

— Olyan kedélyes dolog egy ilyen piknik!

— Ó igen — mondta a sovány, erőscsontú Landauerné —, mi nagyon szeretjük az effélét, én és az uram, úgy-e, Arnold?

A férfi bólintott.

— Úgy van.

— Az én Arnoldom nagyon szereti a hideget.

— Miksa is. Jó is az. És annyi mindenfélét lehet igazán és oly kedélyes.

Ghysza odasúgott Áronnak:

— Ennyi kedély egy rakáson már szinte sok.

Negyedtíz után jött Spiegler. Tényleg fáradt volt s ezt még affektálta is, mozdulatokkal aláhúzta, hangsúlyozta.

— Csókolom kezüket, jó estét kívánok. Ezer bocsánat, egy sürgős operációm volt, egy vakbél, egy elgennyedt vakbél, nem várhattam vele joggal, a mentők hozták be.

Landauer Bea mellett hagytak neki helyet, szalvétát kerített a nyakába s enni kezdett.

— Hja — és élénk, kicsit szemtelen szemeihez nem állott jól, ahogy mondta —, a kötelesség mindenekelőtt — s Landauerre nézett. — Bent volt a tanársegéd — az asztal végén Ghysza beszélt valamit s elhallgatott, bevárta az első teljes csöndet, akkor folytatta túlhangosan — bent volt a tanársegéd, de a hozzátartozók könyörögtek, hogy én csináljam — jó étvágygal evett, szabdalta a húsokat — sírva könyörögtek, összetett kezekkel. Kicsit zsénben voltam a kollega miatt, meg nem akartam várakoztatni, de mit csináljak? Egy tizennyolc-

éves fiú, gimnazista, ha reggelig hagyom, meghal. Egészen el volt gennyesedve, a hashártya is megtámadva.

Elfogulatlanul és egészen könnyenjövő természetességgel mondta, de páran, az öreg Pirkauer, Krohnné s Landauer Bea is undorodva tolták el a tányért.

Spiegler azonban egy kis élénkséget hozott az asztalhoz. Kórházi históriákat mesélt nem minden humor nélkül s szóval tartotta a társaságot.

Ghyssza és Áron vacsora után is együttmaradtak. A társaság eloszlott kis kártyaasztalok köré s a lány felkacsintott rá, mint egy cinkosra.

— Jól mulatott? Kedélyes dolog egy ilyen piknik, mi? — s Pirkauernét utánozta — roppant kedélyes. Piknikre azok járnak, akiknek nincs semmi beszélőnivalójuk. Elvégre jöhetnek étkezés után, vagy épen vacsorára is, nem? Így egy ideig van mit beszélni mégis. Ki szereti a hideget, ki nem? Ki szereti a füstölt nyelvet, ki nem? Az ugorkasalátát és így tovább, ó! Beszélni csak a fiatalok tudnak, ezek el vannak használva. Az előttünk levő generáció megszerezte a pénzt, de élni nem tud. Élni csak mi kezdünk tudni. Hanem hagyjuk. Csinálnék egy párti römit, de meg kellene zavarnom a Landauer-Spiegler kettőst és én tapintatos vagyok. Salgó Bellára pedig nincs gusztsom.

— Csináljunk hármashban Elzával egyet.

— Elza feltétlenül idehozza a kövéret a nyakunkba, mint jó házikisasszony. Hagyjuk.

A Landauer-lány és Spiegler egy sarokban teát ittak sok rummal és nagyon komolyan beszélgettek. A Landauer-lány általában mindig nagyon komoly volt, Ghyssza szerint olyan buta, hogy már-már orvosi kezelésre szorul. Spiegler láthatólag erőlködve görgette tovább a társalgást és míg kínos erőfeszítéseket tett, nehogy elaludjanak mindketten ott a sarokban, néha ha egy-egy nevetést hallott, felcsillanó szemekkel és leplezetlen kívánczósággal mosolygott feléjük.

— Spieglernek honvágya van utánam — állapította meg Ghyssza.

Áronnak az a vasárnap délután motoszkált a fejében s azt kérdezte:

— Hát miért nem jön ide? — és azt hitte, hogy valami egészen jelentőségteljeset mondott.

— Miért jöjjön ide?

— Hát ha maga itt van . . . miért van ő most ott? Azzal a lánnyal? Ez még mindig nem volt elég világos, de Ghyssza megértette.

— Ja? A kövér mesélt talán valamit? — s Salgó Bellára intett, aki a Pirkauer-Landauer pártinak kibicelt, de a szemei körbejártak mindenfelé, mint a világítótorony lámpása — á! Spiegler . . . buta az énhozzám — s egyáltalán nem volt kellemetlen, ahogy ezt mondta — buta gyerek a Spiegler doktor és tudja, nem olyan buta, hogy tanítani lehessen, mint például magát.

Áron elvörösödött, a lány a kezéhez kapott.

— Na, nem úgy értem, na. Ne haragudjon, igazán csak... hát szóval maga más és Spiegler megint más. Egyébként lehet, hogy jó sebész, azt mondják jövője van, engem nem izgat, szeretném, ha elvinné a Landauer-lányt. Kapna egy rendelőt és egész rendes pár lennének. Na ne utálatoskodjon, mert én haragszom meg. Hogy Spieglernek tetszem, hát elég természetes, nem? Igazán egészen csunya kis álszemérem volna, ha lesütném a szememet és irulnék-pirulnék, érek én annyit, hogy egy ilyen doktor Spiegler Ede belém akadhasson. Elvégre magának is tetszem, nem?

Áron még vörös volt, de a szeme tisztult, ahogy nézte a lány fölényes kis arcát, finomvonalú okos száját, egészen közel hajolt és azt mondta :

— Nagyon !

A lány elkomolyodott egy pillanatra és odébb húzódott.

— Na látja — mondta aztán —, hát akkor rendben van s nevetett.

Egész este alig váltak el egy percre. Gyhyssa az anyjához ment valamiért és Salgó Bella már odaimbolygott.

— Na — súgta — mit mondtam? Mi van a Spieglerrel? s jelentősegteljesen hunyorgatott. — Figyelje csak a fejleményeket s visszament kibicelni.

Ghyssa nevetve csóválta a fejét, hogy visszajött.

— Mit akart ez a tehénke? Ellenem intrikálni? Ha nem volna olyan puha, már rég felpofoztam volna. De utálok hozzányúlni. Anyus azt mondja egyébként, hogy ne puszogjunk már annyit együtt, hívjuk ide Elzát. Tudja, maga nem párti. Hát teljék kedve. Elza ! Mesélj valami hülyeséget.

Elza készséggel jött, leült velük és mesélni kezdett.

XVIII.

Korán volt még, féltizenkettőre beszéltek meg Ghysszával, hogy akkor várja a Rákóczi-út sarkán. A leány felveszi az autóra s kísérlje el bevásárolni egyetmást. Betért a Nemzeti Tejivóba. Ide szokott most bemenni néha délelőttönkint. Otthoniakkal találkozott itt, zilált emberekkel, színészekkel, festőkkel, egy-egy zenésszel, íróval, akik asztaldöngetve néha maguk vallották, hogy érvényesülni jöttek Pestre, befutni ! S közben kis kávékat, joghurtokat fogyasztottak és várták — a levegőt. Ifjú titánok voltak ezek végeredményben, de a szónak, ahogy Vitnyédi, a festő fogalmazta egyszer — a szónak teljesen új, átgyúrt, háborúutáni értelmében.

— Mert kérlek szépen édes öregem — mondta — a háború előtti, a kilencszáztizes évek ifjú titánkodása aranyos, édes, kedélyes valami volt. Csöpp rummal kevert, sziruppal édesített szivárványos pohárban szalmaszállal szervirozott limonádé. Ez volt. És művelői — s egy paraszti mozdulattal megcsavarta mind a két kabátujját, mintha birkózni

készülne — a művelői édes öregem, lelkes koravének voltak, húsz évtől — lejjebb. Tizenhét, tizennyolc éves gyerekek. Kis pénzeket kaptak a jó vidékről, a romantikus lelkű tantiktól, harisnyacsücskiből . . . vagy hajnaltájon meztlábba vetkőzve óvakodtak át az édesapa ágya előtt, estére aztán megint megszerezték azt a bizonyos forintot és következő hajnalig megint újjászülték a világot. Így történt. Aztán a férgese elhullott itt-ott, megmaradt a bankban, lett belőle cégvezető, átvette a papa boltját, benősült, aki meg érték volt, hát az tényleg megfutotta a maga útját! Komolyan nem éhezett senki végeredményben, hacsak szánt-szándékkal nem, művészi kíváncsiságból. Hogy hadd lám milyen? Na most öregem — és Vitnyédi Ferkó, a festő, ismét megcsavarta a kabátujját. — Most nézzetek meg például engem, ha magatokat nem meritek megnézni — s markáns, kemény férfifejét, ahogy felvetette a márványsztal felett, szinte belecsikordult a nyaka. Szép barnára cserzett fej volt ez, a homlokát az orra felett egy mély rövid ránc osztotta pontosan kétfelé s zöldes szeme sarkából finom pókhálóvonalak futottak szerte. — Nézzetek meg! Ma én ifjú titán vagyok. Bohémgyerek! Reményteljes fiatalság! Harmincnégyéves vagyok egyébként! Na! És nem ez az utolsó baj! Dehogy! Hiszen ki veszi észre? Senki! Senki a világon! — Pszt — szóltak neki — halkabban. — A fiú lehalkította a hangját és így suttogva még dühösebbnek látszott. — Édes öregem, az irodalom nem vette tudomásul ezt a közbeeső pár kis esztendőt. Az irodalom még ma is a húsz év előtti ifjú titánt, a kedves bohémet, a könnyelmű múzsafit írja szerte darabokban, regényben, novellákban, krokikban illusztrálja lobogó hajjal, csokornyakkendővel, amint abszintot iszik. Mi az az abszint? Aludttejet iszom és mérget nyelek hozzá, ebatta! Hol van a csokornyakkendőm hé — s megrángatta a gallérját —, sose volt nekem csokornyakkendőm! Elsikkadt! Elsikkadt ott, ahol a tiéd, meg a tiéd, meg a tiéd — s körbe bökdösött a fiúkra — ma mi vagyunk az ifjú titánok. A hátunk mögött háború, Volhinia, vagy Doberdó, orosz fogság, szökések, Kína, Japán, kalózkodások, összeomlás, forradalom, ellenforradalom s a jelen — ez! S a jövő? sehol! Soha fiatalság értetlenebbül, kidobottabban, gyalázatosabb egyedüllétben nem élt, mint mi! Soha a közepes tehetségtelenség hatalmasabb falat nem épített a fiatalság ellen, mint most és soha, de soha nagyobb szüksége ennek a rongyországának nem volt a fiatalságra, mint most!

Ilyen beszédek estek a teживóban — kis csésze kávé mellett —, ahova Joó Áron benyitott ezen a délelőttön és éppen Vitnyédi Ferencet találta az asztalnál.

— Jó, hogy jössz fiú, Bence Pista írt Aradról — s odaadta a levelet —, olvasd csak el.

Bence Pistát tulajdonképpen nem ismerte, csak Vitnyédi beszélt róla párszor, hogy tehetséges ember, költő, pár szép verset írt, Aradon ujságíróskodik.

A levélben az volt, hogy Pestre akar jönni.

Lehet — írta —, hogy sikerül valamelyes kis összeget biztosítanom magamnak, körülbelül havi hetven-nyolcvan pengőt, itteni lapok révén, de az is lehet, hogy nem. Mindegy. A helyzetem ez nem változtat, decemberre legkésőbb ott akarok lenni. Megkérlek, te mégis ott vagy a forrásnál, nézz körül egy kicsit, hogy mit csinálhatnék. Nem élet ez itt öregem, az emberben meghal minden és az évek elszaladnak. Elvégre megvolnék itt rendesen, de egyszer már csinálni is kell valamit. Ez a poshadás már sok. Irjál Fejes Albertről, mi történt vele? Úgy eltűnt, hogy nem tudok róla semmit.

Áron visszaadta a levelet. Vitnyédi belenézett.

— Hát mit szólsz hozzá? A jó vidék, mi? Nekik legalább az illúzióik megvannak még. Ha azt írom neki, hogy : édes fiam maradj ott, ahol vagy, akkor azt hiszi, hogy irigylem tőle a falat kenyeret. A forrásnál vagyok! Hahaha, egyszerű! Sok neki a poshadás... meg, hogy Fejes Albert... Ez egész jónevű színészgyerek volt odalent, szintén nem bírta a poshadást. Nem volt maradása sehol. Tegnap beszéltem vele, nagyon boldog. Elsejétől kuplékat énekel az Eldorádó moziban, Teleky-tér, József-utca sarok. Nem bír magával, úgy oda van. Mutatta a kuplóját : a Sáme Sáme Sámelesz... bumm!... és mutatta, hogy mikor odaér : bumm! akkor ugrik egyet és a levegőbe bök a mutatóujjával, hogy ez kitűnő, ez nagyon hatásos. Ez történik Fejes Alberttel! A másik meg csodálkozik odalent, fatornyos falujában, hogy nincs vezércikk róla sehol. Ezekben az embereken ott lent még mindig él a legenda az irodalmi főpincérről, aki lóversenytippeket ad fiatal kezdőknek, a szőrösszívű kiadóról, aki egyébként drága jó ember, kedves kövérkés bácsi, az utolsó pillanatban menetrendszerű pontossággal befut az előleggel. Hagyjuk...

Abban állapotok meg, hogy Vitnyédi ír Bence Pistának, írjon meg neki mindent őszintén, aztán — elvégre mégse lehet bevágni előtte az ajtót — írja azt, hogy ha ezekután még mindig van kedve és bátorsága, hát jöjjön.

Egynegyed tizenkettőig üldögélt Vitnyédi Ferkóval, akkor elváltak s szépen lassan, lesétált a Rákóczi-útig. Fél-tizenkettő előtt pár perccel jött a leány a kis szürke kocsin, meglátta a fiút és már messziről integetett, megállott pillanatra — maga vezetett — s Áron felszállott. A leány olyan kacagós volt, alig bírta magával.

— Jaj — nevetett — jaj Istenem már jó, hogy itt van, magamban nevetgélek itt — és apró kacagások estek ki belőle — tudja, megjött Dolfi bácsi Prágából, már beszéltem róla, hát olyan cirkusz van otthon, hogy csuda. Már felfordította az egész házat. Ernesztin nénivel — s döcögött a nevetéstől — Ernesztin nénivel úgy összeveszett, hogy pofonokat ígért neki. Pofonokat Ernesztin néninek! Elájult, bizony Isten. Eldült, mint egy zsák. Persze fotelbe. Mindég fotelbe ájul. Nagy prakszisa van, ezt már gyerekkoromban is csodáltam benne.

Már befordultak a Belvárosba, de Ghyssa tovább hajtott, át a hídon.

A Horthy Miklós-úton mentek le a Köröndig.

— Múlik az idő — mondotta a leány és visszafordult. Benézünk a Holczerhez, nem hiszem, hogy veszek valamit, csak egy kicsit beszagolunk, ja és aztán egy cipőt kell vennem, egy házicipőt, ehhez itt — s a retiküljére intett — mintát hoztam, vegye csak ki.

A fiú kinyitotta a táskát s a kis olló, puderes szelence, kölnis kis tartály, ruzs és egyebek közül egy csík halványsárga selymet kapart elő.

— Szép? — kérdezte a leány — ez egy pizsama, ehhez nézek házicipőt, tetszik? Mit hümget, vagy tetszik, vagy nem? Tetszik, na jó, tegye vissza. — A hídhöz értek, de a leány tovább hajtott. Bemegyünk Auguszthoz, falunk valamit, csak úgy állva, maga nem éhes? — én nagyon.

Szép volt, kedves és egészséges, erős, ahogy leugrott és beszaladt, két mignont evett gyorsan s Áron is egyet, akkor a leány fizetni akart. Hármat.

Áron rászólt.

— Hagyja.

— De nem.

Áronnak elfutotta fejét a vér, durván odaszólt a kisasszonynak.

— Három mignon! — s kicsapta a pénzt az asztalra, nem finoman, nem úrimódon, csak úgy, ahogy a kocsmába szokás és felállott.

A leány ülve maradt s felnézett rá mozdulatlanul. Már kínos volt a helyzet és Áron is visszaült. A leány akkor csöppet elmosolyodott.

— Csak nem sértődött meg? Nézze — suttogott, már felfigyeltek páran a jelenetre — hát elvégre jóbarátok vagyunk. Nem? És az se titok, hogy nekem több pénzem van, mint magának, először, és másodszor: én akartam bejönni, mert magának eszébe sem jutna ilyenkor mignónt enni, igaz?

Olyan becsületesen s komolyan, jószándékkal érvelt, hogy nevetni kellett.

— Na jó — s felpattant —, hát menjünk, későn van, a legközelebbi számlát én fizetem.

— Ejnye a kölyök mindenét — ahogy kiléptek, hát egy kis csibész, öt-hat éves forma, ült a nyitott koci ajtaján átmászóban, mint egy kerítésen, félmezitlábbal már belül a maszatos öt ujja nyoma ott éktelenkedett a lakkozott ajtón, messzebb még négy-öt magafajta kölyök nézte a vakmerőt s a gyerek hős voltának teljes tudatában, de kis óvatos szepegéssel figyelve a cukrászdát, épen be akart lendülni az ülésre, a leány odaugrott s nyakonvágta — nézd csak, szemtelen kölyök, mindjárt odaadlak a rendőrnek! — s visszanézett Áronra.

Áron a gyereket nézte s az autót, a nagyon csinos, nagyon tiszta kis sűrű kocsit, a leányt, ahogy állott, trenskóban, nézte hosszúujjú

kesztyűs kezét s a kölyök lilára dermedt pucér lábát. A leány elkapta az Áron tekintetét, percig tétován állott, aztán lehajolt a gyerekekhez.

— Na, ne félj! Akarsz autózni? Ül be — s kinyitotta az ajtót — na gyerünk, ülj be!

A gyerek, akin semmi öröm nem látszott, inkább félve kapaszkodott fel az ülésre, merev mozdulatokkal húzva be magát s egy ijedt pillantással búcsúzott a társaitól, akik bambán szipogva, álltak a járda szélén.

Egészen Pestig nem beszéltek. A hídon innen a leány hátranézett s elnevette magát.

— Nézze, hogy feszít az utasom.

Áron is hátranézett. A gyermek egymásra vetette a két lábát, hátradőlt s roppant komolysággal ült a középen.

Holczernél állottak meg s Ghyssza mondta a gyerekeknek:

— Te vigyázol a kocsira. Majd aztán visszaviszlek Budára. Ne nyúlj semmihez.

A gyerek bólintott s felállott.

Félóráig elüldögéltek odafenn, Ghyssza eljártatta maga előtt a modelleket, nem vett semmit.

— Hát menjünk — felugrott —, ó köszönöm, nagyon köszönöm, majd még benézek igen, szükségem lesz pár dologra, jónapot, jónapot.

A gyerek ott gubbasztott az autóban. Ghyssza elhajtott Augusztig, cipőért nem ment. Hogy megállottak, a gyerek ki akart lépni. Ghyssza hátrafordult.

— Hol laksz tulajdonképen?

— Ott né. Ott a sarkon.

— Hát méltóztassál csak visszaülni. Majd hazaszállítalak.

A sarkon piszkos, egyemeletes ház előtt, pár gyerek állott, maszatos csibészek, a fiúcska leintett nekik büszke boldogsággal.

Ghyssza is kiszállott.

— Hogy hívnak?

A fiú értelmesen a szeme közé nézett.

— Engem, Kurina Józsefnek.

— Na Kurina József, hát mi a te apád?

— Hát vici, meg egyéb.

— Itthon van?

— Nincs.

— Hát ki van itthon?

— Az anyám.

— Hívd ki.

A gyerek elszaladt. Sokáig odaült.

— Nem meri kihívni — mondta Áron —, biztosan nem meri.

Gondolja, talán mégis valami baj lesz.

— Nézzen be. Vagy várjon csak, bemegyek én is.

De már jött az anyja, alacsony fekete asszony, sovány, foghíjas. Gyanakodva megállott a kapuban, köszönt félszájjal.

Ghyssza odalépett és — nem tudta mit mondjon. A retiküljéhez nyúlt.

— Nézze, izé, asszonyság, vegyen a gyereknek cipőt — nagy bankót nyomott a markába — jónapot — megfordult s felült. Az asszony hálálkodott valamit, de ő már nem hallotta.

Végig az úton egyetlen szó sem esett közöttük. Az Oktogonnál mondta Áron :

— Én itt leszálok, ha megengedi.

Ghyssza a járdához hajtott, megállott. Kezet nyujtott.

— A vizontlátásra.

Már megfordult, hogy megy, mikor hirtelen visszanezett.

— Azért mégis meg fogom venni azt a cipőt. Ha ma nem, hát holnap. És egyebet is. Mi? Nem a maga kedvéért adtam, tudja? Nem magának csináltam. Persze, hogy megfogom venni. Én nem tehetek róla, hogy nem vagyok Údvhadsereg néni. Az nekem nem áll jól. Idegesen babrált a volánon — maga pedig számár! — És elhajtott a járdától.

Áron utánanézett a kis szürke gépnek, ahogy eltűnt az Andrássy-úton. . . . Ő is valahogy így jutott erre az autóra, ilyenformán, egész véletlenül . . . ő, meg ez a Kurina Jóska, a vicigyerek . . . majd kap borraivalót ő is és leteszik valahol . . . A kis szürke gép már eltűnt.

XIX.

Egy hete nem volt Krohnéknál. Azóta, hogy ott az Oktogon sarkán elváltak s a kis szürke autó elkanyarodott, le az Andrássy-útra, azóta került Ghysszát. A leckéit ellátta s ami ideje maradt, a fiúkkal töltötte, meg Péterffyékhez járt s a Nemzeti Tejivóba búsulni a búsulókkal. Bükk Andrist is felkereste ; hosszú levelet írt haza, külön Ágnesnek és külön Péternek is. Utóbb egyre jobban, egyre mélyebben távolodott hazulról s mindentől, ami otthoni. Ritkábban írt s így Ágnesék is csak egy-egy lapon ha kérdezték : «Mi történik veled, írd rendesen mindenről». De mostanában hirtelen nagy, erős kívánczossággal nyúlt ki Erdély után s görcsös mohósággal kapott el mindent, ami a multjával összekapcsolhatta. A mamukára is sokat gondolt ezekben a napokban csendes szomorúsággal.

Bükk Andrist háromszor is felkereste egy hét alatt s Áron apró részletességgel elmeséltette magának, hogy mit akar tulajdonképen, mert nagy tervei voltak a gyereknek. Egyébként megfiatalemberesedett, megvállasodott s csepp bajusz került az orra alá, vékony, kesé bajusz, azt pedergette s tele volt mozgással, étellel.

— Hát tudja, úrfi, — mesélgette nagyhangon — tavasszal tán együtt lesz a pénz, ami kell, akkor betársulok ezzel a Makoveckivel, ezzel, aki portás itt az Exelsiorban, ezzel csinálunk egy tejivót. Csak

kicsit, itt bent a Józsefvárosban, négy-öt asztalkával. Reggeli, ebéd, vacsora, minden, csak szerényen persze, abonánsokkal; hó! nagy ismeretsége van ennek, meg én is ismerek már sokat itt, nagyon sokat. Úgy fog az menni, mint a karikacsapás. Az kell most. Úgy nőnek ki most az ilyenek a föld alól, mint eső után a gomba. Hát hogyné, sze' maholnap nem főz senki otthon, tessék elhinni. Két üzlet megy manapság: a pékség meg az ilyen. Kenyér mindig kell s mindig több, de igazán. Szegény ember, ha egyebet nem is eszik, kenyérral megtömi magát. Meg az ilyen étkezde. Az igen. Mert az nem úgy van, mint volt előttünk, hogy aki megházasodik, hát annak lakása, konyhája van, aztán elkezd élni. Á! Majd mindenki kosztolni jár. Mert az asszony is dolgozik meg az ember is, igaz? Ilyen világ van. Meg hónapos szobában laknak, mint a diákok, hát étkezde az kell. Ez a Makovecki ügyes ember, csak sokféle hájjal kengették, az igaz. De a körmére nézek én, nem ijedek én meg egy ilyentől, dehogy ijedek.

S Áron hallgatta, kicsit idegenül, érdektelenül, mint ahogy nem egyszer Péterffyék mondanivalóját is hallgatta, mindenáron odafigyelni akarva, magára parancsolva az érdeklődést. Erőlködve, mert hiába, hiába, míg Péterffy Tamás bajait, panaszait, elégtelenségét vagy akár csendes adomáit elmondta, míg a leány beszélt kedvesen és egyszerűen az ő dolgaikról, jövőről és multról, könyvekről, melyeket olvasott vagy melyeket szeretne olvasni, — ő elvágott innen. Most már önmagában is nyíltan és őszinte erővel vágyott Ghysza után, aki hiányzott minden százoldalú szeszélyével, raffinált szójátékai-
val, sok-sok finomságával, az egész fűszeres, csípős levegővel, amelyben él — hiányzott! És hiába menekült, hiába, mert folytonosan összehasonlított és soha több időt nem töltött a lánnyal, mint most ezen a héten.

Egyszer délben bement a mosodába. Hangos jókedvvel, hejehujázva állított be: Van-e valami munka? Hadd segítsék! Hát Tamás bácsi nincs itt? — Nem, nem volt ott Péterffy Tamás, ágynak dőlt. Gyakran megesett ez mostanában. Nagyon legyöngítette a betegsége s kivált így pénteken már előre lefeküdt, hogy a szombati munkát jobban bírja. Vasárnap aztán megint feküdt.

A leány ott állott a pult előtt és valami fehér ruhákat hajtogatott. — Ó, — mondta s kis gúny is érzett a hangján — dehogy engedném egy ilyen nagyságos úrnak, hogy ruhát vasaljon. Dehogy engedem, dehogy, tessék helyet foglalni, kéremszépen — s megfujt egy kis fehér hokerlit, le is törölte a kötényével. — Tessék parancsolni.

Áron nevetett, erőlködve, bántotta a csúfolódás; levette a kabátját, felakasztotta a rendes szegre, egyenesen odament Flokihoz és bekapcsolta.

— Munkát akarok — s körülnézett.

— Tessék parancsolni, — sürgölődött a lány s odatett néhány zsebkendőt — tessék, ha már ilyen demokratának tetszik lenni. Különös passzióik vannak az uraknak.

Kicsit felmelegedtek. De nem volt ez rendes dolog. A lány háttal állott, úgy féloldalt — folytatta a munkáját — s a fiú eregette a zseb-kendőket a Floki hengerei közé. Nézte a lányt, ahogy hajladozott a holmi fölött. Tiszta volt és rendes, a harisnyája stoppolt volt alól a sarkánál s ahogy elő-előhajolt, az kilátszott. Két helyen meg végig volt öltve, igen, a szem leszaladhatott s megöltötte. De csinos lába van, szép lába . . . ott a jobbon kicsit cik-cakosan keresztbe s aztán lefelé egy ér fut . . . kéken átüt a vékony harisnyán . . . ki van dagadva . . . igen, ki van dagadva — a lány megérezte a pillantást, megfordult s odanyúlt a lábához.

— Visszér, — mondta s megsimogatta — kicsit visszeres . . . a sok állástól. Most gyűjtök gummiharisnyára, tavasszal együtt lesz a pénz. Attól visszamegy, elhúzódik.

Áron még komédiázott egy ideig, még beszélt, tréfálkozott, de nem bírta. Sok volt.

— Hát én megyek — mondta — köszönöm a szolgálatot.

— Apához nem néz be?

Ó, hogy irtózott volna most odaállni az ágya elé, hallgatni, hogy jaj, öregszem, jaj, gyengülök, szegény Éva, hogy kínlódik ez a gyerek, ott egyedül; szegény, jobbat érdemelne, nincs ahova kimozduljon kicsit, jaj így, jaj amúgy — mert ilyenkor már teljesen elhagyta Péterffy Tamást a jókedve, az a derült, erősítő kedélye, amire támaszkodott; az már kiugrott alóla ilyenkor s panaszkodó, hűmgető vénemberré lett.

— Nem, — mondta Áron — most nem tudok bemenni, de holnap, gondolom — s elnézett, ki az utcára.

A lány a fiú fejéhez nyúlt, megfogta s a szemébe nézett. Azután sem eresztette el a fejét; azzal a jóságos, tiszta mozdulattal fogta, amelyikkel egyszer, akkor a miniszterium folyosóján kondoleált.

— Mi baja magának, Áron?

Ó, ha most elkapná a fejét, ezt a kótyagos, mégis hideg fejét, odamelengethetné hozzá, két kedves, okos szemét lecsókolná s . . . de nem! A vasalt ruha nyugalmas tisztaság-szaga áradt a lányból, Áron orrát előntötte annak a másíknak a parfümjé. Polgári szűz — ezt gondolta ebben a pillanatban a lányról, Ghysza mondta ezt egyszer valakire; polgári szűz.

— Mi baja magának? — kérdezte mégegyszer a lány.

— Nekem? Semmi, — hamis nevetéssel mondta, reszelősen — mi bajom volna? — s elnézett a szeméből.

— Hát, — a lány leengedte a két karját — hát akkor jó . . . — Egy percig így álltak s a lány csendesen mondta mégegyszer: — akkor jó. Akinek nincs semmi baja, annak nagyon jó — mosolygott is hozzá, de a szemét lehúnyta cseppet.

Összesen valami két hétig tartott ez a kínlódás. Közben egyszer telefonált Ghysza Uhlenderékhez az órára, hogy estére várják. Áron valamit morgott, hogyha csak lehet s nem ment el. Másnap megbánta,

de most már restelt menni. Újabb három nap múlt el, mikor este hétkor, Pirkauer Tibi órája után kijött a Pirkauer-házból s a Ghysza kis szürke autója épen odakanyarodott.

— Jöjjön, szép ifjú ember, — kiáltott eléje a lány, piros volt a hidegtől s hangosan jókedvű, — gyerünk csak, kapaszkodjék fel. Férfirablás a nyílt utcán, autós női bandita, satöbbi, — kezet nyujtott — nem tudtam, hogy maga ilyen haragtartó.

— Én? Dehogy! Én nem vagyok...

— Jó, jó, hát szent a béke, ne beszéljünk erről, magát most viszem, hozzánk. Tulajdonképen nem érdemli meg, de viszem, mert nem tudom megállani, hogy egy ilyen csacsiság miatt ne láthassa Dolfi bácsit.

— Itt van még?

— Holnap utazik. És ma este nagy murival búcsúztatjuk, Budán egy kocsmában vacsorázunk a stílszerűség kedvéért. Maga velünk jön. Ott lesz az egész díszes társaság.

— Én nem hiányozhatok?

— Úgy van, maga nem hiányozhatik! — feléje fordult s belekiabált a szájába. — Csak ne ágáljon, maga egészen jól érzi magát itt mellettem, ne legyen olyan nagy fiú.

Krohné őszintén megörvendett Áronnak.

— Jó estét, jó estét, hol bujkált ilyen sokáig?

— Tanultam, el voltam foglalva nagyon, el voltam foglalva — és jól érezte magát Joó Áron, ahogy leült közéjük, szembe Ghyszával, a sarokba, a nagy kandalló mellé.

Félnyolc után megjöttek a férfiak. Dolfi bácsi — hatalmas, darab ember, nyírott, deres bajusszal, kicsit himlőhelyes; óriási parolát rázott Áronnal.

— Áhá, ön az, akiről a lány beszélt? Hát mi ujság? — A kandallónak dőlt s a kezét dörzsölte. — Disznó hideg van, azt tudjátok — kicsit maga elé gondolkozott. — Ha Kattowitzban tényleg beüt a sztrájk, felmegy a szén mázsája tíz pengőre, két nap alatt felmegy. Meglátjátok.

Nem lehetett tőle beszélni, ha hallgatott is; hatalmas testével s folyton körbejáró, két élénk szemével ráfeküdt mindenre és maga alá gyűrt minden megmozdulást.

— Hát, hogy megy a klimpirozás? — Áron felé fordult. — Tanulnak a kölykek? Fenét tanulnak, mi? Pénzes kölykök, azt várják, hogy maguktól beléjük megy a tudomány. Azért fizeti a papa a tanítót, mi? Hja, szegény diáknak sose volt fenéig tejfel. Petőfi is sokat éhezett, meg szegény izé is, hogy is hívják, meg mások. Na ja. A fiatalság küzdjön, úgy edződik. Én tizenkétéves koromban megkerestem a kenyeremet, tizenhatéves koromban már leütöttem az ökröt, le. Erőm az volt. Csak fogás az egész. Az ember jól a végén fogja a taglót, — így, felágaskodott — jól, svunggal megcsavarni vállból, mindig vállból — ropogtak az izmai.

Ernesztin néni felkelt, összeszorított szájjal, szó nélkül kisuhogott a szobából. Dolfi bácsi leeresztette az ökleit és jóízű mosollyal utána nézett.

— Nem akartam leütni, — Krohnnének magyarázta, aki rosszalólag csóválta a fejét — Istenemre nem akartam leütni, csak mutatom, hogy hogyan kell... Nincs is tagló nálam, — s keresgélni kezdett a zsebében — mostanában nem hordok magamnál.

Ghyssza hangosan nevetett.

— Na, te kecskebéka, — és a fülét meghuzigálta Dolfi bácsi — te szeszélyzacskó, a lakodalmadra tényleg személyesen leütök egy ökröt.

— Jé, — s Ghyssza összecsapta a kezét — csak nem a vőlegényemre gondol, Dolfi bácsi?

A falak remegtek, ahogy kacagott. — Az már aztán csakugyan ökör legyen a talpán, aki a férjed mer lenni.

Ők ketten nagyon jól mulattak egymással.

Nyolc óraker Krohnné felállott, bocsánatot kért, átöltöznek — eredj te is, Ghyssza — s elmentek. Dolfi bácsi utána nézett.

— Csinos ez a lány, nagyon csinos, nem is tudom, hol szerezted, te Náci.

Krohn Náthán szerényen mosolygott.

Öt perc múlva már elővette az óráját.

— Hogy mi a fenét tudnak annyit öltözni! Én reggel félőtkor kiugrok az ágyból, öt perc múlva marsbereit vagyok. Ez a Ghyssza egy órát tud öltözni, ha nekifog, pedig soha sincs rajta semmi. — S hogy Áron nevetett, hozzáfordult. — Engem nevet? Parasztzsidó vagyok én.

Krohn Náthán mereven nézte a csillárt.

— Jó ember vagyok én, — mondta Dolfi bácsi — Istenemre, nem vagyok rossz ember. Csak a szám nagy. És sokat jártatom, mi? Higyje el, fiatalember, többre tartom magam száz kikeresztelkedettnél, még ha ötven méltóságos is közöttük, akkor is — és a sógorára kacintott.

Krohn Náthán hamuszürkén állott, az asztalnak támaszkodva és az ajka reszketett.

Dolfi bácsi még folytatta volna, de Ghyssza jött frissen és illatosan, halvány banánsárga selyemben, kis csipkegallért, manzsettát viselt s a nyakában egy sor vékony gyöngyöt; nagyon szép volt s mikor látta, hogy nézik, kedves pukedlit csinált körbe. Nevetett. Dolfi bácsi még körüljárta, úgy nézegette.

— De szép vagy, te lány, nagyon szép vagy, Ghyssza. Kár, hogy ilyen csúnya nevet adott az a bolond apád, Ghyssza... Ha anyakönyvvezető volnék, be se írnék ilyeneket, skandalum! Ghyssza, Aglája, Thea, Mercedes, Bea, fuj, Trici, Truci, Cavalal, Cincinanti, Telefor... igazán a kilencvenes években egy mifajta, jól kivakaródzott családnak fényűzés volt, ha Riza lett a lány vagy mondjuk, Malvin. Ma már Theán alul nem adják; na mindegy. Azért mégis szép vagy.

Szép, mi? — Áronnak mondta, Áron meg úgy bámulta, hogy már neveletlenség volt.

Fent a Naphegy-utcai korcsmában találkoztak a többiekkel, a külön teremben. A rendes társaság volt, Pirkauerék, Landauerék, még néhányan, Kaub Ignác egy megfontolt kövéredő úr; Dolfi bácsi üzletfele volt idegen és egy koromfekete, nagyon lefésült, kifogástalan úriember, aki így mutatkozott be Joó Áronnak:

— Doktor Kohányi Gerzson, volt tartalékos császári királyi lovasági hadapród őrmester. Szervusz, kérlekálásson.

Kaub Ignác révén volt valami köze a társasághoz s Krohnékkal, ügylátszik, most találkozott először.

Landauerék Spiegler is hozták. Az orvos Beának magyarázott valamit, valami komplikált dolgot, mert fogpiszkálókkal is kirakta az asztalon s ahogy Ghyssza belépett, olyan feltűnően hagyta abba, hogy a Landauer lány is észrevette. Egyébként szenttelen arca kicsit megrándult s követte a Spiegler tekintetét; megnézte Ghysszát. A lány arcát megcsípte a hideg, a szemei nevettek, gyönyörű volt, ahogy belépett, mindenki nézte. Spiegler magához tért. Nagy buzgósággal folytatni akarta a dolgot.

— Nézze, — mondta — ez itten — s felemelt egy fogpiszkálót, de Landauer Bea félbeszakította.

— Köszönöm, nem érdekel annyira.

A vacsora egyébként vidáman kezdődött, Dolfi bácsi erőseket mondott és sokat nevettek. Kohányi Ghyssza és Pirkauer Elza között ült, folyton beszélt, megszakítás nélkül, teljesen figyelmen kívül hagyva, hogy más is beszél vagy nem. Jórészt harctéri történeteket mondott, némi humorral, de túlzottan nagyhangon. — Mondom a legényemnek, így, kurjantok a bakáimnak, amúgy — apróra leírta az összes harctereket, mindent, hogy löttek ki alóla egymásután tizenkét lovat Limanovánál, hogy dobta vissza a döglött kézigránátokat s több effélet. Már egy kötetre valót mesélt, akkor átszólt Dolfi bácsi az asztalon, de valami roppant ártatlanul:

— Volt ön katona, Kohányi úr?

Kohányi Gerzson meghökkent.

— Ho... hogyne, hiszen...

Dolfi bácsi már végzett a vacsorával és, épen egy rettentő nagy szivart kezelt igen nagy gonddal. Végigroppantotta, megmustrálgatta, megforgatta a világosság felé, végül levágta a végét, kicsit körülforgatta a szájában, elhelyezte és gyufa után nyúlt.

— Hát akkor, — mondta közben — akkor, — meggyújtotta a gyufát s egyet slukkolt — akkor meséljen valami háborús históriát. Az olyan érdekes — közben megnézte a szivart, egyenesen ég-e? A gyufát eldobta, hátradólt.

Kohányi Gerzson vörös lett s valami gorombára állott már a szája, de az öreg olyan bölcs nyugalommal ült vele szemben, az első

pár szippantást élvezve az igazi szivarosok nagy jóérzésével, hogy lehetetlen volt belekötni. Ghysszához fordult és neki kezdett mesélni, csak neki. Táncolni hívta s a leány ment. Kimentek a terembe, ahol cigány és dzseszbend muzsikált felváltva. A leány, mikor felállott, lemosolygott Áronra s a retiküljét odaadta.

— Fogja csak.

Soká jöttek vissza s akkor Spiegler kérte fel. — Csak azért is. — A retikül ottmaradt. Kohányi Pirkauer Elzát vitte. Spiegler aztán a Landauer-leányt, muszájból. S Landauer Beában nem volt annyi erő, hogy ne menjen. De odakint, úgy látszik, összevesztek. Zavartan jöttek vissza, szótlanul. Spiegler most már teljesen odaszegődött Ghyssza mellé s a helyzet egyre fonákabb lett. A három fiatalember a Króhn-leány körül volt. Elza ott statisztált mellette, de Landauer Bea jóformán maga maradt. Áron odament, leült melléje s a Ghyssza retiküljét kitette maga elé az asztalra. Beszélni próbált vele, de a leány rideg volt, bizalmatlan s amúgy is rosszkedvű. Spiegler később odajött megint s táncoltak is egyet-kettőt, de még a keze-lába mozgásán is látszott, hogy únja, hogy vele táncoljon, erőlteti a beszélgetést, a kibékülést s Ghysszát kereste a szemével folyton.

Ghyssza jól mulatott. Táncolt, ivott is egy-egy cseppet.

— Jöjjön Joó Áron, — megfogta a kezét, — ha maga nem hív, én kell hívjam — s húzta kifelé.

— Jaj, — nevetett a fiú s borzasztó módon sajnálta magában önmagát, — nem tudok táncolni, igazán nem tudok.

— Dehogyan, mindenki tud. Így, né . . . lalala, lala, így, lalala — dudolt s léptetni próbálta maga előtt, de Áron ügyetlenkedett.

— Nem tudok na, hiába, ha nem tudok, hát nem tudok.

— Muszáj. Jaj, ne olyan egyenesen, lágyan, graciosusan, így: lalalala, lalali, lalalá.

— Hozzuk be a cigányt — Kohányi rikkantott. — Hozzuk be a cigányt! — S már el is rohant.

A primás, egy kontrás, a kisbögös beódalogtak nagy alázatos vigyorgással, Kohányi Gerzson terelte őket maga előtt.

— Igyatok, füstösök, vakapád! — s poharat adott a kezükbe.

Ghyssza még mindig Áronnal próbálkozott.

— Csárdást talán tudnék . . . — indítványozta Áron — de csak úgy épen, hogy kettőt jobbra, kettőt balra.

Kohányi Gerzson meghallotta.

— Hát, az az igazi! — Eb ura fakó, húzzad füstös, azt, hogy: Nádfedelese kicsi tanyám, leégett a réten, míg virágot szedegettem, bokrétába szépen.

Egyszer csak Ghyssza Kohányival táncolt, Spiegler Elzával, aztán a Landauer-leánnyal, végül átkérte Ghysszát és a két fiúnak minden igyekezete abba merült ki: minél több ideig Ghysszával lenni.

A láрма egyre nagyobb lett, a hangulat emelkedett. Kohányi

egymaga billegett a cigányok előtt, félkeze a tarkóján, a másik a csípőjén s félszemmel leste a hatást.

— Mit szólsz — mondta Króhn Náthán; csillogó szemmel itta magába minden szavát, még mozogta is hozzá a taktust, úgy a széken ülve — mit szólsz ehhez a Kohányi-gyerekekhez, Dolfi? Csuda! Fene-gyerek, mi? Fene-gyerek!

Dolfi bácsi vállat vont.

— Mit szóljak? Ha egy keresztény buta, hát rendben van, az elcsúszik. De ha egy zsidó buta, akkor nagyon buta.

Ghyssa odalépett Áronhoz — kicsit mintha be lett volna csípve — poharat adott a kezébe, odasímult egészen, a térde odaért a fiúhoz s koccintott.

— Igya ki. Maga mért nem mulat? Mi? mulasson Joó Áron, mulasson — s hogy jól a szemébe nézett a fiúnak, kicsit még közelebb hajolt — mulasson az én kedvemért, na! súgta s nagy kacagások szalad-gáltak a hangjában — itt lehet mulatni! Ezeken igazán lehet mulatni!

Igaz . . . elnézett magában befelé Joó Áron, igaz, mulatni kellene. Velük, vagy rajtuk, de mulatni. Mulatni! . . . egyszer — mondta Antalffy Dénes azon a régi-régi kolozsvári éjtszakán, — s vén huncut szeme megfátyolosodott belé, míg mondta — egyszer eredj el oda — valahogy így mondta — Budán, a Naphegy-utca tetején van egy kis korcsma, a Kerstl bácsi korcsmája . . . vig cimborákkal, derék fiúkkal eredj el oda, igyál meg egy ital bort . . . vágd a falhoz a poharat . . . aztán gondolj reám, igen, gondolj reám . . .

Bent húzta a cigány, de kintről bezúgott a dzseszbend lármája, a szakszofon közbe-közbesikoltott, a püffedt álnéger dobos rekedten ordította: — egyszer voltam nálatok, nálatok, nálatok, sejhaj csuda — s Kohányi Gerzson hetykén riszálta magát az ajtóban, pattintott az ujjával s csikos szalonnadrágját csapkodta . . . Joó Áron kiitta a bort s letette maga elé a poharat csendesesen . . . Valami csattant! Kohányi Gerzson odavágott egy üveget, odavágta a sarokba, a szilánkok szerte-freccsentek — sejhaj, kicsi nekem ez a ház, kirúgom az oldalát — a cigány boldog alázattal vigyorgott.

A kövér Kaub a válla közé kapta a fejét, úgy pislogott szerte. Landaueréknek láthatólag tetszett a dolog. Pirkauer Elza visított örömben s Krohn Náthán önfeledt elragadtatásában tapsolni kezdett: — bravó, bravó — és Kohányi Gerzson az általános ünneplés szelétől megkótyagosodva hajlongott.

Áron úgy érezte, hogy a bor, amit megivott, szerte szalad az ereiben s megmelegíti. Jól esett. Ghyssa már Elzával sugdosott valamit, aztán Spieglert hallgatta. Áron ivott. Jól esett az ital s töltött össze-vissza, ami a kezeügyébe esett, bort, pezsgőt, konyakot.

Hajnalba félnégy felé, mikor felszedelőzködtek, úgy érezte, hogy kicsit beszszelt. Nem nagyon, de érzi az italt. Hanem amint kiléptek az utcára — a tiszta hideg levegő élesen, mozdulat nélkül állott a he-

gyen — elmúlt ez az érzés, annyi maradt, hogy nem fázott. Jó nagyokat szívtak — Króhnné Ghysszát bugyolálta valami kendőbe, Ghyssza kacagva hagyta, tisztán szaladt el a kacagása, mintha gurult volna végig a frissen, kéken foszforeszkáló kora reggelben — és az öregasszony mérgeskedve duruzsolt.

— Így kapni a tüdőgyulladást, gonosz kölyök, ne kacagj, csukd be a szád, az orrodon lélegezzél.

Dolfi bácsi meg azt javasolta, hogy menjenek gyalog egy kicsit.

— Csak itt le, nagyon jó az ilyenkor.

Senki nem ajánlkozott, csak Ghyssza.

— Jöjjön, Áron.

Króhn Náthán elszánta magát. Kohányi mindenáron hozni akarta a cigányt. Csatlakozni akart, de Ghyssza kezét nyújtott.

— Menjen csak, jóéjtszakát — és sarkonfordult.

Négyen elindultak lefelé a ropogó havon. Ghyssza és Áron elől, mögöttük Dolfi bácsi és Króhn Náthán.

Ghyssza belekapaszkodott a fiú karjába s csúszkálni kezdett mellette.

— Ne siessetek, gyerekek, ne siessetek.

Ghyssza és Áron megállt s az öregek — valami üzletet magyarázott Króhn Náthán — eléjük kerültek. Ők ketten szótlanul szembe fordultak. Olyan közel voltak egymáshoz, hogy az orruk majdnem összeért. Valami készült, valami lógott közöttük, valami le akart szakadni . . . akkor a leány hirtelen odakoccintotta a fejét a fiú fejéhez. — Búúú — mondta s egy nevetéssel elvágott mindent.

Króhn Náthán gépiesen hátraszólt :

— Gyertek előre, gyerekek.

Ballagtak lefelé és Joó Áron arra a délutánra gondolt, amikor a Péterffyék öreg barna albumából előkerült az önkéntes fényképe — ki ez? — kérdezte akkor s egy szóra elhitt Péterffy Évinek mindent, hát hogyan és nagy nyugalom áradt el a mellében. S ez a leány? Ez a leány . . . Spieglerrel gyanúsította meg most megint. Spieglerrel, ahogy táncoltak, egymásnak dültek egészen, összeértek, úgy forogtak . . . és Kohányi, az a hülye, úgy bámulta, hogy a szeme majd kiesett s virágot hordott be . . . nem, nem lehet ettől megnyugodni, nem lehet benne megbízni . . . de hiába !

— Min töri a fejét?

— Hát . . . hát hallja ! Mi lesz velünk?

— Hogy-hogy mi lesz velünk — s kicsit megreszketett a leánynak a hangja — hogy-hogy? de már el is odázott mindent, átlépte az egészet — hát az lesz velünk, hogy maga a mi házibóherünk. Tudja mi az? Egy olyan házibóher, akit a jómódú család kitanított, aztán hozzáadják a leányt feleségül, majd maga végez, tudja — gyilkos gúny ömlött a száján — majd kész ember lesz, majd üzletet nyit és feleségül vesz. Nem hiszi?

— Ne tréfáljon — s durván megmarkolta a karját — ne tréfáljon, hallja!

A leány megállott. Eléje állt, két kezével fogta a fiút. Percig álltak így. S nagy, komoly csók esett meg akkor, ott a Naphegy-utca lejtőjén, azon a tiszta hajnalon. Áron karonfogta, egy szót sem szóltak többet. A sarkon állott a Króhnék autója.

— Jaj, gyertek már, az Istenért! — Króhnné kiabált eléjük.

— Én — mondta Áron — én itt mindjárt otthon is vagyok.

— De tessék igazán, majd elviszi az autó, csak nem megy gyalog?

— Ó, hogyne...

Nem akart most beülni, szembe a leánnyal, beszélni mindenfélét, közömbös dolgokat, ezekkel. Ghyssza megértette és hálás volt érte. Kezet csókolt a leánynak, amit azelőtt nem szokott volt tenni.

Elment a Horváth-kert előtt. Az alagúton egyedül ment át és lassan osont végig a Lánchídon. Itt már vágott a szél s füttyült a bordák között, meg is állott s felfelé nézett a város felé. A Dunán már teljesen állott a jég s két oldalról beléjeszikráztak az ívlámpák. Állott s nézte.

... Meghatódott ettől a csóktól s homályos borzongásokat érzett magában, bizonytalan megilletődést... az íze ott volt a száján, üdén és bódító jószagúan és... és hiába!... a vére szinte a ruhán át lüktegett... finom volt és erős az a csók, amit kapott... de boldoggá nem tette... nem! Amint nem volt elégedett, nem volt győztesen nyugodt akkor sem, mikor azt a másikat kapta, ott a Nyári színház udvarán, régen, három éve is elmúlt... ott a gesztenyével szemben, ahol a tűzoltó állott, cigarettázott, keszeg ember, a vékony cigaretta az ajkához ragasztva kukkra állott a szájában... ott a raktárszin sarkában, a gipsz Apolló alatt, attól a másiktól... azt is — kapta! Hirtelen és váratlanul kapta... s most ez... ez a furcsa, szép leány, ez a ragyogó idegen leány... szombat van és öt óra lehet mindjárt... igen. Mi? Mi van? Hogy szombat?... igen... miért? s aztán? Szombat, igen... és Péterffy Évi most mindjárt lemegy. Reggelit főz, takarít, aztán leszalad a műhelybe, mert szombat van. Péterffy Évi, akinek tiszta kék szeme van... olyan nyugodt és jó, mint a Mamukának, aki... aki ottmaradt akkor őszön Tordán a bőrdívánnyal, a ripsz garniturával... a bolond órával... és aztán kivitték a Házsongárdi temetőbe, aludni szegény Mamukát, mert nagyon fáradt volt... igen, szegény... elfáradt... szóval, hogy szombat van és Péterffy Évi megy. Most befordul a Gólya-utcába és vászontáskát visz a kezében... azt visz, vászontáskát... és az ő anyja Bártfán alszik. Ott is szép temető lehet, kedves szép temető... — nem, nem vagyok részeg, ha eddig nem voltam, most se vagyok az... Apró csillagok színt játszottak a jégen lent, kéket, vöröset, zöldet s a tekintete beleveszett, ahogy nézte...

XX.

Ghyssza nagyszobájában ültek, a kertrenyíló sokablakos, hatalmas szobában, ahol először állott szemközt Joó Áron a leánnyal. Itt ültek már kora délután óta és keveset beszéltek.

Három nap telt el attól az éjszakától számítva és Áron úgy vágyott a leány után, úgy szomjazta, olyan elbágyasztó nagy kívánságok égtek benne, hogy szinte nem is volt gondolata ezen a három napon senki másra. De három napig nem jött. Három napig megállotta. Hogy ne rontson rá — valahogy úgy érezte —, hogy ne törjön rá, hogy gondolkozzanak, érezzenek arról a hajnalról, ami ott érte őket a Naphegy-utca alján. Hiszen nincs tisztázva semmi, hiszen nincs rendben semmi, csak... csak mégis minden rendben van!...

Három nap múlva beállított — közben szinte megvékonyodott, vörös volt, míg a kabátját, kalapját levetette s mire felért a lépcsőn, megsáppadt és elfulladt. A keze izzad, úgy érezte s a nadrágjához dörzsölte. Fúj, milyen utálatos lenne így kezét fogni. Jaj Istenem... s köhögött, a hangját próbálta.

A leány úgy fogadta, mint máskor. A sarokban ült a nagy íróasztal mögött és olvasott. A kezét átnyújtotta az asztal felett s futólag rápillantott.

— Azonnal, csak ezt befejezem. Nem haragszik... — s már olvasott tovább — üljön csak le.

Áron megfogta a kezét és megcsókolta. A leány hagyta, de nem vette tudomásul. Ahogy ott ült a könyve fölé hajolva, szép és okos arcával finoman, semmi sem árulta el, hogy ő az, aki három napja hajnalban a Naphegy-utcában szépen és erővel, váratlanul és tüzzel megcsókolta ezt a fiút. Áron nem ezt várta... nem így... és a hideg, ami elfutotta, úgy áradt belőle, hogy a leány felnézett, mosolygott.

— Nagyon érdekes, Jack Londonról... a felesége írta, mindjárt befejezem. Addig felvághatja ezt — és egy könyvet nyújtott át.

Áron fogta a könyvet, leült vele. Forgatta. Nézegette. Franciául volt, nem értette. S szégyelte, hogy nem tud franciául. Miért is nem tud? Hiszen tudhatna. Annak idején be is iratkozott magánórára a hatodikba, de elmaradt, nem érdekelte. Kár. Forgatta a könyvet. Elővette a bicskáját, felcsattantotta és elkezdte nyiszitelni a lapokat.

Igy ültek jó negyedóráig. A fiú már felvágta a könyvet s letette az asztalra. Akkor a leány megint felnézett.

— Mindjárt, mindjárt.

Áron visszaült s nézte.

Hát nem így gondolta el, nem így... A leány letette a könyvet és felmosolygott.

— Nagyon szép, magának is el kell olvasni. Gyönyörű csavargó volt ez. Jack London. Nagyon szerettem, igazán kár érte, mennyit írhatott volna még!... Hát magát mi leli? Mi ujság?

Igy, egészen messziről és idegenül. A fiú úgy ült, mintha fából volna.

— Semmi, semmi ujság. Maga angolul is tud? — s irigyelte.

— Tudok. De nem sokat. Ez magyarul van — s odafricskázott a könyvre — lusta vagyok már tanulni, pedig jó volna eredetiben olvasni. Akármilyen jó fordítás, mégis sokat veszít az ízéből, igaz? Nem lehet épen olyan, mint az eredeti — s egészen picikét ásitott — hideg van?

— Borzalmas — s kinéztek mind a ketten a szürke égre. — Ma reggel harminc fokot is mértek a Dunánál. A Műegyetemnél annyi volt. De itt is van huszonhat.

— Igmádon, vagy hol, valami faluban, falak repedtek meg a hidegtől.

S megint hallgattak. Áron várt. Valamit várt, ha szót nem, hát valami mozdulatot. Jelet, biztatást, valamit, amiről felismerné, de nem.

Igy ültek koradélután óta. Az ég egyre szürkült, már tompán, ölmosan befolyta a szobát, a könyvpalcokat, a kis puffokat, az asztalt s a mindent előntő szürkéségből élesen világított elő a leány profilja. Akkor felállott Áron s odalépett hozzá, megállott előtte. A leány felnézett — ő pedig mondta, de nem tudta pontosan, hogy mit akar:

— Ghyssa! . . .

A leány ekkor belenézett a szemébe.

— Értem — mondta —, mindent értek. Ez a Ghyssa egyébként igen becsületes, rendes hang volt, elég meleg és dallamos. Mondhatnám erre, magának egész egyszerűen és folytatólagosan, hogy: tessék. Aztán megkérdezhetném, hogy miért kellett ezért felállani és idefáradni. Viszont átvehetném a hanglejtést és mondhatnám egy kellemes altvariációval: Áááron! . . . Na de hagyjuk. Nézze kedves Joó Áron, én látom, hogy maga vár valamit. Nagyon jól látom. Hát nézze . . . különben mit magyarázok: amit vár, az nincs.

Szinte durván mondta már ezt, de a fiú a szemét nézte — ahogy ott állott előtte — a nyakát, a vállát, az illatát szívta magába és leterdelt szépen gondolkozás és póz nélkül, a fejét odakoppantotta a szék karfájához.

Ghyssa a fiú karjához nyúlt, pillanatig tanácstalanul körülnézett, aztán felugrott, a hátsó könyvvállvány oldaláról valami gitárfélét akasztott le, szalagok röpdöstek szerte róla — s a fiú nyakába akasztotta.

— Tessék — s kacagott —, Ernesztin néni ajándéka. Ezzel akart szelidségre szoktatni, de az régen volt, azóta már letett róla. Tessék lovagom . . . rajta!

Felült az asztalra, a tenyeréből tölcserít csinált s felkiáltott a plafonra:

— Halló, Kernbeisz úr! lassan indulhat a hold — ezt egy műkedvelő előadáson tanultam, ahol Salgó Bella játszi tündérkét alakított

hatodmagával. Két kis tündérke kitelne az egyik combjából. Na halljuk lovag úr. Majd én elmerengek. — S a karját a feje alá téve, szelíden elnézett.

Aron már felállott. A hangszert letépvé magáról, hátralepett s úgy állott, a nyakánál fogva a gitárt.

A leány leugrott az asztalról.

— Hahó... hahahó! A gitárt földhöz vágni és elrohanni? Az nem új. Regényes, de nem új. Hozzámvágni? Ez új, de kellemetlen. Tegye csak le szépen. Szelíden kicsavarta a kezéből, a fiú hagyta. Pedig milyen jól illett volna magának, nézze — megfogta a két vállánál — nézze, én tudom, hogy mi a baj. Nem vagyok buta. Tudom, hogy maga mit várt. De térdreesni, meg mi, ezzel Pirkauer Elzánál lehetnek sikerei, neki van érzéke az efféléhez. Nana, tudom, hogy ez szép, ez kedves. Elképzelem magát, ahogy szépen letérdelve a szívét átnyújtja — körülötte piros ornamentációk — és a hátából egy égő kard markolata áll ki... előtte egy cserép lilium — ez volnék én — s körben a felírás *ex libris* Krohn Ghyssza... gyönyörű, de nem értem... nana... még a végén sírni fog. Nem, nem engedem el, üljön le szépen, ide üljön — s a nagy karosszékre erőszakolta a fiút, eléje ült az asztalra. — Nézze csak, nézze beszéljünk komolyan, tényleg. Mi történt? Azután — nem merte folytatni s a hangja gúnyos csengése megenyhült, ahogy mondta: — azután maga három napig tartogatta magát... tartogatta, tartalékolta szép, nagy, meleg érzéseit, felrakta halomra s elhozta ide, hogy átadja. A folytatást akarta és nem találta meg a partnert. — Amint beszélt, elragadta a saját mondanivalójának friss acélos éle s cinikus lett megint, egyre kíméletlenebb: — mert én nem vagyok partner ehhez és ez nem egy folytatásos dolog. A fiatal zongoramester és az izraelita származású várkisasszony... kicsit avult romantika, no de mindegy, nem erről van szó. Arról van szó, hogy jöjjünk tisztába a dologgal: nincs folytatás. Nincs!

— De én... — s a keze után nyúlt a fiú, kinlódva — én...

— Maga szeret engem. Jó, tudom, én is szeretem magát, maga nagyon kedves, jó fiú.

— De én...

— Maga feleségül vesz engem. Igaz? Nem, nem hagyom beszélni, beszélő kedvem van, eleget hallgattam, miért nem beszélt addig. Maga feleségül vesz engem, ez nagyon szép. De legalább is furcsa, nem?

— De Ghyssza! Én...

— Maga feleségül vesz egy szál szoknyában. Igaz? Ezt akarta mondani, gondolom ugyanezekkel a szavakkal. Maga megvív a pokol minden sárkányával, elragad engem kisdéd paradicsomába, testével fedez a zord szülők dühe ellenében és dringend beszerez egy gyorsfőzőt. Szt... csitt... — már egészen besötétedett, csak a hó világított be a szobába bizonytalan kékes derengéssel, a tűz leégett már s a parázs bágyadt vörösen villogott elé, hangtalanul — pszt, csitt... csöndesen

Áronka . . . buta Áronka . . . jó fiú, kedves fiú Áronka, hóbortos bolond. És én a másik bolond . . . két bolond . . . — cseppet előrehajolt, lábával hozzáért a gitárhoz s az végigzuhan a szőnyegen, elterült a hátán, a húrjai komoly, méla zsongással búgtak össze a csendben — bizony . . . — mondta Krohn Ghyssa — bizony . . . — de nagyon halkán mondta, a feje odaesett a Joó Áron vállára s görcsös nagy zokogásba kezdett.

A fiú lehúzta magához s odasimult hozzá, simogatta a haját, a fejét végig, végig s morgott neki apró értelmetlen zümmögéseket, mint egy gyereknek . . . ó Istenem, hiszen, ha sír . . . ha már sír — s így ültek sokáig.

— Kisírtam magam — mondta Ghyssa — és jó volt. Hát igen, furcsa. Nem furcsa? És most engedjen csak. Gyujtson világot. De igen, gyujtson.

Belepislogtak a hidegen felvágódó fénybe, a leány megtörölte a szemét s mosolygott.

— Csúnya vagyok? Ki vagyok bögve. Hallgasson ide Áron : most menjen el szépen s míg nem hívom, ne jöjjön. Vagy két hétig. Majd én hívom, akkor jöjjön. De így akarom, na ! Higye el, nem akarok rosszat. Na, menjen szépen.

Hosszú kézcsokkal búcsúzott, de mikor meg akarta csókolni a leány, ő egy lépést hátrált.

— Na, menjen szépen.

S Áron elment. Jó érzésekkel ment el, nagy, erős melegségek lüktettek a szívében és biztosnak érezte a maga dolgát, holnap hívní fog . . . vagy holnapután, egész biztosan — s nem voltak céljai, tervei, szándékai. Nem látta tisztán az egészet. Csak a testét kívánta vissza, vissza a magáéhoz, hogy érezze, a fejét, hogy simogassa, az illatát, azt kívánta s úgy tele volt a maga érzéseivel, hogy végtelenül egyedül-lévőnek, rettentő bután társtalannak érezte magát ezen a téli estén . . . Barátok után vágyott . . . ó, nem hogy elmesélje, hogy valamit még csak sejtessen is á . . . de, hogy legalább azokat hallja s beszéljen vidám dolgokról, kedves dolgokról, elégedetten és jókedvűen . . . Elindult a Tavaszmező-utca felé, hogy felnéz a fiúkhoz. Útközben vacsorát vett, darab kolbászt, felvágottat . . . teájuk lesz a fiúknak . . . s majd diskurálnak.

— Kérem — hallotta félfüllel, miközben a vacsoráját mérték. A hentes beszélte valakinek : — kérem megfagyott. Egyszerűen megfagyott. Egy raktári munkásnak a felesége. Zelenkovics Lajosné, a feleségem ismerte. Kiment kérem hajnalban három órakor, úgy volt, hogy egy mázsát kap minden ember. Valaki adott öt vagón szenet a szegény-ségnek, hogy osszák ki, hát úgy volt, hogy reggel kilenckor kezdődik az osztás. Ez a Csiza, ez a rendőr, ez ott volt, azt mondja, reggel hatkor már volt vagy háromezer ember. Kérem, tessék kiszámítani. Ötvagón, az négyszáz mázsá, szóval négyszáz ember. És reggel hatkor már voltak

háromezren. Hét után az asszonyok megrohmozták a vagonokat. Kilenc órára összekaparták a szénnek még a nyomát is, még az árnyékát is, de még a vagonát is szétszedték. Zelenkovicsné meg megfagyott. Mire a mentők bevitték, fuccs. Teccik hinni, hogy segített neki valaki? Á! Megvadultak kérem a népek, megvadultak, ez a rendőr azt mondja, úgy lesték az asszonyt, mikor ejti el a zsákját, hopp! már rajta voltak, mint az állatok, kérem, nem is csoda! Szegény asszony várandós volt az ötödikkal. Tegnapelőtt vitetett át neki levest a feleségem.

Áron félfüllel hallotta is, meg nem is. Inkább nem. A maga örömét babusgatta, melengette s nem tudta most felfogni más emberek dolgait. Zsebrevágta a csomagját és dudorászva szaladt tovább.

Alig várta, hogy felérjen, négy lépcsőt ugrott egyszerre s be-
robbant a szobába, mint a fergeteg.

— Szervusztok, betyárok!

Koncz Eleket találta, a két Bándyt s Füle Antalt. A kályha körül álltak — Koncz Elek ült egy alacsony széken — s a rozoga vasalkotmányban gyenge kis tűz pislákkolt.

Bándy Bandi mesélt valamit s hogy bejött, odaintették.

— Hát — mondta a fiú — a rendőröket egyszerűen elseperték. El-se-per-ték! Csupa asszony, meg gyerek volt, alig egy-egy férfi, azok is rokkant koldusok, vagy öregek, féllábúak, félkezűek. Barátom, őrijtő volt, őrijtő! . . . négyen-öten állottak össze egy-egy zsák szénre . . . egy félkezű, egy lábatlan, egy idegsokkos . . . vitték a zsákot, húzták, taszították egymást . . . az asszonyok ordítottak, a gyerekek visítottak, a mentőautó minden tíz percben jött és vitte az embereket. A rendőrök is kidőltek, egynek elfagyott a füle, meg az orra . . . Te! Már egy szem szén nem volt, egyetlen porszem se és nem mozdultak, nem mozdultak az Istennek sem, álltak barátom és lesték a csudát. Már az ajtókat is leszaggatták a vagonokról, egy öregasszonyt letapodtak, én már láttam, hogy nem kapok, csak álltam ott, néztem. Rettenetes volt, rettenetes!

— Mi az — mondta Áron — az a szénügy? Hallottam harangozni valamit.

Pillanatig csend lett s a csenden át szembenéztek. Olyan nyugodt és biztosságos volt a hangja — és zsíros kis csomagját bontogatta az asztalon.

— A hentes mesélt valamit — folytatta zavartalanul — valami szénügyet.

Azok négyen ott a kályha körül sötétek voltak és a gond körülfogta őket. A maguk gondja s a másoké! Kis idegenség feküdt köztük s a fiú közt.

Koncz Elek átszólt:

— Króhnéknak van szenük?

— Van — mondta Áron bambán.

— Na, hál' Istennek, nyugodt éjtszakám lesz.

A fiúk nevettek kicsit. Áron a papírjait döfködté és bánta, hogy idejött. Sírni tudott volna dühében.

XXI.

Napok teltek és Ghyssza nem hívta. Áron bízva és egyre erősebb vágyakozással járkált a dolgai után s várt. Péterffyékhez nem ment, inkább a fiúkhöz néha. Végre egyszer estefelé, mikor órát adott Uhlendernél, telefonált. Óra után menjen hozzájuk — mondta a leány — s egyébként hogy van? Jól? Rendben van, a viszontlátásra . . . Mint egy idegen. S ez lehütötte Áront nagyon. De hát Istenem, mi is történjék a telefonban. Elvégre ő is csak azt mondta — kezeit csókolom, igen, elmegyek, köszönöm jól, semmi különös, hát maga? kezeit csókolom, viszontlátásra. És félt, hogy a személyes találkozásuk is csak ilyen lesz.

Hét óra után ért le a Króhn-villába. A leány ott ült a szobájában s a bélyegeit rendezgette; bélyegeket is gyűjtött, de csak ötletszerűleg. Néha két-három hétig szenvedélyes bélyegyűjtő volt, aztán félévig nem törődött vele.

Kezet fogtak.

— Isten hozta. Na hagyja — s elhúzta a kezét — üljön le, hideg van, mi? Nézze, kaptam egy sasos Guatemalát és a mérég öl meg, csonka. Jaj, így nem látni szabad szemmel, nem lehet észrevenni — s odatolta a nagyítót — de azért mégse hibátlan, becsapott vele az a gazember Rochvitz. Most már hiába viszem vissza, azt mondja, hogy én csináltam. Különben is a hiúságom nem engedi, a bélyegyűjtői büszkeségem, hogy beismerjem ezt a csacsiságot.

Félredobta az albumot.

— Áron, magát ezennel tisztelettel és családom nevében, sőt képviselőtében meghívom hozzánk karácsony estére. Azért mondom már most, nehogy eligerkezzen valahova, különben is roppant szép és tanulmányos dolog egy lipótvárosi karácsony este. Szegény jó öregem, a régi széderek minden méltóságát és báját átplántálta a karácsony estére. Szóval maga velünk karácsonyozik az idén.

Króhnné benyitott.

— Á, jó estét, jó estét, csak hogy magát is látni — Ghysszához fordult — a papa még mindig nincs itthon.

Ghyssza vállat vont, de megsimogatta az öregasszonyt.

— Még korán van.

— Nem kellene telefonálni?

— Ugyan mama!

— Ja, kérem — mondta Króhnné Áronnak — nem tudom, szólt-e már Ghyssza, karácsony estére szívesen látjuk, feltétlenül.

— Ó köszönöm, már mondta, nagyon szépen köszönöm.

— Mondtam már és a tisztelt úr volt szíves elfogadni.

Króhnné elment.

Még két hét volt karácsonyig és ezalatt a két hét alatt majd mindennap találkoztak, de Ghyssza még arra sem adott alkalmat, hogy kezét csókolhasson, hogy végre megkérdezze : hát mi lesz? Mit gondol, hogy gondolja? Hát pulikutya vagyok én, vagy mi az Isten csudája? Ahogy százszor megfogalmazta magányos mérgében, hogy egyszerűen ráront és kényszeríti, hogy tisztázzák a dolgokat — erre sose került sor. A leány ügyesebb volt, ravaszabb és finomabb is. Egy-egy induló vihart egy odavetett mondattal, egy mozdulattal kikerült és úgy beléjefagyasztotta, hogy az ki nem törhetett. Négy-öt nap alatt a külső érintkezésben szinte teljesen helyreállította a régi baráti viszonyt közöttük. És Joó Áron, ha egy-egy este megint vereséggel hagyta ott a Króhnné villát, elfulladás dühével szidta a maga tehetetlenségét, ügyetlenségét.

Egyszer egy este Spieglerrel találkozott a hallban. Az orvos zavart volt, ahogy szembejött, piros lett és a szájaszéle reszketett.

— Jó estét, izé úr — fölényelmondta, szándékkal kellemetlenkedett s nem talált bele a kabátjába, amit a szobaleány tartott a háta megett. — Köszönöm, köszönöm — kezét fogott Áronnal — na hogy van kérem, hogy van? Rég nem láttam. — Borravalót adott a leánynak s kifordult az ajtón.

Rettentő dühök kavargtak a fiúban, miközben felszaladt a lépcsőn. — Hát ez a zsidó is idejár — így mondta most magában — ez a zsidó, így gondolt rá és jól esett szinte kimondani : ez a zsidó!... Nahát most aztán... most aztán!...

Ghyssza felugrott az asztal mellől, eléje futott kacagva s az öröm olyan őszinte és olyan pajtási volt, ami végigszaladt az arcán, hogy már ez magában véve levette egy kicsit a lábáról a fiút.

— Jó, hogy jön, hallgasson ide. Jöjjön csak — s lenyomta egy székbe, cigarettát adott — képzelje — és alig fért már meg benne a mondanivaló — képzelje a Spiegler... És nevetett hangosan, olyan csalogató jóízűen, hogy vele kellett nevetni. — Képzelje a Spiegler... de várjon, elmondom előlről... nahát! Szóval a doktor bácsi beállít ma délután, beszél színházról, pletykákról, kórházi ügyekről, egyszerre csak azt mondja, de így : — s utánozta a doktor kicsit éneklő hangját, az arcát is felfújva. — Így né : kérem, Ghyssza, egy pár komoly szavam volna magához. Halljuk, mondom. Kérem, mondja, ne csináljon ebből is tréfát, mint minden egyébből. Igen is, tanító bácsi. Nézze, Ghyssza mondja ő, ne játssza itt nekem a gyereket. És különben is tudom, hogy a maga minden szeszélyes bolondériája mögött egy érző szív dobog. Így! Nem nagyszerű? Azt mondta, komoly vonzalommal viseltetik irányomba — így mondta — és meg tudná osztani velem az életét. Na! Hát kedves Spiegler Ede, mondom neki, maga nekem nagyon szimpatikus, de az életét csak ne ossza meg velem, fogyassza el egyedül, vagy adjon belőle másnak. Szóval nem kellek magának! Felugrott, kihúzta magát, nézze így : szóval nem kellek magának! Akkor

láttam, hogy kis pocakja van, kis gömbölyű pocakja. Ilyen fiatal-embernek! És a mellényén nyitva van a legalsó gomb. Nézze, mondom neki, kedves Spiegler, mielőtt a tört a szívembe döfné, gombolja be a mellényét, mert nevetheznékem van. Ha azt látta volna. Elrohant. De azért köszönt. Mert úri fiú. Kezeit csókolom és elrohant.

— Találkoztunk lent.

— Igen? Nagyszerű, hát mit szól? — és a szeméit törölte, úgy kacagott.

Áron vele kacagott — hogy gombolja be... — ó be jól esett... a vetélytárs! Így kivágódott, hát hogyne, nagyszerű dolog, kitűnő... és Ghysszán látszott, hogy az egészet nem a szerelmes férfinak mondja, «a másíknak» ugratásképen, hanem csak elmondta, mint egy jó esetet.

Mikor elment, már dühös volt megint. Nem kellett volna meghallgatnia a leányt. Inkább... inkább meg kellett volna ütnie! — Érezte, hogy a maguk dolgát úgy belepi az apró pajtáskodás, hogy alatta aztán elposványosodik minden. Pedig kívánta a leányt! Kívánta a csókját, a teste melegét, kívánta, hogy odasímuljon, mint akkor, azon az estén, ott a nagy karszékben, amikor a könnyeit az arcára potyogtatta... Miért sírt? Inkább sírjon, sírjon, de kerüljön közöttük dülőre ez a dolog. Mi lesz a vége!...

És résen volt állandóan, leste, hogy hol lehet belekapni — tudta már, megsértenie nem szabad, nem, csak úgy nekiesni nem szabad; lesben állt és közben érezte, a leány egy-egy apró szemevillanásán kiérzett, hogy védekezik. Nem engedi a közelébe! Nem dolgozott avult trükkökkel — hiszen tehette volna, hogy kerüli négy szemközt — de nem. Egész délutánokra bezárkóztak a nagyszobába és még sem tudott a közelébe férközni. Fárasztó volt.

A Króhn-házon egyébként is valami idegesítő aggodalom feküdt. Valami bizonytalanság imbolygott szerte s Áron is meg kellett érezze. Króhn Náthán szótalan volt, elgondolkozó és ha szóltak hozzá — akár a felesége is — felijedve, durván, röviden pattogott oda. Az asszony sokszor sírt. Minden apropó nélkül.

— Nekem ne telefonáljatok folyton, érted? — ezzel rontott be egy este Króhn Náthán — ki hallott ilyent! — rikácsolt magánkívül — ne félj — a feleségére ordított és lila volt a méregtől — ne félj, nem ölöm meg magam.

— De Náthán!...

— Mit Náthán, Náthán! .. — zavartan kezet fogott Áronnal — ezek az asszonyok hehehe...

Egy délután aztán Ghyssza megmondta Áronnak.

— Kicsit tönkre fogunk menni. Mit szól hozzá? — s erősen a szeme közé nézett — erről persze a világon senkinek sem szabad tudni. De senkinek!

— Ugyan...

— Na, jójó, csak mondom. Nem szabad kipattanni a dolognak

idő előtt. Az öreg elspekulálta magát és most kapkod fűhöz-fához. Lehet, hogy talpra áll, az öreg nagyon ügyes. Már jó féleve takargatja, Dolfi bácsi is azért volt itt és paktáltak azzal a Kaubbal, emlékszik? Én magam sem tudtam még akkor. Mit szól hozzá?

— Hát Istenem...

Nem fogta fel egészen a dolgot és nem lepődött meg. A leány érezte ezt.

— Maga ezt nem érti, úgy-e? — Kicsit elgondolkozott. — Nagy dolog ez. Nem krajcárokról van szó.

— Nekem nehéz fejem van ehhez.

— És még sok egyébhez — nem tudta elengedni ezt a kínálkozó vágást — de azért nem kell elvörösödni. Megvallom, én sem értek az üzlethez. Igazán. Hát hagyjuk ezt. Nem szabad szólania senkinek.

(Folyt. köv).

Török Sándor.

TAVASZ FELÉ.

Még barna fent az erdő bársonya,
De már a szél nem zúgni jár oda,
Finom ütemmel lengi, zsongja át,
Próbálja rajt' az élet nászdalát.

A csók bűvös varázsa szerte száll...
Amerre ifjú még az élet,
A szem soká egymásba mélyed...
— Új fészket rak a gerle pár.

S felzeng a csók-szonáta újra tm
Az erdő-hegedű gally-húrjain!
A föld figyel és lázban megremeg...
Megérik ezt a lények, emberek.

Az élet kulcsa lesz a csók.
Forgatják gyors tündérkacsók.
A kincsek tára megnylik,
Ha elhat a csók a szívig.

S míg ajk ajakra boldogan tapad,
Új élet ébred, új virág fakad.

Réz Gyula.

Makkai Sándor: Egyedül. Bethlen Gábor lelki arc. (Kolozsvár — Budapest, Erdélyi Szépművészeti Társaság — Athenaeum.) Bármilyen rideg történetkritikai szemüveggel nézzük Makkai Sándornak költői szépségekben gazdag művét, mégis el kell ismernünk, hogy írója képes lett volna Bethlen Gábor egész életét történeti hűséggel megrajzolni. Ő azonban nem életrajzot akart adni, főadatául pusztán Bethlen lelki arcának megrajzolását tűzte ki. Amit legjellemzőbbnek talált az életből, azt címül választotta: Egyedül. Egyedül volt az árvánmaradt okos kis gyermek nagybátyjának házában; egyedül, mint ifjú az előkelő származást és nagy birtokot, nagy vagyont tisztelő udvarokban, egyedül volt a férfi, aki megértette korának nagy magyar problémáját és végül megértő barátok társasága nélkül érte el azt a magaslatot, a fejedelmi széket, amelyben mint embernek igazán egyedül kellett maradnia. Mint szuverén, alattvalóival nem barátkozott, családjában pedig megértő lélekre, igazi támaszra nem talált. De nemcsak az egyedüliséget, hanem a nagyságot, az erőt is elsőrendűen jellemzőnek látja Makkai erre az emberre. A nagyság, az erő vonzotta íróink képzeletét, az ő történetével évtizedek óta ezért foglalkoztak olyan szerető érdeklődéssel történetíróink, úgy hogy alig van multunknak még egy alakja, akiről többet tudnánk, mint Gábor fejedelemről. Könnyű lett volna annyi előkutatás után Makkainak az adatokat újra csoportosítani, az ő vénájával lehetett volna az adatok alapján regényt írnia a nagy fejedelemről, de ő talán nem kívánt az életrajzírásban néha

elkerülhetetlen aprólékosságokkal bajlódni és nem akart lelépni a történelem szilárd talajáról. Benyomásait írta le laikusoknak is ritka élvezetet és történetíróknak is mély tanulságokat nyújtó módon. Munkáját nem találhatjuk hibátlannak, épen azért, mert régi és újabb íróink annyit foglalkoztak Bethlen alakjával. Mindannyiunk lelkében él egy kép a fejedelemről, mindannyian ismerünk adatokat, amelyeket döntően fontosnak vagy döntően tévesnek tartunk, amelyekre nézve természetesen Makkainak is megvan a maga indokolt, de a mienktől néhol eltérő nézete. Legtöbbször Szekfű Gyulára hivatkozik művében, itt-ott vitatkozik is vele. Ezek a vitatkozások azt az érzést keltik, hogy Makkai nem ismeri teljességben annak a történetírói iskolának munkásságát, amelyhez Szekfű tartozik. Ez nem lekicsinylés. Céhbeli történetírónak alaposan ismernie kell pl. Szekfűnek Hóman Bálinttal közösen írt magyar történelméből a megjelent köteteket, ismernie kell sok más tanulmányt. Ezeket ismerve, Makkai bizonyára nem írta volna azt, hogy «Bocskayt sokan vádolják azzal, hogy nem öntudatos államférfiúi meggyőződés adta kezébe a zászlót», t. i. legújabbban épen Szekfű eddig nélkülözött élességgel rajzolta meg (a Hóman-Szekfű történet IV. kötetében) Bocskaynak «bismarcki» alakját. Hivatásos történetírók sem látják eléggé, tehát még kevesebb joggal lehet Makkai rovására írni a török és magyar viszonyok közötti tűz- és vízkülönbség ismeretének hiányait. Hivatásos történetíróink is bizonyos értetlenséggel állanak az előtt a jelenség előtt, hogy Bethlen

nagyságát, Bethlen jövőjét törökök megjövendölték már a gyermekifjúnak, míg a magyarok később is tartózkodással néztek reá. Magyarázata ennek a különös jelenségnek az, hogy a török birodalom rabszolga-állam volt. Azok a gyermekgyűjtők, akik a keresztény tartományokat bejárták, emberismeretet tanultak idővel. Egészséges testű gyermekeket kellett összeválogatniok, az egészségesek közül is az erősebbeket, az erősebbek közül az értelmesebbeket. Sztambulban tanították ezeket a gyermekeket, akikből nemcsak janicsárok lettek, hanem lovas katonák s a szultánt és vezéreit kiszolgáló udvari rabok is. A gyermekgyűjtő rab előre megmondta, melyik gyermek lesz a szultán udvarába való, melyiket fogja valamelyik pasa lefoglalni saját szolgálatára. A szultán és a pasák udvarában felnöve, ezek a gyermekek kapták később a nagy birodalom minden méltóságát. Rabszolgák közül és nem török urak közül válogatta a szultán bégjeit, pasáit, nagyvezéreit. A kiválasztásnál nem jött számba, hogy öszvérhajcsár volt-e Ibrahim atyja, vagy halász, két kecskéből állott-e szüleinek vagyona otthon, vagy három szilvafából. Aki tehetséges volt, az pártfogókra talált a magas rangra jutott rabok között, mert a pártfogók a nagyreményű ifjú segítségével önmaguknak szereztek hálás segítőtársat. Nálunk minden gyereknek annyi volt a vagyona, amennyit örökölt, a töröknél annyi, amennyit a szultán adott. A vagyonhoz igazodott a hírnév, befolyás, tekintély is. Bethlen Gábornak éreznie kellett magyar földön azt, hogy őt semmibe veszik, mert nincs vagyona, annál feltűnőbb lehetett előtte és ő annál hálásabban fogadhatta, hogy a rabszolgák tehetségét a karrierben egyedüli előrehajtóerőnek ismerő Gyürösi Mehemet a jövendő magyar királyt látta meg benne. A törökországi viszonyokból ítélve joggal képzelhette

Gyürösi Mehemet, hogy Erdélyben fejedelemmé lehet a szultán akaratából Bethlen, éppenúgy, mint ahogy a szultán rabjai közül Szendrői bég, budai pasa vagy akár nagyvezér lehetett az, akit a szultán arra alkalmasnak ítelt. Érzi bizonyos mértékig ezt a különbséget Makkai is, de nem domborítja ki eléggé, amint nála általában, sőt szándékosan háttérben marad a milió rajza. Ez hiba, de nem olyan hiba, amely fölöslegessé tenné könyvének elolvasását azokra nézve, akik Szekfű művét olvasták és nem olyan hiba, hogy miatta nyugodt lélekkel nem ajánlhatnók mindenkinek. Ez a mű hozzátartozik azokhoz, amelyek Bethlen halálának háromszázadik évfordulójánál méltóképpen róják le a magyar irodalom tartozását a nagy fejedelemmel szemben, méltó társa Szekfű Bethlen Gáborának és Móríciz Zsigmond nagy regényének, méltó folytatása Szilágyi Sándor, Angyal Dávid és a korán elhunyt Makkai Ernő munkásságának. *Török Pál.*

Két kis regény. Dormándi László : A jó ember. A Pantheon «Új magyar regény» sorozatában kapott helyet Dormándi László novelláskötete : A jó ember. Novellák biz ezek, ha a kötet elején szereplő darab után «kis regénynek» nevezi is a szerző a könyvet. És ez a meglepő, mert ritka eset manap, hogy magyar kiadó novellák kiadására vállalkozzék. Fél tőle, mint a veszedelemtől, mert szerinte : *ez nem cikk*, jöllehet a magyar novella még a napilapok prokrusztesz-ágyába szorítva is európai kelendőségű.

Dormándi novellái kitűnő rutiniére vallanak, aki az írás eszközeit nagy-szerűen elsajátította és mindazt, amit csupán ezekkel ki lehet fejezni, hiba nélkül állítja elénk. Csak épen az marad ki belőlük, ami az írás mesterségét művészetté emeli. Legtöbb alakja előre kiagyalt recept szerint kénytelen a rárótt szerepet végigcsinálni : ma-

rionett, nem pedig élő ember. «A jó ember» című, tipográfiailag száz oldalra kihúzott novella, voltaképen nem is a jó emberről szól. A tehetetlen, vagy mondjuk: ostoba ember találkozását írja meg a züllött emberrel. A jósnak mégis csak mások a kritériumai, mint amelyekkel a szerző Adametz osztálytanácsost jellemzi. Dickens regényeiben találkozhatunk jó emberekkel, de ilyen például Lévin is a Karenina Annában. Adametz inkább korlátolt és energiátlan. Csupa negatívum: nem szidja össze a hivatalozgát, holott magában egyre ezt fűjja; nem rázza le magáról a kulancsként ráakaszkodó egykori iskolatársát, bár mindennap eltökéli erre magát; nem vallja be szerelmét az államtitkár leányának, nem kéri meg a kezét és így tovább. Ami állítólagos jót Adametz a züllött iskolatárssal tesz: morzsák, amik a fölöslegéből hullanak. Nem az igazán jó ember lelkiségéből, hanem kényszerből fakadó cselekedetek. Ezt a kényszert pedig igen primitíven rakja rá a szerző. Hogy Adametzhez hasonló eleven emberek vannak, az nem kétséges, de Dormándi életábrázolása épen abban hibás, hogy az úgynevezett cselekmény kedvéért még a valószínűség mázát is elhagyogatja alakjairól és ezzel bábokká devalválja őket.

Rövidebb lélegzetű írásai közül «Az apagyilkos» a legkülönb. Ez a kötetnek is a legjobb darabja. Úgy látszik, minél kevesebb motívummal kénytelen a szerző az írásai igazságát dokumentálni, annál jobb eredményt ér el. — **Buday Géza: Csitri.** (Makó. A szerző kiadása.) Az első fejezet olyan színesen, frissen perdül, hogy jó reménnyel fekszünk neki a továbbiaknak is. Reményünk azonban nem válik be: a regény a Courts-Mahlerek, a Heimburgok, a Lehnek nivóját sem éri el. Egyszerű kis történet két szerelmesről, akik apró-cseprő félreértések után végül is egymáséi lesznek. Az alakok

alig-alig tudják elhagyni a papírt: ez az életük és a haláluk is. A szerző csak a külsőségeket, a mindenkinek szemébe tűnő dolgokat látja és ezeket az idejüket mult naplóírások tárgyilagosságával részletezi. Felszínes és könnyed hangja inkább a csevegőé, mint a regényíróé. Ha az első fejezetben mutatkozó frissesége és elbeszélő készsége megfelelő keretet talál, figyelemreméltóbbat fog produkálni.

M—gy.

Panorama de la Littérature Hongroise contemporaine par J. Hankiss et G. Juhász. Paris, Éditions Kra, 1930. A «nagyvilág árvájá»-nak keserősége meg kétbalkezes propaganda: körülbelül ennyi az, mit a nyugat felé önmagunkról eljuttatunk. Való, hogy alig ismernek minket, de az is, hogy ez ellen magunk is alig teszünk valamit. Szellemi életünkről, művésztünknek az európai inspirációkkal váltig együttthaladó, sőt azokra majd mindig egy tehetséges faj külön egyéni értékeivel is felelő erőfeszítéseiről hírt az ecset, véső és hangjegy nemzetközi nyelve talán még ad valahogy, de költészetünk, melyben pedig fajtánk jegyei legjobban kiütkeznek, kifelé csaknem teljesen néma. Magas lírai művészetünk s az alakítás csekélyebb tökéletessége mellett is a magyar lélek ösztönös mélyeit hatalmas gazdagsággal feltáró regényírásunk jóformán merőben a magunk jószága marad, külföldi talajba még leginkább legtalajtalanabb termésünk, a pusztá technikában fogant exportdráma kerül, méltatlanul arra, hogy képességeinkért igazán helytálljon.

Képzeltető-e ilyenformán nehezebb vállalkozás, mint az, hogy a külföldnek képet adjunk költészetünkről, mely rá nézve ennyire megközelíthetetlen s melyet csupán esztétikai kategóriákkal amúgy is hasztalan igyekeznénk figyelmébe erőszakolni, ha nincs képességünkben ezt a figyelmet egy-

úttal amaz erkölcsi és történeti erők iránt is felébreszteni, melyeknek ez a költészet produktuma is, táplálója is? Főlényes esztétizálás itt époly keveset ér, mint akár a legpontosabb bibliografiai beszámoló: ezekből elszabadul a szellem s üdvös eszméltetés helyett céltalan preceptoroskodást nyújtanak.

Hankiss János és Juhász Géza, kik a párizsi Kra könyvkiadó cég *Panorama des Littératures contemporaines* című elterjedt sorozatában az új magyar irodalom megismertetésére megbízást nyertek, számot vetettek feladatuk sikerének ezzel a legfontosabb feltételével. Nem arra vállalkoztak, hogy magyar írók hosszú soráról mellvereggetve bizonygassák, mennyire buzgó és eminens tanítványai a külföldi, ez esetben főleg francia irányoknak. Ily büszkélkedést a francia olvasó talán önérzetesen elkönnyvelne a maga kultúrájának javára, de végül is csekély véleménnyel volna a magunkéról, mely ily puszta recepcióban merül ki. E könyv szerzői híven tükröztetik a magyar szellem eklektikus befogadóhajlamát, benne nagy éberséggel és körültekintéssel követik a francia behatások nyomait, de szemüket elsősorban a mindent önmagához hasonító, maga képére formáló immanens, szervesen és mélyen hagyományos magyar kultúrára függesztik, erre akarják az idegen olvasó figyelmét is ráterelni. A külföldre nézve ennyire távoleső téma multhatatlanul megkíván valamely regényérdekességet, lexikális ismeretközléssel, nevek és könyvcímek elszámlálásával ezt elérni nem lehet. Szerzőink művének megvan ez a regényérdekessége, megvan mintegy a középponti hőse is: maga a magyar szellem az, mely ha a nyugati népekével testvéri sorba került is, máig megőrizte alkatának különös amalgámját, melyet — épen egy francia olvasóknak szánt tanulmányában — már Babits is nyomatékkal kiemelt s szerencsés kifejezéssel «tüzes józanság»-nak nevezett.

Ennek a faji kultúrának, a nyugattal állandóan érintkező s tőle megtermékenyülő, de vele szemben a maga genuin jegyeit erőteljesen megvédő s érvényesítő magyar léleknek évezredes genezise van s szerzőink egy kétívnyi, tömör bevezetésben ezt is megrajzolják. Feladatuknak ez az igen fontos része kitűnően, szinte bravúrosan van megoldva: a történelmi momentumoknak s a magyar szellem alkotásainak kölcsönhatása élesen tükröződik benne, felesleges elkalandozás a lényegyet el nem homályosítja s elkerülték a szűkszavúságnak azt a veszedelmét is, miről Gyulai Pál ironikusan azt szokta mondani: «breviter et confuse». A bevezetés végén gazdag és biztos rajzú kép tárul elénk a mult századközépi magyar klasszicizmusról, mely felőlünk először adott figyelmetébreasztó hirt nyugat felé s melynek nagy eredményei élten-élnek s munkálnak mai, «egykorú» irodalmunkban.

Ez egykorúságnak küszöbét a szerzők a kiegyezésben jelölték meg. Valóban, a patriarkális magyar élet itt fordul át nem csekély megrázkódtatással, de végérvényesen az európai polgárosulásba s az a hatvankét év, melynek szellemi életéről ez a könyv beszámol, az «új Magyarország»-ot tükrözi, amint illuzióvesztetten s magát ősi szervezete évezredes működésével ellentétes erőknek vakul kiszolgáltatva katasztrófába sodródik, s amint utána a nemzeti erők szervezése s a mélyebb erkölcsi újjászületés útján ismét önmagára ocsudik.

Szellemi életünknek ez a két emberöltőnyi szakasza szinte drámaian érdekes olvasmány nemcsak azoknak, kiknek ez a könyv szánva van, hanem minmagunknak is. Szerzői nem bocsátkoznak bele generális szellemtörténetbe, írókra és műveikre korlátozzák magukat, vezető portrék köré csoportosítják mondanivalójukat, de óvakodnak az «in vacuo» esztétizálásától, előre-hátra megkeresik a kap-

csolatokat, a tradicionalizmus biztos talaján vetik meg lábukat s ezért munkájuk egészét átjárja a valódi történelmiség egészséges fuvallata.

A könyv színes és mozgalmas triptychon, balszárnyán a kiegyezéstől a századfordulóig virágzó magyar realizmus elevenedik meg, a középső táblán az Ady nevével induló irodalmi szabadságharc hatalmas panneau-ja bontakozik ki, a jobbszárnyon pedig az újjáépítés első évtizedének egységkeresése irodalom és nemzeti élet között.

A polgári liberalizmus korszakának rajza nem mond le a kemény kritikáról, de nem téved abba az igazságtalanságba sem, mely a századvég megítélésében ma eléggé divatos. S ami fő: irodalmát nem állítja oda egy ideáltalan és ideáltalan kor merő függvényének, ami e témánál szerzőink elődeivel szintén nem egyszer megesezt. Vajda, Mikszáth, Ambrus, Gárdonyi, Herczeg, kik e rész fejezeteinek középpontjába kerülnek, egytől-egyig mutatják a kapcsolatot a «fin de siècle» közállapotaival, materialista sívárságával és morális könnyelműségével, de bennük a kor irracionális erői is nyilvánvalók s a szerzőknek nagy érdeme, hogy ezeket is meglátják és megláttatják. Ezeknek a vezető tehetségeknek kapcsolata a nemzet éltető erőivel meg nem szakadt, bármennyire körülözönlötte is őket a rombolásnak és ideállejáratásnak kettős végzetű szelleme: az éretlen radikalizmusé meg a nemzeti szólamokkal tetszelgő tehetetlen epigonizmusé. E könyv megvilágításában a századvég nem a csekélyértékűség korszaka, inkább jelentős értékek kallódásáé, küzdelmüké a veszedelembé jutott mélyebb lelki kultúráért.

Ezért a lélekújulásért tört ki Adynak, az ő korának és körének szinte robbanásszerű forradalma századunk hajnalán. Most ennek a nemzedéknek legkiemelkedőbb tehetségei kerülnek a könyv második szakaszában az

egy-egy fejezetek gyújtópontjába. Portrék róluk nem ez alkalommal készülnek először, de valamennyi gazdag új és finom részletekben s valamennyit erős és biztos szálak fogják össze egymás között is. Az Ady-fejezet magyarul is a legkiválóbb jellemrajzok között foglalhatna helyet. Mentés minden kritikátlan tömjénezéstől s minden vádaskodó megszámloltatástól: objektív addig a mértékig, melyet a határozott érzület bátorsága megenged. Benne a külföld olyan nézőpontot nyer, honnan e nagy alakot minden ferdítő s eltorzító köd nélkül szemlélheti, ugyanakkor, midőn mi idehaza még mindig terméketlen «Ady-reviziókkal» bibelődünk, vagy azon buzgólkodva, hogy Adyból politikai értelemben második Széchenyi Istvánt csináljunk, ami bizonyára nem volt, vagy — megint csak politikai elfogultságból — tagadva egyetemes lírai világképének monumentalitását, mitosz-teremtő képzetét, mely anynyira a magyar valóságok tövén sarjad, hogy máig pozitív erőként él és hat az «ifjú szívekben».

Ady «nagy évtized»-ének többi jeles tehetségéről is jobbra teljes és jellegzetes képet kapunk, egyszersmind a kor lelkének is megannyi egyéni tükröződését. E kiválóképek lírai korszak még az epikusok portréin is kellő hangsúlyhoz jut, teszem a Móricz Zsigmondén vagy Tormay Cécileén. Ezeket azért emlitem, mert velök könyvünk szerzői — a Hankiss szerkesztette *Kortársaink* című sorozatban — már korábban is foglalkoztak, Móriczcal Juhász, Tormayval Hankiss. Mind a két régebbi arckép itt, az összefüggésben elmélyült és meggazdagodott. Az egész fejezetben talán csak Kosztolányi jellemzését érezzük hűsége mellett is az értékelésben kelleténél tartózkodóbbnak; hogy problémalátása nem mutat túl önmagán: található Kosztolányi pályakezdésére, mint írói művének egészére.

Nagy értéke ennek a résznek Prohászka Ottokár beiktatása a magyar szellemi élet patrimoniumába. Optimista világnézetének lélekformáló erejéről ebben a kapcsolatban mindeddig kevés szó esett, pedig a nemzet tragikus elcsüggedésével szembeszegzett voluntarista szárnyalása évtizedeken át őrizte a fátylát, melynek világa nélkül a porba alázott nemzet talán a végpusztulás szakadékába zuhant volna.

A könyv harmadik nagy szakasza a rekonstrukció irodalmáról ad számot. Ennek élére kerül Babits egyéniségének és művének rajza, az egész könyvnek egyik legjobb, érezhetőleg legkülönb becsvággyal írt fejezete. Helyileg így elég messzire elszakad Ady oldaláról, hová megszokásunk kívánná, ott ez talán hiánynak is érzik, de bizonyos az is, hogy ennek az írói műnek kibontakozása s még inkább hatása valóban az összeomlást követő évtizedben kulminál. Művészetének ezoterizmusa ekkor olvad meg («de l'Esthète à l'Apôtre» — mint a róla szóló fejezet alcíme mondja), «modern»-sége ekkor szakítja ki magát a dekadens árnyalatokból, hogy az «örök értékek» becsületéért kemény harcot indítson minden mázmodernség ellen. Ekkor veszi fel sorsába a maga fajáét s ekkor lesz a «megmodernigényesült» civilizáció parvenügőgje ellenében a magas kultúra értékeinek fanatikus hirdetőjévé. Itt van írói művének küldetészerű jelentősége, mely a világháború alatt vagy után felserdült nemzedék elite-jén máris megtetszik.

A háború-utáni ifjúság másik táborának bálványáról, Szabó Dezsőről, «Kelet romantikus kóborlovagjáról» írt fejezetből a külföldi olvasó mintegy kiáltó példáját kaphatja a magyar kultúra tragikus belső antinomiájának. A nyugat-gyűlöletnek, «őserő»-kultusznak ez a Don Kijoté-ja a magyar szellem történetében «quantité negligible»-nak bizonyára nem te-

kinthető, noha írói alkotásának esztétikai értékelését illetően ez érdekes essay nézeteivel mindenben mi egyet nem is érthetünk. Hatását tagadni nem lehet, főleg az elszakított területeken, melyeknek szellemi friss lendületéről külön fejezet beszél. Csak hogy itt — erre könyvünk írói is nyomatékkal rámutatnak — a Szabó Dezső-féle erő kultuszt üdvösen átjárja s nem szolamos, de felelősségérző cselekvőösztönné avatja a humanitásnak és intellektualizmusnak fokozott értéktisztelete.

A könyv végén még a legújabb magyar regény és líra útjai tűnnek elibénk, az induló ifjúság inspirációi, a gazdag örökséggel koldussorsban a magyar toll harcosai vá szegődötteknek pályakezdései. A szerzők jó szemmel meglátják azt is, ami ez aránylag rövid időszakban — szellemi életünk organizmusával kapcsolatot nem lelve — máris elhullott: a programmszerű *izmus*-ok hatástalan elhanyagolását. Őket napjainkban is azok a tehetségek érdeklik, kik a kultúrfiatalság trianoni nyomorúságában is a magyar szellem évezredes épületén kívánnak tovább dolgozni.

Meggyőződésünk, hogy Hankiss és Juhász imponáló tájékozottsággal, érett ítélettel, nagy tapintattal s vonzó, eleven hangon írt könyve nagy szolgálatot tehet annak az igen kevés s rendszerint igen rosszul istápoltt ügynek, hogy nemzetünk lelke iránt a nyugat figyelmét felkeltse és becsülését megszerezze. Ez a könyv most már csak egy másodikat kívánna: egy nagy körültekintéssel, jó érzékkel s a lehető legkülönb fordításokból egybeállított magyar anthológiát, melyben a költészetünk iránt remélhető érdeklődés «in concreto» is kielégülést találhatna. Amit a könyv függelékében adott bibliográfia e téren felsorol: kész szegénységi bizonyítvány. Pedig amit adhatnánk: gazdagságunkról beszélne, mert mi szellemi

javakban még a kölcsönt is kamatos-
tul szoktuk visszafizetni.

Rédey Tivadar.

Tolnai Vilmos: A nyelvújítás. —

(A Magyar Nyelvtudomány Kéz-
könyve. Magyar Tud. Akadémia ki-
adása. 1929.) A mai magyar nyelv-
tudományról szóló beszámolóknak, az
Akadémia kiadásában megjelenő
nyelvtudományi kézikönyvnek egyik
részlete ez a könyv. A gyűjtemény
célja nem az, hogy eredeti kutatások-
nak adjon teret, hanem az eddigi már
elfogadott eredményeket gyűjti egybe,
hogy ezzel egyrészt felmentse a követ-
kező kutatókat a már nagyra nőtt
bibliografia teljes áttekintésétől, hogy
elválassza az eddigi termésben az érté-
kest a fölöslegestől, másrészt egységes
képet akar adni minden egyes füzet a
magyar nyelvtudomány egy-egy terü-
letéről: egymás mellé állítja a részlet-
kutatások eredményeit. A nem-szak-
embereket elsősorban a gyűjtemény e
második része érdekli.

Tolnai három részre osztja könyvét.
Az első adja a nyelvújítás elméletét, a
második történetét, a harmadik a
nyelvújítás módjait. Legterjedelme-
sebb a második történeti rész; a
könyv 240 oldalából 196-ot foglal le.
A történelmi rész e nagy szerepét nem-
csak a szerző hajlandóságával lehet
magyaráznunk, aki maga is kivette
részét az ilyen irányú részletkutatás-
ból, hanem a magyar nyelvtudomány
eddigi működéséből is, amely a nyelv-
újítást nem elméleti, hanem történelmi
szempontból közelítette meg, tehát
itt inkább akadt beszámolni való.
Az anyag természete is a történelmi
tárgyalást kívánja meg. A nyelvújítás,
ha jogosult is az elméleti és módszer-
tani szempont, elsősorban történelmi
jelenség.

A művelt közönség nyelvújítás alatt
elsősorban Kazinczy és kortársai mű-
ködését érti. Tolnai azonban, aki a
nyelvújítás definícióját szigorú követ-

kezetességgel viszi végig, legrégebbi iro-
dalmunkban is talál előzményeket.
Faludiban már öntudatos nyelvújítót
lát és Kazinczyékon keresztül egészen
Szarvas Gábor és Gyulai Pál vitájáig
tart szerinte ez a mozgalom.

A művelt olvasót azonban nemcsak
ez a meglepetés éri. Az anyag alapos
ismeretéből fakadó arányos és világos
elrendezés, a kritika szakszerűsége,
hála Istennek, már nem meglepetés
nevesebb tudósainknál. Azonban meg-
lepetés az, hogy egy nyelvészeti szak-
munka *élvezetes* olvasmány. Tolnai
nem ragaszkodik a tudomány hideg
objektivitásához. Személyes viszony
füzi minden ismertebb könyvhöz és
nyelvújítóhoz. Véleményét nyíltan
megmondja, néha kedves iróniát ve-
gyítve kritikájába. Ezekben a jellem-
zésekben a szakismeretek tömegén
kívül a szótaláló lelemény lepi meg
legjobban az olvasót. Ezek a színes
és frappáns szavak nemcsak a nyelv-
tudós nagy szókincsének köszönhetik
létezésüket, hanem a művész disz-
krét diszító hajlamának is. *Folnesi-
csol* például így ismerteti: «A Bu-
songó Ámorral» hirhedtségben vete-
kedett Folnesics Lajosnak egy évvel
később megjelent *Alvina* c. regénye
(1807), a németből való fordításaink
lelegretentőbb példánya, a nyelv-
rontó újításnak netovábbja, mellyel
csak *Schedelnek* két évtizeddel fiata-
labb *Haramia* fordítása vetekedhetik.
A harmadfélszáz lapos könyvnek min-
den ötödik szava «új» szó, németből fa-
csarítva, kínos pontossággal lefor-
dítva... De igazán hirhedtté a «nyős-
tényítés» tette, melyre nemcsak az
indogermán, főleg a német példa, ha-
nem az «Önnöngondolkodó Ember-
elme» vitte, mert Folnesics nem vak
lelkesedéssel, hanem elméleti meg-
győződéssel látott a «nyelvjavításhoz»,
«filozófus nyelvrontó» volt.» Ezzel a
szeliden gunyoló leírással nemcsak
azt tudjuk meg, hogy Folnesics milyen
helyet töltött be a nyelvújítók között:

hanem bizalmas ismeretségbe is kerülünk vele, mintha öreg ismerősünk lenne, akinek el kell néznünk bogarait.

Az «élvezetesség» másik oka Tolnai könnyedsége. A közismert adatokat is közli, hisz ez a világosság és a népszerű előadás egyik legfontosabb kelte, de minden körülményeskedés és fontoskodás nélkül. Ugyanezzel a magátólértéktelődéssel közöl azonban olyan adatokat is, amelyek már a legműveltebb olvasónak is ujdonságszámba mennek, ha nem szakember. A tudósok nagy része nem tudott volna ellenállni a kísértésnek, hogy ezeket a kevésbé ismert helyeket egy kis tudományos görögtűzzel vegye körül, hogy bevezetést adjon, rámutasson a megállapítás fontosságára, levonja a kínálkozó tanulságokat. Tolnai azonban ugyanazzal a hangsúlyozással írja le azt, hogy Kazinczy pályáját fogsága két részre osztja, mint Széchenyi nyelvújító munkásságát, amely jórészt ma is ismeretlen terület.

Ennek a könnyedségnek csak részben lehet oka a szerző szerénysége, a fontosabbik ok alighanem nagy tudása. Az olvasónak úgy tűnik fel, mintha Tolnai ugyanolyan könnyedén rázná ki kisujjából a legelköptettabb irodalmi és nyelvészeti közhelyeket, mint a legmeglepőbb megállapításokat. Tolnai számára a mi szemünkben új megállapítások is annyiszor hallott vagy elgondolt dolgok lehetnek, mint a nem-szakember szemében a közhelyek.

Fábián István.

Marcel Prévost : A szűz férfi. Ford. Ifj. Bókay János. (Athenaeum.) Marcel Prévost nem régen új regénnyel ajándékozta meg közönségét s munkája csakhamar magyarul is megjelent. Az *Athenaeum Könyvtár* szerkesztője, aki új és még nem egészen elavult írók műveit fordíttatja magyarra, sorozatában helyet adott Prévost új regényének is. Prévost több mint

negyvenéves írói multra tekint vissza. Első regénye, a *Skorpió*, egy csapásra ismertté tette nevét, a *Félszüzek* világsikerét szerzett neki.

Prévost a női lélek elemzője: a fiatal lányok titkát leste el, vagy a negyvenéves asszony hervadását tette tanulmány tárgyává. (*L'automme d'une femme*). Mindig az asszonyi lélek sajátos szerkezete érdekelte őt. Borsos történeteken kezdte s az irányregényeken át lett morálistává: a nők barátja s bensőséges ismerője, mint hivatott tekintély foglalkozott a nők jogainak és társadalmi elhelyezkedésének, a feminizmusnak és nőnevelésnek kérdésével.

Ebben a regényében Prévost férfit választ hőséül; témája egy férfi erkölcsi válsága. De csak látszólag. Tulajdonképp itt is a nő a központ: a két férfiszereplő élete csak a nő életének függvénye, miközben ennek immanens törvényei nyilatkoznak... Hervé gróf, meglett korú férfi, házába fogadja gyámleányát s alkalomadtán enyhe erőszakot követ el rajta. Sidonie asszonyos passzivitással fogadja el, mert csábítójában nemcsak pompás szeretőt, de serdülő zavaraiiban vezetőt, mintegy erkölcsi támaszt is nyer. Arnal, Hervé fia, tetten kapja őket s oly mélyen megundorodik, hogy örökre elmegy a kedve a szerelemtől. A probléma Arnal szűzessége, útja az önmegtartóztatás felé. Prévost «az önmagára alapított férfiúi önmegtartóztatás» alakját igyekszik élénk állítani, de zavarban vagyunk, miért «önmagára alapított» ez az önmegtartóztatás, mikor Arnal fogadalmának az oka, hogy «szenvedett egy nő galádsága miatt»...? Így lesz Arnal küszködése közönséges skrupulus, ő maga pedig egy hideg sznob, akiben nincsen elég szuggesztív erő nagyképp vállalkozása igazolására. Prévost aztán hiába szedi elő a férfiúi önmegtartóztatás kommentárjait a Szentírástól Tertullianusig, alakja ferdeségén nem segít semmit.

Érdekesebb Sidonie esete. Hogyan lesz ez a teljesen tiszta gyermekeány, akihez a romlottságnak még az árnyéka sem férközött, Hervé marta-léka? Sidonie korán fejlődik s Arnal, ez a mellette élő bamba kamasz, ahelyett, hogy mellé állott volna, — mint a szerző mondja: megtanította volna, «hogy fejlődjék gyerekből fiatal lánnyá», mindinkább elhuzódik bontakozó nőiségétől. Ez a beállítás végig igaz, de... itt ismét Arnal jóhízműsége kap léket, hisz Sidonie — Arnal saját bevallása szerint — semmivel se rosszabb, mint a többi nő, sőt különb! «Egyszerűen engedelmessédek a női nem törvényének»... Hogyan szolgálhat elriasztó például az, akinek a bűne ennyire nem ellenszenves? Prévostnál a nő testi-lelki meghatározottsága oly tökéletes, hogy szinte már nem felelős tettéért... S hogyan értheti meg egyáltalán a tökéletes önmegtartóztatást Prévost, akinél a nemiség annyira előtérben áll? S csakugyan a szerelmi küzdelmeiben elporló, csaknem hősiest Hervé sokkal rokonszenvesebb, mint Arnal, aki minden tisztasága mellett — nemcsak hamis —, de kegyetlenül üres.

Még csak annyit: Prévost elemző módszere s tudományos felkészültsége mind hidegebbnek hat. A három naplószerű rész, melybe egy-egy főszereplőjének az életét és lelkiküzdelmeit szorítja, három levezetésből áll, melyek rendszeren afféle kicsinyes hájszálfelezéshez vezetnek... Tudományos közhely is bőven akad művében. (Ezek a módszerrel együtt jöttek át Prévosthoz egyazon forrásból. Bizonyos konvenciók, úgy látszik, még mindig kötelezők. A pszichológiai regény reakciókép jött a naturalizmusra s mégis még mindig a fizioológiára kacsintgat...) Azoknak az izes francia tradícióknak, melyeket egykor megcsódtak Prévost művében, igen kevés nyoma van. Van egy-két találó aperçu-je, de — úgy rémlik — ezek

is inkább a levezetés, mint a megfigyelés eredményei. *Hencze Béla.*

Karácsony Sándor: A tanulás mesterfogásai. (A Református Misszió-Bizottság kiadása.) A paedagógusnak és a paedagógus-írónak két dologra van legjobban szüksége: hogy egész életében gyermekszemmel tudjon látni és gyermekszívvel tudjon érezni. Ez az a csoda, ami után annyian sóhajtanak: «Ha mai tapasztalataimmal még egyszer fiatal lehetnék!» — Pedig nem is lehetetlenség, csakhogy keveseknek sikerül.

Karácsony Sándornak sikerült. Tanuskodik róla a könyve: A tanulás mesterfogásai. Mít várhatunk ezután a cím után? Szabályokat, csodamódszereket, mnemotechnikát, erkölcsi prédikációkat, kenetteljes, vagy szigorú intéseket, elrettentő példákat? Akármit vártunk, mást kaptunk. Nem a tanár hangja ez, aki felejtve keserves, boldog, drukkoló, diadalmas diákkorát, a diploma páncélja mögül és a katedra magaslatáról beszél a mai diákhhoz, akit már nem ért és aki őt még nem érti — itt egy tapasztaltabb, de még egész szívével-lelkével diákember száll le a katedráról, belekarol a fiatalabb diáktársába és azt mondja neki: Gyere, pajtás, beszéljünk. Tudom én, hogy mi a te bajod, mi a panaszod, a keserűség. Érték én mindent, sok dologban igazat is adok neked, de látod, még sincs mindenben igazad. Ha bízol bennem, megmutatom neked, hogyan segíthetsz magadon.

És meghitt, baráti beszélgetés közben — mindig a diák érzésvilágát, eszejárását véve alapul — elvezeti arra a magaslatra, ahonnan már megláthatja, felismerheti az Igéret földjét.

A legérdekesebb ebben a könyvben, hogy — a régi értelemben vett — erkölcsi, sőt vallás-erkölcsi alapon állva, mennyire modern gondolkodásban és

eszközeiben. Mert nem csalafintaság, nem lépvevész az, ami engedményt tesz a mai diák mentalitásának, hanem őszinte, megértő beismerése a természetes fejlődés törvényszerűségének. Psychológiai «mesterfogás» pl., ahogy a tanulást élettréningnek nevezi és magyarázza, — nem kötelesség, nem kényszerűség, de nem is érettségi bizonyítványszerző eszköz, hanem tréning az életre. A «Non scholae sed vitae discimus» elvont igéjét még sohasem materializálta senki ilyen találóan, röviden és korszerűen. Hiszen nincsen szó, ami a mai, sportoló ifjúság lelkéhez közelebb áll, mint a «tréning».

Mindvégig közvetlen, meleg a stílusa. Néhol játékos kedvvel tréfál, sokszor mélyenjáró igazságokat mond el döbbenetes egyszerűséggel. Hatása épen az őszinteségében és közvetlenségében rejlik.

Tulajdonképpen a «tanulás mesterfogásai»-ról — technikai értelemben — kevés szó esik a könyvben. Inkább arra mutat rá, mit nem kell tenni, hogyan nem szabad tanulni, ha valaki jó diák akar lenni. De megmutatja a tanulás lényegét, hogyan kell lelkiileg berendezkednie és átalakulnia annak a diáknak, aki az iskolában és további életében boldogulni akar. A céltudatos, komoly, rendszeres munka mindig a legkönnyebb és legkényelmesebb. Motorikus erő az Istenadta kíváncsiság, amellyel «mindig azt kutatom, keresem: melyik ennek az ezerarcú világnak az igazi arca». A gyakorlati célokon túl pedig a végső, legigazibb cél: a krisztusi lélek.

Karácsony Sándor könyve nem az a fajta könyv, amit, ha elolvastunk, be is fejeztük. Ez a könyv tovább rezonál bennünk. S ráeszmélünk, mennyi tanulmány és elmélyedés rejlik benne.

R. Kozma I.

Róvó Aladár: A betű. Izléssel készült, csinos könyvet bocsájtott közre Róvó Aladár, a Fővárosi Nyomda

vezérigazgatója. A könyv a nyomdai technika rejtelseibe vezeti be a laikus olvasót és népszerű hangon, lépésről-lépésre ismerteti meg azzal a sok-sok leleménnyel, szerszámtechnikai eljárással, amelyre ma szükség van, hogy a modern könyv megszülessék. Szakmai szeretet, elmélyedés és biztos tudás mutatkozik meg e munka minden lapján. Jó volna a könyvet azok kezébe juttatni, akik — még ha naponta kerül is könyv eléjük — felületesen, hozzánemértően, olykor még a legjavát is szentségtörően hanyjákvetik, túvel, ceruzával hasítják föl lapjait: mivel fogalmuk sincsen arról a sokágú, komoly és nehéz munkáról, amely előállítását megelőzte. Ezt a bonyolult és megbecsülendő munkát magyarázza Róvó Aladár a Gutenberg-feltalálta mozgatható betűtől kezdve, amelyből annakidején alig ötszáz darabot állítottak elő naponta, míg a mai gyorsöntőgép százezer betűt is produkál ugyanannyi idő alatt. Részletesen írja le a szedés munkáját, amely a kezdeti időktől hasonló árnyokban fejlődött a legegyszerűbb kéziszedéstől a különféle típusú szedőgépekig és rajzokkal is illusztrálja azt az utat, amelyen a szedésből kész nyomtatvány lesz.

Az illusztrálás problémáival, valamint a könyvkötéssel csak a gép-szerű termelés szempontjából foglalkozik. Általában a gép termelőképesége lebeg mindenkor a szeme előtt. Épen ezért a nemes tipográfia és a finom könyvkötőművészet problémáit alighogy érinti, pedig ezekben annyi az eleven érték, hogy a tömegipar sokszor illuziótróntól jelenségeivel szemben csak ezeken keresztül eleveníthetjük föl újra a könyvek múltóban lévő szeretetét.

Laikusok számára így is sok hasznos tudnivalót hoz ez a könyv, amelynek nagy grafikai tudásról tanuskodó fejléceit és iniciáléit Galambos Margit rajzolta.

M. Gy.

Andreas Pigler : Georg Raphael Donner. (Verlag Dr. H. Epstein, Wien-Leipzig, 1929. 134 Seiten mit 145 Abbildungen.) — A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténeti intézete kiadványainak 9. kötete.

Az összeomlás óta megindult s egyre izmosodó legújabb magyar művészettörténeti kutatások egy igen tekintélyes hányada a barokk művészet magyarországi emlékeinek vizsgálatára irányult. Általuk művészek és műalkotások kerültek új megvilágításba, elsősorban a párhuzamosan folyó levéltári kutatások eredményeinek alapján. Ennek a munkának a főlaboratóriuma a Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténeti intézete és «spiritus rector»-a az intézet igazgatója, Hekler Antal egyetemi professzor. Körülötte és vele a kiváló és tehetséges fiatal művészettörténeti kutatók egész kis serege dolgozik immár közel egy évtizede s eredményeik: néhány szép templommonográfia (Győr, Pápa, Szombathely), több fontos, külföldön is visszhangot keltő tanulmány, méltóképen reprezentálják munkásságuk sikerét.

Ennek a gárdának tagja Pigler Andor is, aki új könyvében az osztrák barokk-szobrászat legnagyobb mestereinek, Georg Raphael Donnernek életére és művészetére vonatkozó, éveken át folytatott tanulmányainak eredményeit foglalta össze egységes egészévé és művével a Donnerra vonatkozó nagy és bő irodalom mellett is sikerült néhány igen jelentőségteljes vonással kibővíteni, illetőleg néhány új szempont felvetésével új megvilágításba helyezni Donner munkásságát és művészetének jelentőségét.

Az osztrák származású Donner egyike azoknak a külföldi művészeknek, akiknek a magyarországi szobrászat történetében jelentékeny szerep jutott. Az ő, valamint tanítványainak és követőinek művei XVIII. századi

szobrászatunk műemlékállagában igen előkelő helyet foglalnak el. Ezért kell — bár német nyelven van írva — örömmel üdvözlőnk Pigler munkáját, mely a Donnerra vonatkozó, eredményes részletkutatásokban igen gazdag magyar művészeti irodalomnak, értékes szintézissel való bővülését jelenti.

A szerző hat fejezetre tagolja művét. Az elsőben a művész pályafutásával ismerkedünk meg (született 1693 május havában Esslingenben, meghalt 1741 február 15-én Bécsben). Alapjában véve szerény külsőségek közt folyt le élete, melynek legragyogóbb lapjai pozsonyi tartózkodására esnek, hol Magyarország akkori hercegprímásában, Esterházy Imrében megértő, támogató mecénásra akadt. Donner, aki kezdetben éremvésést és készítést, később plasztikát tanult, önálló pályájának épen kezdő idejére nézve jóformán semmi nyomot sem hagyott hátra. Művészetének különféle szempontokból való megítéléseiben sokan itáliai, mások francia- és szászországi tanulmányutakat tételnek föl életének e korszakában, valószínű azonban, hogy legnagyobbbrészt Bécsben dolgozott. 1725-ben terelődött rá Harrach F. A. grófnak, Salzburg herceg-érsekének figyelme s ekkor közel hat éven át az ő megrendeléseit készíti a művész, míg nem az érsek halála után ellene szított áskálódásokat és ellenségeskedéseket meggyűlölvé, bizonyára Esterházy meghívására, Pozsonyba tette át tartózkodása színterét. A primás gazdag építkezései között elég alkalmat talált, hogy a nagytehetségű, de úgy látszik, szerény művészt hozzámért feladatokkal lássa el. Ő volt tehát, aki Donner kivételes képességeit felismerte és művészetét, legalább pozsonyi tartózkodása idejében, megmentette a szétforgácsolódás veszedelmétől. Ausztria és elsősorban Bécs csak akkor fordul megértéssel és megrendelésekkel a művész felé, mi-

dön néhány kitűnő alkotásban már megmutatta tehetségének arányait. És érdekes, 1739-ben ismeretlen okokból elhagyja Esterházy udvarát s ettől kezdve lealkonyodik a művész szerencsecsillaga s két év múlva váratlan halálakor a felvett hagyatéki leltár és végrendeletének intézkedései igen szerény vagyoni körülményekről számolnak be. A művész szegényen, teremtő ereje teljében váratlanul halt meg valószínűleg rövid betegség után, miután a Gurk megrendelésére készült Pietà-t, művészetének ezt a főművét megalkotta.

A második fejezet Donner művészi hagyatékát mutatja be igen sikerült stíluskritikai és esztétikai elemzések kíséretében, de egyszersmind művészi fejlődésének hitelesen datált eredményekben megrögzített képét is megrajzolja a szerző. Előttünk válik az eleinte a barokk művészet jellemző sajátágaival alkotó művész mindinkább újítónak, amely hajlama őt a XVIII. század második felében diadal-maskodó új irányzatnak, a klasszicizmusnak alapvető mesterévé tette. A szerző e fejlődés mindmegannyi tanujaként vonultatja föl időrendi sorrendben Donner műveit; közöttük a Laxenburgban őrzött «III. Károly reliefet», a Heiligenkreuzban lévő «Krisztust a kereszten» és a gráci «Cobenzl-reliefet» ő iktatja be igen fontos és biztos okok alapján először Donner hiteles oeuvréjébe. A harmadik fejezet Donner elveszett és elpusztult s csak irodalmi forrásokból ismert műveinek listáját állítja össze. Közülök elsőrangú fontossággal bír az a művészettörténeti irodalomban eddig teljességgel ismeretlen diadalkapu, melyet Donner és Antonio Galli-Bibiena Esterházy primás papi jubileuma alkalmából 1738 júl. 27-én emeltek. A negyedik fejezet talán a legérdekesebb része a könyvnek. Hogy tiszta kép alakulhasson ki Donner művészetének korszakos jelentőségé-

ről, szükséges volt a művész oeuvréjét megtisztítani az idegen elemektől, azaz el kellett venni abból a téves attribuciók által a mesternek tulajdonított, de egyáltalában nem tőle származó műveknek egész seregét, amelyek a szerző megállapítása szerint jóval túlhaladták a kétségtelen hitelességű műalkotások számát. Pigler e tekintetben igen radikálisan járt el. Az alapos megfontolás, bő indokolás alapján kikapcsolt művek soraiban oly emlékeket találunk, amelyeket neves Donner-kutatók, pl. E. Tietze-Conrat és A. E. Brinckmann a művésznek tulajdonítottak. Bizonyos, hogy ez a fejezet még jó néhány művészettörténeti vitatkozásnak lesz a középpontja!

Donnernek a kétségtelenül hiteles alkotásokból összetevődő művészetének lényegéről az ötödik fejezet ad igen vonzóan és gondosan megkonstruált képet. Szerző ebben a fejezetben tarthatatlannak ítéli azt az eddig általánosan elfogadott nézetet Donner művészetének jellemzésére, amely szerint a művész meghiggadt műveinek abszolút formatisztasága és sajátos reliefstílusa az olasz manierista-szobrászatra és elsősorban Giovanni da Bologna hideg és kimért művészetére lenne visszavezetendő. Pigler e nézetel szemben az osztrák művészet tipikus sajátóságainak legtisztább megvalósulását látja Donner művészetében. A meleg lelkiség mellett is kifejezésbeli mérséklet, a viszonylag nyugodt tektonikus formák keresése, nagy plasztikai érzék: mindezek a tulajdonságok az osztrák művészet egészének olyan uralkodó vonásai a XVIII. század közepéig, amelyek határozottan megkülönböztetik e művészetet olasz és délnémet szomszédaitól. Donner ezeknek a nemzeti sajátágoknak az antik művészet és a francia Louis XIV.-szobrászat formaelveinek asszimilálásával általános érvényű fogalmazást adott s így lett az ausztriai,

magyarországi és délnémet klasszicizmus megteremtője.

A VI. fejezet «Donner tanítványai és hatása» címet viseli. Azt a nagyszerű művészi hagyatékot, amelyet a művész úgy a pozsonyi «Szent Márton-csoportban», mint a gurki «Pietà»-ban hagyott az utókorra, tulajdonképpen nem fejlesztette tovább senki. Donner művészetének tartalmi és formai koncentrációját utódai és követői soha többé utól nem érték. Donner hatása sokkal inkább abban van, hogy a klasszicizmus gyors érvényesülésére előkészítette a talajt, mely Ausztriában sokkal hamarabb jutott diadalra, mint akár a szomszéd Bajorországban. Donner tanítványai közül jelentősebb szerepet játszottak: öccse, Matthäus Donner, Johann Nikolaus Moll, aki a pozsonyi műhelynek is tagja volt, Balthasar Ferdinand Moll, Joseph Anton Fitsch, Ludwig Gode, aki Pozsonyban és Győrben dolgozott, Franz Kohl, aki mestere özvegyét is feleségül vette és még sokan mások. Nála egészítették ki a pozsonyi műhelyben festészeti tanulmányaikat a szobrászat elemeinek elsajátításával Oeser, Sambach és Rosier. Donner stílusának, egyes alkotásainak hatása különben más festőknél is, így elsősorban Paul Trogernál, teljes bizonyossággal kimutatható. Donner művészetét a maga művészetére nézve irányadóul ismerte el a magyarországi műveiről jól ismert Johan Georg Dorfmeister, amint Ausztria későbbi nevezetes klasszicista szobrászainak csaknem valamennyienél (Mollinarolo, Messerschmidt, Hagenauer, Zauner stb.) és egész sereg ismeretlen művésztől származó emléken megtaláljuk Donner művészetének hatását. Ebben a sorozatban a pozsonyi születésű, de Bécsben tevékenykedő Viktor Tilgnerrel (1844—1896) zárja a szerző a sort, akinek művészetében Donner késői hatása szembetűnő.

Pigler könyve komoly tanulmá-

nyoknak eredménye és művészettörténeti irodalmunknak határozott nyeresége. Okfejtése mindenütt meggyőző, érvei helytállóak, meghatározásai alaposak. Donner alakját és művészetének jelentőségét plasztikusan állítja elénk és ebben nagy segítségére van a sok és jól összeválogatott kép, amely Donnernek csaknem minden munkáját és tanítványainak s követőinek is sok jellemző művét bemutatja. A könyv nyomdailag is igen sikerült kivitelű s reméljük, úgy itthon, mint külföldön nagy sikere és hatása lesz, amit tökéletesen megérdemel. *N. N.*

Bethlen Gábor és a magyar irodalom. Irta: **Kristóf György.** (Budapest. Az Ifjú Erdély kiadása. 1930. 61 l.). A nagy erdélyi fejedelem alakjával foglalkozó újabb tudományos művek közül széleskörű érdeklődésre tarthat számot a kolozsvári egyetem tanárának, Kristóf Györgynek, Bethlen Gábor és a magyar irodalom viszonyát ismertető tanulmánya. Érdeme nemcsak az, hogy a tárgyat illető gazdag anyag jól rendezett, világos áttekintését adja, hanem az is, hogy ezzel kapcsolatban véglegesen tisztázza a fejedelem irodalmi munkásságára vonatkozó időnként föl-fölvetődő kérdést. Hangsúlyozza, hogy Bethlen sem egyházi, sem világi énekszerző nem volt s csupán korrajzilag becses tartalmú leveleinek stílusa érdemel figyelmet az irodalmi fejlődés menetében. Különösen fontos azonban a fejedelem alakja tárgyátörténeti szempontból. Se szeri, se száma azoknak a latin és magyar költői kísérleteknek, melyek főképp a Bethlen halálát követő időkben s a XIX—XX. század folyamán a legkülönbélebb vonatkozásban örökítik meg történelmünk e kiváló tényezőjének emlékét. Elsősorban uralkodói nagyságát, nemzetszeretetét, hitbuzgalmát és iskolaalapítói érdemeit dicsőítik, azonban életútja egyéb mozzanatai sem maradnak em-

lítés nélkül. A szerző végső megállapítása szerint az érték dolgában gazdag változatú termés több darabja valódi műalkotás, de a fejedelem «történetileg is teljes és művészileg befejezett, szépirodalmi jellemképét még várjuk». Ez a körülmény természetesen nem változtat azon a tényen, hogy a derék tanulmány az idetartozó anyag szinte teljes felsorolásával és megbízható bemutatásával igen jó szolgálatot tett a Bethlen-kultusz nyomait számon tartó kutatásnak. *B. Gy.*

H. Hajtay Etelka : Szárnyak bontogatása. (Tanulmányok és vezérfonal a modern fogalmazástanításhoz : a könnyed, közvetlen és egyéni stílus megalapozására. Budapest, 1928. Franklin. 1921.). Ez a kedves tartalmú könyv lényegében nem egyéb, mint a fogalmazás-tanítás körül, a polgári leányiskolában szerzett tapasztalatok rendszerbe foglalása s a bevált módszer eredményességének sikerült iskolai dolgozatokkal való szemléltetése.

A lelkes szerző két évtizedes gyakorlat alapján s nagy ügyszeretettel szól a dologhoz. Nem elégszik meg a fogalmazástanítás nevelőértékének hangsúlyozásával, hanem azt szeretné, hogy a cél minél tökéletesebb megközelítése érdekében az iskola külön tantárgy módjára foglalkozzék a gondolatok írásfoglalásának művészetével. Ez bizonyára igen dicséretes buzgóságra valló óhaj, de megvalósulására aligha van kilátás. Talán nincs is rá okvetlenül szükség ; mint a szerzőtől közölt kis dolgozathból látni, a fennálló keretek között is szép eredmény érhető el. Egyébként pedig az iskola minden tárgy tanítása közben módot nyújt az egyéni kifejezőmód érvényesülésére, innen pedig a papírra vetés csupán egy lépés. Már t. i. azoknál, akikben megvan a jó szándék s a képesség. Túlságosan erőltetni a dolgot — főképp a tanítás

alsó fokán — hiába próbálnók. Hiszen a szóbanforgó könyv szerint «erre is, mint minden művészetre születni kell». Az érdemes szerző különben túlló a célon, a mikor 20%-nyi «tehetségtelnek» miatt sajnálja «a fogalmazást is egészen a helyesírás megtanulásának szolgálatába állítani az alsó két osztályban». Nyugodt lehet, a tehetségek ezzel nem veszítenek semmit, mert értelmük azért nem fog visszafejlődni. Ez az észrevétel nem akarja kisebbiteni a szép könyv értékét. A tárgy iránt érdeklődők sok figyelemreméltót találhatnak benne, s bizonyos szívesen fogják olvasni a szerző tanítványainak ügyes stílusgyakorlatait is. *A. B.*

Mesterházy Jenő : A budavári királyi palota hajdan és most. Budapest, a szerző kiadása. — Képekkel dúsan ellátott ismertető művet írt a budai tanítóképző történelemtanára, Mesterházy Jenő, Budaváráról. Nagyszerűen az ifjúságnak ajánlja művét, noha felnőt, művelt emberekre is ugyancsak ráférő érdekes tudnivalókat ad nagy bőségben. Nem lehetünk eléggé hálásak az ilyen tanulmányokért ; gyér Budapest-történeti népszerű irodalmunk minden gyarapodása érdem. Önálló kutatások természetesen nincsenek Mesterházy tanulmányában, az ilyen részletmunka nem is az efféle egybefoglalásba való ; jó szemmel összeszedni és érdekesen feltálatni az egybegyűjtött anyagot, az volt a feladata és ezt ügyesen végezte el. Az idegenforgalom világáradatában nálunk is megtermett már bizonyos élénkség ; elsősorban a belső idegenforgalomra gondolok itt, az egész magyar nemzetére. A megszállott területeken felnövő magyar fiatalok Budaváráról nem tanul semmit, de természetesen, hogy vágyik az egész magyarság fővárosába és örömmel ismeri meg annak multját is. Ennek a Budát meghatottsággal járó «idegen»-forgalom-

nak valóban alig lehetne jobb ismeretet kézbe adni Mesterházy Jenő művénél. A csonkaország Budát járó emberei szintén eligazodnak a tanulmány olvasásakor, hiszen Mátyás egykori palotájától a mostani királyi palotáig, mit sem tudunk a Vár épületeiről, noha köztük él jóformán az egész mult.

Az ilyen tanulmányok olvasásánál, a magyar munka magasztos sereg-szemléjénél érezzük legjobban, mennyire csak nemzeti vágy volt a buda-

vári királyi palota élete, mennyire nem töltötte meg azt uralkodása apró és nagy eseményeivel király. Ez a legfőbb: Európa legszebb királyi palotájában nem lakott fejedelem, a legtüneményesebb magyar épülettömb szálló volt csupán, annak is igen-igen gyéren látogatott. Mesterházy persze nem ír erről. Bizonyos azonban, hogy míg a külföldi királyi palotákon egyéni életet is érez a látogató, a mienken nemzeti vágyat és nemzeti türelmet csodálhat.

—*lián.*

Tudományos élet.

Ezúttal a tudományos nevelés ezévi terméséről szeretnénk számot adni. A doktori értekezésekből ez idén is bő aratás jelentkezik, természetesen különböző termésminőség mellett.

Mint mindig, most is a magyar irodalomtörténet képviseli a legnagyobb mennyiséget. Szorosan Horváth Jánosnak a népies irodalmi irányról írott könyvéhez csatlakozik *Terbe Lajos* dolgozata (*Petőfi és a nép*), ki egy ma eléggé aktuális témához nyúlt hozzá: érdekesen mutatja be, mint alakultak át Petőfi dalai, tehát működési termékek, a nép közé leszállás folyamán. Elévült tételeket rögzítő tankönyviróink megszívlelhetik azt a megállapítását is, hogy a «természeti kezdőkép» egyáltalán nem jellemzi a magyar népdalt; a dalkezdő kép aránylag ritka másodlagos fejlemény és csak sablonos «népdal» — gyártóink avatták szabállyá ezt a külsőséget. *Szabó Anna* a népies irány egyik Petőfi előtti alakjának, Szentiváni Mihálynak, hozzáférhetetlen helyen szétszórt verseit adta ki magyarázó bevezetéssel. Szentiváni annyira nem halott költő, hogy pl. Heltai Jenő a *János vitéz* népszerű pásztor-dalát Szentiváni verseiből állította össze.

Igen nehéz feladatra vállalkozott és valóságos bencés munkát végzett *Kokas Endre*, midőn az 1880-as évek irodalmi életének lehető teljes képét akarta nyújtani értekezésében. A mai hetvenévesek ifjúkori szellemi világa tárul elénk e vaskos értekezésből, melynek sikerült — már persze amennyire az ilyen szinkronikus kép az

irodalmi folytonosság rovására láttatni engedi — a nyolcvanas évek irodalmi atmoszféráját összeraknia. Meglehető sűrű kor ez a kritika és a kisszerű realizmus korszaka, írói inkább ügyesek, mint tehetségesek. Beöthy Zsolt kedvenc és elterjedt szavát, melyet jogtalanul alkalmazott a XVIII. századra: a *tespedés* szót inkább erre a negyedszázadra lehetne alkalmazni. Egynéhány kiragadott fejezetet mutat be *Kujáni János* írásban maradt nagyobb tanulmányából, melyben a magyar színjátszás és színpadi szavalat történetét írta meg. A bemutatott részlet szépen emeli ki különösen Egressy Gábor szerepét, ki a naturalista színjátszást vitte diadalra a Nemzeti Színházban. Ez a dolgozat is bizonyítja, mi mindent lehet a gondos és lelkiismeretes színikritika adataiból kiolvasni, holott ma — jelen folyóirat színi kritikusaik kivéve — csak elvétve foglalkoznak a színjátszás részletekbe menő kritikájával; a dicséret vagy ócsárlás alig emelkedik az általánosságokon felül. *Ijj. Szász Károly*, a magyar színikritika 1849—67. korszakáról igyekszik értekezésében általános képet nyújtani. A forráskutatások körébe tartozik *Bánrévy György* dolgozata, mely újra csak azt bizonyítja, hogy Feszler történeti művei mellett elsősorban Virág Benedek *Magyar Századai*-ből merítettek költőink — így Vörösmarty is — történelmi inspirációt.

A Császár Elemér vezetése alatt álló *Magyar Irodalomtörténeti Intézet* kiadványai közt jelent meg *Ferenczy Géza* tanulmánya Zrínyi idilljeinek és életének kapcsolatáról. Mulatságos,

amint bevezetésében a «pályája kezdetén álló tudományművelő» tanárjának egy kritikai tanulmányát akaratlanul parodizálva támadja az irodalomtörténeti kutatás szellemtörténeti irányát: «Ha nem követhetjük is a szellemtudományban az exakt természettudomány munkásainak módszerét, legalább az ő anyagi-szabatos eredményeiből vont tanulság ne hagyjon bennünket mindaddig nyugodni, míg a magunk szellemtudományának ma még részben annyira mesgyetlen, részben újabb kalandosok dúlása folytán mesgyéje-vesztett birodalmát az (érzességűsugallásra is hallgató) józan ész segítségével nem tagosítottuk. Itt az ideje, hogy művésztünk lassú függetlenedése után tudományosságunk is fölszabaduljon a káros idegen, főképp német gyámság alól». Emez öntudatos beszéd után azt várnók, hogy valami kézzelfogható eredményt kapunk a tanulmányban, mely felszabadítja tudományunkat az idegen gyámság alól, de ehelyett pl. efféle megállapításokat kapunk a *Vadász és Echo* című idillről: «Ha 1637-ben vagy 1638-ban vagy 1639 elején íródott, akkor a következő három megállapítást szögezhetjük le: 1. Ha ekkor még szerelmes volt a Mikulich-lányba s ez elpártolt tőle, akkor őneki szól a vers. 2. Ha Euzébiára vonatkozik az idill, akkor föl kell tételeznünk, hogy Euzébia Tersáczkyval való jegyváltása előtt szerette már Zrínyit, ezt pedig Széchy Dénes idézett levele után nem igen hihetjük s ennek az a tény is ellentmond, hogy Zrínyinek még hat évig kellett Euzébia kegyéért versengenie. 3. Ha sem Euzébiára, sem Mikulich Tamás leányára nem vonatkozik az idill, akkor bizony egy harmadik valakire kell gyanakodnunk, akiről nem maradt ránk semmi hír. Ez azonban semmiesetre sem volt Eszterházy Júlia, aki akkoriban 8—10 éves lehetett. (Vagy talán az egész phantasia poë-

tica?)» Ilyen «pozitív» eredményekkel kár a szellemtörténetet felcserélni.

Nagy lelki üdülést nyujt ezzel szemben *Kozma Erzsébet* tanulmánya, ki mintegy felfedezte a legelső közelebről, de sajnos, még mindig nem eléggé ismert magyar misztikust, Árpádházi Boldog Margitot. Főleg német misztika-pszichológiai tanulmányok alapján (Görres) mutatja be Margitot a misztikus ima, önsanyargatás és erénygyakorlás, sőt a misztikus csodajelek tipikus előfordulásait. Kastner Jenő korábbi tanulmányát kiegészítve, ez a dolgozat bizonyította, hogy Margitot nem a későbbi eretnek misztikusok tekinthették magukénak, hanem valóban a misztikus vallásosság tökéletes példányképe volt.

A magyar nyelvészet tanárai is meg lehetnek elégedve az idej termeléssel. *Fludorovits Jolán* terjedelmes és alapos tanulmánya a magyar nyelv régi latin jövevény-szavairól igen vonzó és nehéz tárgyat világított meg részletesen; eredményei a középlatin ejtésre és az ómagyar hangtörténetre nézve egyaránt becsesek. *Jókay Zoltán* az úgynevezett kiegészülés (suppletivizmus) eseteit állítja össze a magyarban (pl. *van, lesz, jön, gyere* stb.); míg *Hegedűs Lajos* a bécsi egyetem fonetikai laboratóriumában végzett magyar hanglejtéstanulmányait közli terjedelmes formában. Ez az első gépregiszterrel végzett magyar beszédmelódia-tanulmány. Becses megfigyelései vannak az érzelmek hangvonalaira vonatkozólag, bár a pszichikai interpretálást későbbi kutatókra hagyja.

A magyar-német irodalmi vonatkozások gazdag témaköréből vette a cisztercita Palos Bernardin értekezésének tárgyát: vagy hűsz XIX. század eleji német folyóiratból kiböngészte a magyar irodalomra vonatkozó ismertetéseket. Maga a szerző kevesli, amit talált, de mi nem hisszük, hogy a mai irodalomról ennyit is sikerülne felfedeznie... A Petz-Bleyer-Schmidt-

féle *Német Philológiai Dolgozatok* 40. száma gyanánt írta meg *Vatter Ilona* a soproni német színészeti részletes történetét 1841-ig, amikor is a magyarországi városi német kultúra virágzásának tetőpontjáról a megsemmisülésbe hanyatlott a német polgárság politikai és nyelvbéli elmagyarosodása következtében. Két érdekes német nyelvjárastanulmányt is kaptunk: a tarka nyelvű tolnavidéki murgai nyelvjárásról *Weidlein János* mutatja ki a középfrank jelleget, míg a budakeszi svábokról *Eszterle M. Edit* nővér állapítja meg, hogy az első kipusztult sváb települők helyébe költözött és a maradék svábságot magába olvasztó középbajor telepések nyelvét beszélik és csupán történelmi hagyományképen maradt rajtuk a *sváb* elnevezés. Mindkét esetben magyar főurak telepítették be a szorgalmas és pontosan fizető német jobbágyokat a török előtt színmagyar vidékekre. (Keszi, az egyik honfoglaló törzs neve, melyet a szerző tévesen idéz tanulmányában *Pauler Gyula* elavult olvasása alapján.)

Müller Gyula nehéz, sokfelé ágazó problémát világított meg: a XVIII. századi bécsi francia irodalmi kultúra kialakulását vázolta dolgozatában. Arisztokraták külföldi utazásai, francia kereskedők, a Habsburg-család francia kultúrája, a polgárság utánzó hajlama a főbb tényezők, melyek különben mind csak a francia Bourbon-kultúra nagy prestige-ének függvényei. Nem sok új anyaggal, inkább a régiek helyes csoportosításával és mindig mély szempontok szerinti feldolgozásával sikerül ezt a magyar művelődéstörténet szempontjából is oly fontos kérdést megoldania.

Balázs Ilona magyarországi Szent Erzsébetnek középkori francia feldolgozásait tárgyalja és kiadja a XIII. századi Jacques de Provins francia Ferences vulgáris latinsággal mondott

és francia szavakkal megtűzdelt prédikációját a magyar Szentről, ki francia és olasz földön igen nagy tiszteletrre tett szert.

Fischer Annie értekezésében Shafesbury esztétikáját vezeti le az újplatonikus filozófiából és hangsúlyozza, hogy az autonóm esztétika, a szép függetlenségének, *a priori* jellegének gondolata tőle ered. Kovács Mihályról, a mult század magyar festészetének egyik első és neves alakjáról *Biró Béla* írt igen jeles és terjedelmes tanulmányt. A kiskүнhegyesi parasztfiút országos híru festővé *Árpád pajzsa emelése* c. képe avatta. A szerző szemléletesen mutatja ki, hogy a bécsi merev és tehetségtelen akademizmus mennyire ránehezedett egész életén át erre a magyar tehetségre, ki más környezetben bizonyára másképp fejlődött volna. Szerencséje volt Tárkányi Béla barátsága, ki mindig az intelligens és hű mecénás szerepét játszotta mellette. Megható az a képe, melyen magát és Tárkányit mint az *Utolsó hajótörés* romantikus, de halálig kitartó barátait ábrázolja.

Két jó pszichológiai tanulmányt is kaptunk; mindkettő ismertető jellegű.

Szekely Lajos erős dialektikával és világos nyelven kritizálja a természettudományos és modern pszichológia módszereit, *Harkai Schiller Pál* pedig enciklopédia-szerűen állítja össze a lélektani kategóriák fogalmainak kialakulását, szemléletesen igazolva, hogy a tömérdek ellentmondó szempont csupán megannyi lépcsőfok a mindig magasabb és átfogóbb kilátás felé, melyet a modern lélektan képvisel.

Sok ígéret, tömérdek szorgalom és becsületes munka, felvillanó tehetség rejlik ezekben a dolgozatokban, melyek a budapesti egyetem életterejének, lelki termékenységének legszebb, tetekben nyilatkozó bizonyítékai.

Eckhardt Sándor.

Képzőművészeti szemle.

Eugène Delacroix műveinek gyűjteményes kiállítása a Louvre-ban. A Delacroix művészetéről, széleskörű munkásságáról szóló irodalom ma már oly nagy, hogy újat írni róla valóban nehéz. Most, amikor a párizsi Louvre-ban megnyílt emlékkiállítással kapcsolatban a nagy mester teljes egészében áll előttünk, s egyénisége megnyit egy hatalmas méretű, gazdag eredményeiben csodálatraméltó művészpályát: föltehető, de egyben fontos is az a kérdés, mit jelent nekünk ma Delacroix művészete?

A XIX. század első felében a klasszicizáló törekvések kissé hideg, meglehetősen vértelen akadémiai fölfogást eredményeztek. Delacroix volt az, aki fáradtságot nem ismerő nagy lelkesedéssel, elfordulva az akadémikusoktól, Rubenst, Veroneset, Tiziant tanulmányozta és visszahozta, fölemelte alárendelt helyzetéből a szint. Nagy egyéniség, aki művészi meggyőződésében bízva, Rubens Veronese hatását lelkében a maga részére teljesen átformálva, új utakon halad. És dacára az akadémikusok részéről megnyilatkozó támadásoknak, nagy erővel alkotja meg nagyhirű kompozícióit. Ez az ő világa! Gazdag képzeletének minden forma- és színskultúráját itt tudja legjobban érvényrejuttatni.

Minden kornak megvannak a maga nagy emberei és Delacroix valóban egyik legkomolyabb helyet foglalja el kortársai között. Van az ő művészetében valami korának abból a nagyszerű hangulatából, mely annyi hittel s jövőbe vetett reménységgel töltötte el az emberek lelkét; van valami művészetében abból a nagy nemes forradalomból, mely politikai, társadalmi téren is oly nagy átalakulást idézett elő. A nagy drámai mozzanatok, összeütközések, tragédiák érdeklik. Oly odaadással, lelki megérezésének

oly közvetlen őszinteségével veti vázsonra elgondolásait, kompozícióit, formaszeretete mellett annyira tudja hangsúlyozni színproblémáit, strukturailag is annyi mély és találó megfigyeléssel, hogy szinte minden képe megdöbbenő erővel tárja elénk az emberi indulatoknak hosszú és változatos skáláján keresztül: a küzdő és szenvedő embert!

Állattanulmányaiiban és nagyszerű rajzaiban pedig nagy temperaméntuma párosul ragaszkodó természet-szeretetével.

Csak korának hangulatába képzelve magunkat, tudjuk igazán értékelni művészetének nagy és gazdag tartalmi mélységeit. Mert mai szemzőgből nézve, nem úgy jelenik meg előttünk, mint a maga korában. A ma uralkodó színskultúralistörekvések mellett meglátszik a nagy távolság a tegnap és ma között. Ez természetes, de nem is ez a fontos. Mert emlékkiállítások alkalmával más szempontok kell, hogy vezessék a tanulmányozót. — Legfontosabb együtt látni az alkotó művészt. Különösen most nyer igazolást állításunk, midőn Delacroix olyan képei szerepelnek, melyek részint magángyűjteményekben, tehát a nyilvánosságtól elzárva, részint külföldi múzeumokban vannak elhelyezve. Így egészítik ki szerencsésen a magángyűjtemények, a franciaországi múzeumok mellett, többek között a koppenhágai, frankfurti, londoni, bruxellesi, hamburgi, csikágói, newyorki, stb. múzeumok Delacroix képei ezt az impozáns emlékkiállítást.

A mi Szépművészeti Múzeumunk is képviselve van két remek képpel. Az egyik: «Marician et son Cheval», (olajfestmény), a másik: «Cheval effrayé par l'orage» (aquarell). Úgy szólván a világ minden nagyobb múzeumából, ha rövid időre is, de visszakerültek születésük helyére a híres képek s egységes hatásukban meggyőzően tesznek bizonyoságot ar-

ról, hogy mit köszönhet Delacroixnak az utókor, a műtörténet s mi az, ami örökértékű alkotásaiban.

S ma, midőn a francia nemzet a Louvre impozáns termeiben ünnepel s tisztelettel hódol a romanticizmus nagy mesterének; midőn a ma művésztörekvései annyi és oly különféle úton járók: biztatást nyujt Delacroix művészi pályája, melyben egyszermind a nagy mesterek életmódja is igazolást nyert: csak nagy hittel és lelkesedéssel lehet új utakon járni.

Ezt jelenti ma nekünk Delacroix művészete. *Sárkány Lóránt* (Párizs).

Zenei szemle.

Edwin von der Nüll. Béla Bartók. Ein Beitrag zur Morphologie der neuen Musik. (Mitteldeutsche Verlags-Aktiengesellschaft. Halle (Saale) 1930.) — A jelenkor egyik legnagyobb zenei lángelméjét tiszteli a világ Bartók Bélában. Nevét épen olyan jól ismerik egész Európában, mint az új világban. Büszkék lehetünk rá, hogy ami maradandó értéket a modern zene fel tud mutatni, az túlnyomórészt magyar talajból fakadt és ezeknek az új értékeknek egyik nagy kiépítője is a magyar Bartók Béla. Különös érzéssel lapoztuk át ezt a könyvet: idegen nyelven írt, idegen író munkája egy magyar zseniről! A legerősebb fajiságú zene, Bartók Béla zenéje, egyúttal a legerősebb nemzetközi visszhangot keltette. Angol, amerikai, német írók tollából jelennek meg róla tanulmányok; a kiváló tehetségű berlini zene-tudós, von der Nüll, éveken át folytatott Bartók-tanulmányait foglalja össze jelen művében (1928-ban a Mansz rendezésében felolvasást is tartott Bartókról Budapesten), s nálunk a pártokra szakadó, mindenből politikát kovácsoló zenei közvélemény még ma sem tud egységes álláspontra jutni a haza egyik legnagyobb kultúrmunkásával szemben! Pedig épen a tárgyi-

lagos szigorúan tudományos vizsgálat tárja elénk, hogy Bartók Béla alkotó munkássága nem a régi lerombolásából, hanem továbbépítéséből áll és teljesen elfogult az a felfogás, amely benne csak a zenei forradalmárt látja. Von der Nüll kis könyve is arra hivott, hogy a bartóki harmonika, melódika és formaképzés törvényszerűségének lelkiismeretes vizsgálatával segítséget nyujtson az új európai zene elméletének szisztematikus kiépítéséhez, az új és a régi zene kapcsolatainak megvilágításához. Ennek a célnak megfelelően tisztán maga a műalkotás objektív, alaki megismerése, a zenében működő erők, ezeknek fejlődése és törvényei minden pszichológiai momentumtól függetlenül állanak kutatásai középpontjában. Feldolgozásra csupán Bartók zongorára írt zenéje jut. A szerző ezt azzal indokolja, hogy mint a zongora elsőrangú mestere, Bartók új eszméit elsősorban a zongorára bízta, s a legutóbbi időkig túlnyomóan a harmonizáló stílus alapján álló művészete ezen a hangszeren követhető leginkább figyelemmel.

Inkább csak szakemberektől követhető fejtegetéseit, amelyek Bartóknak 1908—1926-ig terjedő, tehát kb. 20 éves fejlődését tárják elénk, itt csak annyira részletezhetjük, amennyire ezek laikusoktól is megközelíthetők. Kiinduló pontja Bartók 14 Bagatellje (op. 6), annak idején a legnagyobb és általános megnemértésre találtak. Egyedül Kodály és Busoni ismerték fel a jelentőségüket. Fontos állomása volt ez a mű a bartóki stílus kialakulásának, mert itt nyilvánul először határozottabban Bartók legfőbb ihletőjének, a magyar parasztdalnak hatása. Már előbbi műveiben is (Kossuth-szimfonia, Rapszodia zongora és zenekarra op. 1. stb.) elárulja nagy hajlamait a magyar népzene iránt. De mivel az újabb népdal zenei tartalma hamar ki volt meríthető, figyelme a régebbi, eddig teljesen ismeretlen pa-

rasztdal felé irányul, amelynek felkutatását hosszú évek fáradságos gyűjtő munkájával Kodállal együtt végzi. Ennek a népdalnak a megismerése és Debussy hatása a harmónikus eszközök kiszélesítésében volt a két erő, amelyeknek egyesüléséből Bartók új, sajátos eredményekre jut. A dur és moll hangnemek eddigi kereteit átlépő «bővített tonalitás» eleinte tapogatózva, inkább spekulatív, racionális módon, majd mindig szabadabban, tisztultabban bontakozik ki Bartók további műveiben. A 10 könnyű zongoradarabban máskülönben jellegzetes az ősi népdalból merített pentatonikus (öt fokú skála) és egyházi hangnemek befolyása és ezzel a melodikus lehetőségek kiszélesedése. Az «Allegro barbaro»-ban már mesteri készséggel formálja eddigi vívmányait: démonikus erő, fékezhetetlen vadság, teljes fogású, ostorcsapásnak ható akkordok a bartóki zongorastílus legfőbb saját-ságaiként lépnek föl.

A népdalfeldolgozásokra Bartókot szinte ősi elhivatás predestinálja. Ösztönösen, intenzív erővel érzi a népdal sajátosságait. A «Gyermekeknek» c. kis zongoradarabjai igazi összekötő kapcsok a zongoraiskolák és a modern zene között. A tömör, minden felesleges mondanivalót kerülő életteljes melodiához szinte teremtve látszik Bartók egyszerű és mégis rendkívül változatos zseniális harmonizálása.

Etudes-jeiben (op. 18) a régi zongoratechnika problémáit a bővített tonalitás követelményeinek megfelelően szélesíti ki. Bármilyen merész e mű harmónikája, egy tonális centrum mindenkor felismerhető.

Von der Null pontos, a legkisebb harmóniai sajátosságra is kiterjedő, hangjegypéldákkal is illusztrált fejtegetéseiben lépésről-lépésre nyomon követhetjük Bartók alkotó munkásságának az evolúció értelmében való lefolyását. Mindig már meglévő használ fel és fejleszt tovább. Sohasem hoz

egészen újat és előfeltétel nélkül. Míg előbb alkotó tevékenységében Beethoven a kiindulópont, utóbbi években Bach hatása kezd rá erősebb befolyást gyakorolni. A «9 kis zongoradarab», a «Szabadban», «4 Dialogus» már feltűnően mutatják eddig túlnyomóan harmónizáló stílusának a polifonia felé való elhajlását. Dacára az 1926-ban komponált zongorakonzert sajátosan bartóki tömör jellegének, polifóniája széles, erőteljes, életeli. Dinamikus formaprincipiuma, amely mindig a levésre, a fejlődésre van beállítva, ebben a stílusban jut teljesen érvényre.

Összefoglalva a fejtegetések eredményeit, Bartók zongorazenéjének sajátosságait a szerző következőkben látja:

1. Harmóniai alapok, amelyeket az új zenének megfelelően új fogalommal a «bővített tonalitás» fogalmával határoz meg.

2. A melodika, amely két komponensnek, a bővített tonalitásnak és a magyar népdalnak az eredője.

3. A forma, amelynek lényeges tényezője a dinamikus elv: a fejlődési gondolat.

Von der Null tanulmánya a német tudós alaposságát, analizáló készségét minden során magán viseli. Ránk nézve legfőbb tanulságot abból a szempontból jelent, hogy megismertük belőle a nagy magyar mester hatalmas történeti tudatosságát, általa a magyar zenei múlt vonalának a jövőbe való kihúzását, a jövőbe való friss előretörésének építő lánczemeit. Tekintetbe kell azonban vennünk, hogy ez a megismerés Bartók teremtő munkásságának csak egy töredékére és csak a formai elemekre (morfológiájára) szorítkozhatott. Egyéb műveinek, különösen zenekari műveinek üttörő zsenialitását — melynek gyümölcseit a jövő nemzedék fogja igazán learatni — magával ragadó, mély lelkeséget, őseredeti magyar faji vitalitását von der Null vizsgálata egyelőre

figyelmen kívül hagyta. Reméljük azonban, hogy a bartóki zongorastílusban szerzett nagy tudását és jártaságát a jövőben ezeknek a problémáknak a kutatásával fogja kiegészíteni.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

Keresztury Dezső a *Magyar Szemlében* irodalmi életünk arcvonalainak kialakulásával foglalkozik «*Irodalmi életünk és társadalmunk*» című tanulmányában. Az a jelenség, hogy legfiatalabb irodalmunk kollektív, szociális élményre és kifejezésre törekvő köreiből mind hangosabb lesz az életbe kapcsolódó «*harcos*» irodalom hirdetése, egyre erősebb ellentétet vált ki a klasszikus, humanista művelődés harcosságánál, akik az irodalom igazi életét nem külső harcban látják, hanem belső forrongásban, amely az író lelkében él és saját sorsában korát és az emberiséget mint új szépségek teremtőjét látja. Kétségtelen, hogy az irodalom legalább is oly mértékben szociális jelenség és tett, mint amilyen mértékben alkotás, önkifejezés és formaadás. Társadalmi közösségek vágyainak, konfliktusainak tükrözése, amint az alkotó egyén nem képzelhető el környezetéből és korától. Irodalmunk szociális lelkiismeretének megbénulása miatt a közszellemet hordozó közönségünk ép oly hibás, mint a kiadó, aki üzletét, az író, aki hírnevét félti a kritikát nem tűrő közszellemtől; mint a kritikus is, aki nem tudja megvédeni sem az író szabadságát, sem a legelőkelőbb szellemünket némely vak támadó despotizmusával szemben. Forradalmi dolognak látszik, de ki kell mondani, hogy irodalmunk nem tölti be szociális hivatását. Ép oly veszélyes tétel, de ki kell mondani, hogy a művészi érték mint sajátos, önmagáért való valóság él és az írói érték első sorban számbajövő meghatározója.

Vagy nem is veszélyes tán, hisz állandóan szaporodnak azok, kik szép általánosságban megállapítják a különböző válságokat, holott nem a válság megállapító hiányoznak, hanem az alkotó, aki túl a vitákon egybefogja mostani életünket, tendenciátlanul és mégis minden tendenciánál többet használva.

Az a rajongás, mellyel a magyar katolicizmus a korán elhunyt szent királyfi nemes és tiszta alakját fölkarolta — írja *Berzeviczy Albert* Szent Imre történelmi alakjáról a *Budapesti Szemlében* —, a régi legendákat tovább és tovább fejlesztette, egy még ma is virágzó vallásos irodalmat teremtett, amely szárnyalásában már nem is kötheti magát a történelem valóságához, hanem mint a mesebeli Csipkerózsza várát a csipkebokor, úgy körülözlőli hőst, hogy a költészet rajongásából alig ismerjük föl a történelmi alakot. A katolikus hitelesítés magyar földön biztonnal igénybe vette a népi képzeletre való hatás eszközeit is. Ezek között pedig nagy szerepet vitt a csodahit. A táltosok jóslatain csüggő magyar nép körében, amint kereszténnyé lett, korán fejlődött ki a csodahit is és ez a hit kölönös szeretettel környezte Imre hercegnek élete és halála által amúgy is misztikus halálát. Egy országban, amely csak kevéssel előbb küzdötte le a pogányság visszaállításának utolsó kísérleteit, egy uralkodóházban, amely még két nemzedékkal előbb pogány volt, az a tény, hogy mindjárt első királyfiával együtt a szentek gloriolájára vált érdemessé, úgy lekötözte azt az uralkodóházat és azt az országot a kereszténységnek, hogy ott többé az új hit megengedése gondolni sem lehetett. És különösen Szent Imre herceg, bármily rövid volt élete, rajongó vallásos buzgalommal kellett, hogy milliókra példaadólag hasson. És minél magasabban állott, annál nagyobbá vált élete példájának ha-

tása. Rajongó korra csak rajongással lehet hatni. Mily hatású az a misztikus fény, mellyel tiszta alakja kortársai előtt tündököl, elképzeltjük, ha látjuk azt a ragyogást, mellyel még most kilenc évszázad sűrű ködén keresztül is bevilágítja emléke a magyar nemzet képzeletét.

Makkai Sándor az erdélyi magyar irodalom fejlődéséhez bevezetésvázlatként az irodalom szelleméről vallott felfogását közli az *Erdélyi Heliikonban*. Minden művészetet, mondja, végtelenen determinál az anyag, amelylyel vagy amelyben magát kifejezi. Az irodalom sajátosságát minden művészettel szemben az adja meg, hogy anyaga a szó és kifejezési síkja a gondolat. Hátránya az irodalomnak a többi művészethez viszonyítva, hogy védtelen, mert az író nem rejtőzhetik színek, vonalak, hangsorok függőnyei mögé, számolnia kell a szavaknak elsősleges logikai értelmével. Ezzel szemben az irodalomnak olyan sajátossága van, amely a többi művészetnél nem feltétlenül szükséges, az t. i., hogy az irodalomnak szelleme van. Szelleme a korszellem művészi megnyilatkozása és ebből érthető, hogy az irodalom minden művészetek között a legmesszebb áll a l'art pour l'art-tól. Az újkor irodalmi szelleme kettős hatásból ötvöződik: a filozófiai és a nemzeti szellem ölekezésének szülötte. A nemzeti szellem kiragyogása megbontja a filozófiai szellem egységét is; a nemzet lelke abban a filozófiai irányban jut egyetemes emberi kifejezésre, amely alkának leginkább megfelel. Így lesz a német irodalom szelleme az idealizmus, az angolé az empirizmus, a franciáé a racionalizmus, az oroszé a miszticizmus. A magyar irodalmat virágzása tetőpontján a racionalizmus táplálta. A nagy háború óriási fordulatot jelent az irodalmi szellem életében. Ez a forduló annyit jelent, hogy a felvilágosodás százados szel-

leme megtört, meghalt. Azzal a világmegrendítő nagy ténnyel állunk szemben, hogy az Ész korlátlan hatalmába vetett nagy bizalom kiábrándulásba fulladt. Az ilyen korszakban, amely keres, lázasán hányódik, az elveszett szellemi egység, a hiányzó határozott korszellem után eped, az irodalmat három törekvés jellemzi: a hisztoricizmus, amely az elmúlt korszellem ábrázolásához menekül s a történelmi regényeket szüli, akár ítéletül, akár kívántató dicséretül a multra nézve. Az egyéni filozófia vagy filozófiatlanság, amely az irodalomnak bizonyos agitatorikus, rétori és néha prófétai jelleget ad. Az ősgyökérre való visszahajlás, amely a népszellem kutatása és részletekben való ábrázolása által új tartalmat keres az új jövőendő számára a régi forrásokból.

Nagy József «*A tudománypolitika útjai*» címmel ennek az új fogalmi kapcsolatnak szükségességét és lehetőségét bizonyítja a *Debreceni Szemlében*. A tudománypolitika azon a tényen épül föl, hogy a mai kultúra és vele egész életünk a tudomány eredményeiből nőtt ki. Ezt a fundamentumot nem bízhatjuk tovább a véletlenre. Minden téren szükségünk van szakemberekre s ezért tudatos tervszerűséggel törekednünk kell arra, hogy ezek valóban a társadalom rendelkezésére is álljanak. A tudomány életének is megvan a maga menete. A problémák fölvetődése és a megoldások szinte logikus rendben követik egymást. Egy tudományos fölfedezés csak akkor születhetik meg, ha a tudomány állapota erre lehetőséget nyújt. Ha egy probléma megoldására még nem érett a tudomány, akkor hiába minden erőfeszítés: a kérdés megoldatlan marad. A lángelme szerepe abban áll, hogy meglátja a megoldást. De ennek az a feltétele, hogy maguk a tények ott legyenek a zseni előtt. A tények összehordásában rej-

lik a zseniális fölfedezés lehetősége és így a tudomány napszámosai mintegy már eleve kell, hogy összehordják a lángelme művének anyagát. A tudomány munkája iránt való nagyobb érdeklődés és a tudomány munkásainak megszapordása menten megoldaná azt a kérdést is, amit ma a kultúra decentralizációjának új és új tudományos központok létesítése ügyének szoktunk nevezni. Könyvtárak és laboratóriumok keletkeznének és a fiatal tudósok munkatársakra és munkalehetőségekre találnának olyan helyeken is, ahol ma a magányosság és magárahagyottság kínzó gyötrelmei között kénytelen élni egy-egy ifjú tehetség. A tudománypolitika nem csak szükséges, hanem lehetséges is. Korunk racionalizáló törekvései itt is kellő érvényesülést találhatnak, mert a tudományos kutató munkának vannak olyan előfeltételei, amelyek egyenesen kívánatosak teszik a politikai intézkedéseket.

A *Társadalomtudomány* közli Paul Honigsheim kömi professzornak a Társadalomtudományi Társulatban a mozi és rádió szociológiájáról szóló tanulmányát. Amidőn a szociológus a mozit vagy a rádiót vizsgálja, olyan tárggyal áll szemben, amelynek minden államban azonosak a feltételei és azonos a rendeltetése. A szociológus szemében nem a technika a fontos, hanem a kultúrprobléma, amelyet a

mozi és a rádió jelent. Ezeknek szerepét a mai ember kultúrhelyzete szabja meg. A társadalom tömeges lett, városba tódult, specializálódott. Nagy szakadék tátong az egyén vágyai, a képzelőereje alkotta életforma és megvalósítható életforma között. A gúzsbakötött, de kiteljesülésre váró lélek a maga kiegészülését keresi és találja meg a film pergő képeiben. Ez az illúziószerű átélés már levezeti az élet és a társadalom könyörtelen kényszere miatt felgyülemlett keserűséget. A film annyi térbeli és időbeli korlátot sem ismer, mint a könyv és a beleélést kereső számára ennél tökéletesebben jeleníti meg a mult vagy a jelen életét. A filmdráma nézője annak szereplőjévé lesz és így találja meg benne mintegy pótkielégülését mindazért, amit szegényes szürke élete tőle örökre megtagadott. Nem kisebb szociális feladat vár a rádióra sem. A kimondott szónak a modern szociális életnek roppant dinamikus ereje lehet. A szavakba vetett hit társadalmi, gazdasági és politikai irányok sorompóit nyitja meg. Ma a jól megtalált szavak csodatevő szerévé váltak az emberiségnek. De ez a hatás csak akkor lehet meg, ha a földgolyót birtokába vett rádió nem szegődik szűkkörű mellékcélok szolgálatába, hanem a szellem szabadságát tiszteletben tartva, kialakítja a természetének megfelelő stílust és tartalmat.

K. B. O.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.

NEM KELL HANGOS REKLÁM

a NAPKELET-nek, mert minden intelligens olvasó előtt ismeretes, hogy a magyar sajtóban az egyetlen folyóirat, mely

*a magyar líra és prózairodalom legjobb alkotásait,
a tudományos aktualitásokról szóló legkiválóbb cikkeket
és tanulmányokat,
a színházi, zeneti, képzőművészeti és tudományos élet eseményeinek emelkedett színvonalú szemléljét*

tartalmazza s aki az irodalmi és művészeti aktualitásokról tájékozódni akar, ezt legjobban a NAPKELET olvasásával érheti el.

Előkelő és gazdag tartalma mellett páratlanul olcsó az előfizetési ára. 1930 januárjától kezdve havonta egyszer, mindig a hó 1-én jelenik meg 100—112 oldal terjedelemben s előfizetési ára:

Negyedévre 7 pengő, tisztviselőknek 5 pengő.

Félévre 14 pengő, tisztviselőknek 10 pengő.

Egész évre 28 pengő, tisztviselőknek 20 pengő.

Kérjük t. Olvasóinkat, hogy a NAPKELET-re ismeretségük körében a figyelmet felhívni és folyóiratunkat megrendelésre ajánlani szíveskedjenek.

Kiváló tisztelettel

A „Napkelet“ szerkesztősége.

A SZENT IMRE JUBILEUMI ÉV

alkalmából újra a legaktuálisabb olvasmány:

ÁRPÁDHÁZI BOLDOG MARGIT

.. LEGENDÁJA ..

Klisszából, a dalmát tengerpart sziklavarából indult el és a Nyulak-szigetének kolostorfalai között fejeződött be a szentéletű magyar királyleány élete, mely a nagy Árpádház egyik legékeesebb hajtása. A XVI. századból való életleírás szövegét Baros Gyula kiváló irodalmi érzéssel írta át mai magyar nyelvre s amellet, hogy közvetlenül érezzük a többszázados kódex történelmi hangulatát, a legenda mindvégig könnyű és élvezetes olvasmány.

Ára 1.80 P, a NAPKELET előfizetőinek portóval együtt 1.60 P.

Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar szellem legszebb alkotásait, a magyar mult legnevezetesebb emlékeit és a legértékesebb külföldi klasszikus művek magyar fordítását tartalmazza a kiváló nyomdai előállításban megjelent kiadványsorozat:

1. *Madách: Az ember tragédiája.* II. kiadás.
2. *Tormay Cecile: Megállt az óra.* Novellák.
3. *Szekfü Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.*
4. *Komáromi János: Zúg a fenyves.* Regény.
5. *Vörösmarty-anthologia.* (Elfogyott.)
- 6—7. *Somssich Andor: Liszt Ferenc élete.*
8. *Reméngik Sándor: Atlantisz harangoz.* Versek.
9. *Bethlen Margit: Boldog sziget Istene.* Novellák.
- 10—11. *Szabó Mária: Felfelé.* Regény.
12. *Mohács Magyarországa.* Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
13. *Condvi: Michelangelo élete.* Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
14. *Magyar Anonymus.* Pais Dezső fordításában.
15. *Oláh György: Görögülz.* Regény.
16. *Assisi Szent Ferenc Kis Virágai.* Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
- 17—18. *Mussolini beszédei.* Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
19. *Magyar népballadák.* Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső. (Elfogyott.)
- 20—21. *Hekler Antal: Leonardo da Vinci életrajza.*
22. *Boldog Margit legendája.* Sajtó alá rendezte Baros Gyula.
23. *Bibó Lajos: A föld.* Elbeszélések.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának bolti ára 1,80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltéség kötetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1,40 pengő, postán való szállítással 1,60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja a kiadóhivatal.

A NAPKELET LEXIKONA

az ismeretek minden ágát felölelő legjobb kézi lexikon. Tartalmi összeállításában kitűnő, adataiban teljesen megbízható, könnyen kezelhető, aránylag kis terjedelmével is igen bő ismeretanyagot ad, mert 30.000 címszót ölel föl s külső előállításában fényűzően szép munka. A közel 1500 oldalra terjedő és 2 kötetből álló lexikont 600 rajz és szebbnél-szebb műmelléklet díszíti.

Bolti ára 48 pengő. Minden könyvkereskedésben kapható.

A NAPKELET előfizetőinek a következő rendkívüli kedvezményes megrendelést tesszük lehetővé:

Minden állandó előfizetőnk a lexikont 48 pengő bolti ár helyett 24 pengő kedvezményes áron rendelheti meg.

A lexikont és a Napkelet Könyvtárának jelen számunkban külön felsorolt kiadványaiból szabadon választható 10 számát, összesen tehát 66 pengő értékű könyvet pedig 33 pengő kedvezményes áron rendelheti meg.

A vételár öthavi részletben is törleszthető. Ezt a magyar könyvkiadásban páratlanul álló egészen kivételes kedvezményt azok is igénybe vehetik, akik a NAPKELET előfizetői sorába újonnan lépnek be.

Az első részlet, az újonnan belépő előfizetőknél pedig ezenfelül a negyedévi előfizetési díj beérkezése után a könyveket bérmentes küldéssel azonnal postára adjuk.